

ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΚΡΗΤΗΣ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΩΝ ΥΓΕΙΑΣ ΠΡΟΝΟΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΝΟΣΗΛΕΥΤΙΚΗΣ

Πτυχιακή Εργασία

**«Ο εκφοβισμός στον φοιτητικό πληθυσμό – αίτια
θυματοποίησης»**

υπό φοιτήτριες:

Ρούμελη Βασιλική

Σαπουντζή Αγγελική

Σούρλα Ευθυμία

Επιβλέπουσα καθηγήτρια:

Δρ.Ρουμπελάκη Μαρία

Λέκτορα , ΤΕΙ Κρήτης

2018 Ηράκλειο

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Ευχαριστίες	4
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	5
ΕΚΦΟΒΙΣΜΟΣ	7
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1	7
1.1 Εννοιολογική προσέγγιση του όρου «εκφοβισμός»	7
1.1.1. Λεκτικός εκφοβισμός	7
1.1.2. Σωματικός εκφοβισμός	7
1.1.3. Κοινωνικός εκφοβισμός	8
1.1.4. Ρατσιστικός εκφοβισμός	8
1.1.5. Ομοφοβικός εκφοβισμός	8
1.2. Ποιοί εμπλέκονται στον εκφοβισμό	8
1.2.1. Τα ψυχοκοινωνικά χαρακτηριστικά των θυτών	9
1.2.2. Τα ψυχοκοινωνικά χαρακτηριστικά των θυμάτων	9
1.2.3. Τα ψυχοκοινωνικά χαρακτηριστικά των θυτών/θυμάτων	10
1.2.4. Τα ψυχοκοινωνικά χαρακτηριστικά των θεατών	10
1.3. Παράγοντες επικινδυνότητας εκδήλωσης και επιδείνωσης του φαινομένου	10
1.3.1. Ατομικοί παράγοντες	11
1.3.2. Οικογενειακοί παράγοντες	11
1.3.3. Γενετικοί παράγοντες	12
1.3.4. Επιπτώσεις σε ψυχοκοινωνικό επίπεδο	13
1.3.5. Επιπτώσεις σε επίπεδο σωματικής υγείας	13
Ορισμός θυματοποίησης	14
1.4 Αίτια θυματοποίησης	14
1.4.1 Μισογυνισμός (misogyny)	14
1.4.2 Σεξουαλικός προσανατολισμός (sexualorientation)-Ομοφοβία (homophobia)	14
1.4.3 Χαμηλή αυτοεκτίμηση (low self esteem)	15
1.4.4 Διαφορές κοινωνικού φύλου (gender differences)	15
1.4.5 Ο ρόλος της οικογένειας (family role)	15
1.4.6 Προσωπικά χαρακτηριστικά (personal characteristics)	16
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2	16

2.1. Εννοιολογική προσέγγιση του όρου «cyber-bullying»	16
2.2. Μορφές cyber-bullying	16
2.3 Το φύλο ως δείκτης πρόβλεψης του cyber-bullying	17
2.4. Ο ρόλος της οικογένειας στην εμφάνιση, διατήρηση και πρόληψη του cyber-bullying	17
ΕΙΔΙΚΟ ΜΕΡΟΣ	
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1	19
1.Μέθοδοι έρευνας.....	19
1.1 Σκοπός.....	19
1.2 Ηθικά ζητήματα.....	20
1.3 Δειγματοληψία	20
1.4 Περιορισμοί της μελέτης.....	20
1.4 Ερευνητικό εργαλείο-ερωτηματολόγιο	20
Στατιστική Ανάλυση	23
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2	23
Αποτελέσματα	23
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3	38
Συζήτηση.....	38
Ο επιπολασμός του παραδοσιακού και ηλεκτρονικού εκφοβισμού.....	38
Σχέσεις με τους γονείς.....	39
Ψυχική υγεία – αίσθημα μοναξιάς και αυτοεκτίμηση.....	40
Συμπεράσματα.....	40
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	41
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ	50
ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ	50
Πίνακας Α1.....	60
Παράρτημα Α2.	60
Παράρτημα Α3.	61
Πίνακας Α4.....	62
Πίνακας Α5.....	64

Ευχαριστίες

Θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε την επιβλέπουσα καθηγήτριάς μας κ.Ρουμπελάκη Μαρία για την καθοδήγησή της καθώς και τις οικογένειές μας για την στήριξη τους.

Τέλος, θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε τον κύριο Γιοβαζολιά Θεόδωρο, αναπληρωτή καθηγητή ψυχολογίας του πανεπιστημίου Κρήτης για την παραχώρηση του ερωτηματολογίου του.

ΓΕΝΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ένα άτομο υφίσταται εκφοβισμό όταν εκτίθεται επανειλημμένα και για μακρό χρονικό διάστημα σε αρνητικές πρακτικές εκ μέρους ενός ή περισσότερων άλλων. Έτσι όρισε τον εκφοβισμό ο Dan Olweus το 1970 ο οποίος κατέγραψε και μελέτησε συστηματικά το φαινόμενο.⁽¹⁾ Ο εκφοβισμός ή το «bullying» όπως έχει επικρατήσει ως όρος, προϋποθέτει μία ασύμμετρη σχέση-δύναμης ανάμεσα στο άτομο που εκφοβίζει και το θύμα, διακρίνεται στον άμεσο και τον έμμεσο. Ο άμεσος εκφοβισμός γίνεται με ανοιχτές επιθέσεις (σωματική και λεκτική βία), ενώ ο έμμεσος μέσω συγκεκαλυμμένων συμπεριφορών.⁽²⁾

Γενικά στην βιβλιογραφία ο εκφοβισμός περιγράφεται ως ένα φαινόμενο που περιλαμβάνει την σωματική βία, τον λεκτικό χλευασμό ή την συστηματική περιθωριοποίηση κάποιων ατόμων που γίνονται αντιληπτοί ως τρωτοί και διαφορετικοί από τους δράστες.⁽³⁾ Οι δράστες είναι αξιοσημείωτο ότι βρίσκονται σε έναν κυρίαρχο ρόλο είτε εξαιτίας της δύναμης τους είτε ως μέλη μιας πλειοψηφίας.⁽⁴⁾ Οι συνέπειες της εκδήλωσης του φαινομένου είναι αρκετά σοβαρές για την ψυχική υγεία τόσο του θύματος όσο και του θύτη. Τα νέα άτομα τα οποία εμπλέκονται σε επεισόδια εκφοβισμού έχει βρεθεί ότι εμφανίζουν καταθλιπτικά συμπτώματα, αισθήματα μοναξιάς και χαμηλή αυτοεκτίμηση ανάμεσα σε άλλα προβλήματα ψυχικής υγείας καθώς και τάση προς τον αλκοολισμό.⁽⁵⁾

Τα τελευταία χρόνια λόγω της ευρείας χρήσης της τεχνολογίας έχει αναπτυχθεί ένα νέο φάσμα εκφοβισμού: ο κυβερνοεκφοβισμός ή ηλεκτρονικός εκφοβισμός (cyber-bullying). Ο ηλεκτρονικός εκφοβισμός γενικά ορίζεται ως η χρήση της σύγχρονης τεχνολογίας για προσβολή ή απειλή κάποιου. Προσδιορίζεται ως μια μέθοδος εκφοβισμού που μπορεί να συμβεί σε οποιοδήποτε νέο που χρησιμοποιεί ηλεκτρονικά μέσα επικοινωνίας και αφορά παιδιά και εφήβους ως δράστες και θύματα. Ο Smith και οι συνεργάτες, επεκτείνοντας τον ορισμό για τον εκφοβισμό στον φυσικό χώρο, ορίζουν τον ηλεκτρονικό εκφοβισμό ως την επιθετική, εμπρόθετη ενέργεια από ένα άτομο ή ομάδα ατόμων με χρήση ηλεκτρονικών μέσων επαφής, κατ'επανάληψη και σε διάρκεια χρόνου προς ένα άτομο (θύμα) που έχει δυσκολία να υπερασπιστεί τον εαυτό του.⁽⁶⁾

Από την σκοπιά των παραπάνω ερευνητών τα χαρακτηριστικά της επιθετικότητας, της πρόθεσης, της επανάληψης και της ασύμμετρης σχέσης-δύναμης χαρακτηρίζουν και τον ηλεκτρονικό εκφοβισμό. Με ανάλογο τρόπο ορίζουν τον ηλεκτρονικό εκφοβισμό και άλλοι ερευνητές που διερευνούν το θέμα, χωρίς πάντοτε να περιλαμβάνουν όλα τα κριτήρια που προτείνουν ο Smith και οι συνεργάτες του. Όσοι εμπλέκονται σε ηλεκτρονικό εκφοβισμό και κυρίως τα θύματα του έχουν και εκείνοι εμφανίσει χαμηλή αυτοεκτίμηση και υψηλά επίπεδα κατάθλιψης.⁽⁷⁾ Οι Kim και Leventhal αναφέρουν πως η έκθεση στον εκφοβισμό όπως και η ανάμειξη στο φαινόμενο είναι συνδεδεμένες με αντικοινωνικές συμπεριφορές και σοβαρό αυτοκτονικό ιδεασμό.⁽⁸⁾

Οι οικογενειακές σχέσεις επίσης παίζουν σημαντικό ρόλο στον εκφοβισμό και στις αντικοινωνικές συμπεριφορές.^(9,10) Έρευνες δείχνουν την σημασία της σχέσης μεταξύ της γονεϊκής προσκόλλησης και των συμπεριφορών που σχετίζονται με τον εκφοβισμό, η οποία αντικατοπτρίζεται στην εμφάνιση του φαινομένου και στους θύτες αλλά και στα θύματα.⁽¹¹⁾

Με βάση την βιβλιογραφία, η έρευνα είναι σημαντική λόγω του μεγάλου βιβλιογραφικού κενού που υπάρχει σχετικά με τον εκφοβισμό σε προπτυχιακούς φοιτητές, καθώς και το ότι στην χώρα μας το φαινόμενο έχει μελετηθεί κυρίως σε πληθυσμούς που προέρχονται από την πρωτοβάθμια και την δευτεροβάθμια εκπαίδευση με μόνο μία αναφορά στον εκφοβισμό στα πανεπιστήμια της χώρας από τους Θ.Γιοβαζολιά και Μ.Μαλικιώση-Λοΐζου το 2013.⁽¹²⁾

Σχέσεις εξουσίας γεννώνται σχεδόν αναπόφευκτα σε κάθε ανθρώπινη ομάδα, οπότε σε κάθε ανθρώπινη ομάδα ελλοχεύει και ο κίνδυνος κατάχρησης ισχύος.^(13; 14) Το αν θα συμβεί τελικά ή όχι σε γενικές γραμμές εξαρτάται από την ψυχική συγκρότηση του εν δυνάμει θύτη, την αντίδραση του εν δυνάμει θύματος, την ενδεχόμενη ανοχή έως συννενοχή από την πλευρά των υπόλοιπων μελών της ομάδας και το πλαίσιο λειτουργίας της ομάδας καθ' αυτό.⁽¹³⁾

Στο πρώτο μέρος παρατίθενται τα γενικά στοιχεία του εκφοβισμού όπως έχουν προσδιοριστεί από την διεθνή και την ελληνική βιβλιογραφία. Αναλυτικότερα, στο πρώτο κεφάλαιο του πρώτου μέρους παρατίθενται οι σημασίες που αποδίδονται στον όρο σχολικός εκφοβισμός (bullying) από τους διάφορους μελετητές, τα είδη του, οι επιμέρους μορφές του όπως επίσης και στον όρο θυματοποίηση. Επίσης αναφέρονται τα ψυχοκοινωνικά χαρακτηριστικά των εμπλεκόμενων, οι παράγοντες εκδήλωσης του φαινομένου και οι συνέπειές του στην σωματική και ψυχική υγεία τους. Στο δεύτερο κεφάλαιο ορίζεται ο ηλεκτρονικός εκφοβισμός (cyberbullying) και παραθέτονται οι μορφές εμφανισής του. Το κεφάλαιο επίσης περιλαμβάνει την συσχέτιση του φύλου με την εμφάνιση του φαινομένου και τον ρόλο της οικογένειας σε αυτό.

Στο δεύτερο μέρος της πτυχιακής που είναι και το κυριώτερο καταγράφεται η μεθοδολογία της έρευνας που πραγματοποιήθηκε στο ΑΤΕΙ Κρήτης και τα αποτελέσματα της. Τα συμπεράσματα αναλύονται και συγκρίνονται με δεδομένα προηγούμενων αντίστοιχων ερευνών με στόχο την απάντηση των ερωτημάτων που τέθηκαν στην παρούσα έρευνα.

Όπου χρησιμοποιούνται οι όροι «δράστης», «φοιτητής», «θύμα», «θύτης», καθώς επίσης οι ανωνυμίες και τα επίθετα που αναφέρονται σε αυτούς τους όρους, εννοούνται άτομα και των δύο φύλων. Ο μόνος λόγος που δεν αναφέρονται ρητά και τα δύο γένη είναι χάριν συντομίας και για να ρέει ομαλά και αβίαστα η ανάγνωση.

ΕΚΦΟΒΙΣΜΟΣ

Κεφάλαιο 1

1.1 Εννοιολογική προσέγγιση του όρου «εκφοβισμός»

Ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας (W.H.O), το 1996, ορίζει ότι βία είναι η σκόπιμη χρήση φυσικής δύναμης ή εξουσίας, επαπειλούμενη ή πραγματική, εναντίον ενός άλλου προσώπου, του ίδιου του εαυτού ή μιας ομάδας ανθρώπων, η οποία έχει ως αποτέλεσμα την εμφάνιση ή την αυξημένη πιθανότητα εμφάνισης τραυματισμού, θανάτου, ψυχολογικής βλάβης, κακής ανάπτυξης ή αποστέρισης.⁽¹⁵⁾ Ο σχολικός εκφοβισμός ή bullying είναι ένα είδος σχολικής βίας και πολλές φορές θεωρείται συνώνυμος με αυτή. Οι πρώτες έρευνες έγιναν το 1978 στην Νορβηγία από τον Olweus, ο οποίος και όρισε το φαινόμενο του εκφοβισμού (bullying) ή αλλιώς της θυματοποίησης (victimization), «έναν μαθητή γίνεται αντικείμενο εκφοβισμού ή θυματοποιείται όταν υποβάλλεται, κατ' επανάληψη και κατ' εξακολούθηση, σε αρνητικές ενέργειες από έναν ή περισσότερους μαθητές».⁽¹⁶⁾ Έτσι ορίζεται και το λήμμα του σχολικού εκφοβισμού στο Λεξικό Ψυχολογίας των Πατεράκη και Χουντουμάδη. Μία ενέργεια θεωρείται αρνητική όταν σκόπιμα βλάπτει ή ταλαιπωρεί τον αποδέκτη της ή τουλάχιστον αποπειράται να το κάνει.⁽¹⁷⁾

Ο ορισμός του Olweus παραμένει κοινά αποδεκτός από την ερευνητική κοινότητα μέχρι και σήμερα. Αξίζει να αναφερθεί ο ορισμός που δόθηκε από τον Rigby, ο οποίος παρατηρεί ότι «ο εκφοβισμός συμπεριλαμβάνει βασικά την επιθυμία κάποιου να πληγώσει κάποιον άλλον, την ασυμμετρία δύναμης των εμπλεκομένων και (συνήθως) την επανάληψη και την άδικη χρήση δύναμης, καθώς και την προφανή ευχαρίστηση του επιτιθέμενου και γενικά μια αίσθηση καταπίεσης από την πλευρά του θύματος».⁽¹⁸⁾ Επίσης ο Rigby πρόσθεσε την ικανοποίηση που αντλεί ο θύτης και αντίστοιχα την αίσθηση καταπίεσης που βιώνει το θύμα.⁽¹⁷⁾

Σύμφωνα με τους Smith και Sharp, «ο σχολικός εκφοβισμός αναφέρεται σε συμπεριφορά, η οποία συνιστά συστηματική και επαναλαμβανόμενη κατάχρηση δύναμης και εξουσίας που γίνεται από πρόθεση».⁽¹⁹⁾ Με τον ορισμό αυτό οι ερευνητές επιθυμούν να τονίσουν τόσο την ανισότητα της δύναμης (σωματικής ή ψυχολογικής), όσο και την συστηματικότητα με την οποία παρουσιάζεται η συγκεκριμένη συμπεριφορά.

1.1.1. Λεκτικός εκφοβισμός

Περιλαμβάνει την επανειλημμένη χρήση λέξεων ικανών να ντροπιάσουν ή να πληγώσουν το θύμα. Τέτοιες λέξεις μπορεί να είναι προσβλητικά λόγια, παρατσούκλια, αισχρά και ταπεινωτικά σχόλια, σχόλια ρατσιστικά, ομοφοβικά, ρατσιστικά, σεξιστικά. Ο λεκτικός εκφοβισμός περιλαμβάνει προσβολές, εξυβρίσεις, εξευτελιστικά και ταπεινωτικά σχόλια, ρατσιστικά σχόλια και χρήση ανεπιθύμητων παρατσουκλιών.^(18;20)

1.1.2. Σωματικός εκφοβισμός

Πέρα από τη λεκτική επικοινωνία, ο εκφοβισμός μπορεί να ασκηθεί και με μη λεκτικό τρόπο, μέσω δηλαδή του σώματος. Ο Rigby ανέφερε ότι θα μπορούσε να εκδηλωθεί και με το επίμονο βλέμμα, με απειλητικές κινήσεις και τέλος με πράξεις που περιλαμβάνουν σωματικό τραυματισμό ή απειλή τραυματισμού.^(16;18)

1.1.3. Κοινωνικός εκφοβισμός

Ο κοινωνικός εκφοβισμός αναφέρεται σε συμπεριφορές που βλάπτουν σκόπιμα την αυτοεκτίμηση του θύματος και την κοινωνική του θέση όπως: οι απειλές, η χειραγώγηση φιλικών σχέσεων, οι συκοφαντικές φήμες και ο κοινωνικός αποκλεισμός που μέσω άσκησης επιρροής στην ομάδα των συνομηλίκων οδηγούν στην απομόνωση του συγκεκριμένου ατόμου. Ως εκ τούτου, ο θύτης/-ες περιφρονεί το θύμα με σκοπό την περιθωριοποίησή του και τη δημιουργία αισθήματος μη αποδοχής. Το παραπάνω μπορεί να συμβεί μέσω τρίτου προσώπου το οποίο ενεργοποιείται στην διάδοση κακόβουλων φημών, δημοσιοποίηση ντροπιαστικών και πολλές φορές ψευδών στοιχείων για την ζωή και την προσωπικότητα του θύματος. Αυτό έχει ως συνέπεια το θύμα να έχει άγνοια της ταυτότητας του θύτη και ενώ γνωρίζει ότι έχει διαρεύσει συκοφαντική φήμη εις βάρος του να αγνοεί την πηγή της.⁽²¹⁾

1.2.5. Σεξουαλικός εκφοβισμός (sexual bullying)

Η σεξουαλικότητα ή το φύλο χρησιμοποιείται ως όπλο από αγόρια ή κορίτσια προς άλλα αγόρια ή κορίτσια - αν και πιο συχνά απευθύνεται σε κορίτσια. Μπορεί να γίνεται κατά πρόσωπο, πίσω από την πλάτη του ατόμου ή μέσω της χρήσης της τεχνολογίας. Ο σεξουαλικός εκφοβισμός περιλαμβάνει ανεπιθύμητο άγγιγμα, απειλές, λεκτική παρενόχληση, προσβλητικά γράμματα και εικόνες αλλά και προσβλητικά μηνύματα με πονηρό περιεχόμενο χωρίς τη θέληση του θύματος στο οποίο απευθύνονται μέχρι και σοβαρές σεξουαλικές επιθέσεις που μπορεί να είναι αρκετά βίαιες, επίμονες και διάχυτες.^(22; 23)

Η σεξουαλική παρενόχληση ορίζεται ως η (κατά)χρήση της εξουσίας κάποιου για να εξαναγκάσει ένα άλλο άτομο για σεξουαλικές σχέσεις ή για να τιμωρήσει το άλλο πρόσωπο για την άρνησή του/της. Περιλαμβάνει επίσης οποιαδήποτε σκόπιμη, επαναλαμβανόμενη, εκούσια προφορική ή γραπτή δήλωση, σχόλιο, ανέκδοτο, χειρονομία ή φυσική επαφή σεξουαλικής φύσης που είναι ανεπιθύμητη και προκαλεί έντονη δυσαρέσκεια.⁽²³⁾

1.1.4. Ρατσιστικός εκφοβισμός

Ο ρατσιστικός εκφοβισμός ή φυλετική παρενόχληση παρατηρείται όταν το θύμα του εκφοβισμού ανήκει σε διαφορετική φυλή ή εθνικότητα, δηλαδή στοχοποιείται εξαιτίας της διαφορετικής καταγωγής του και των στοιχείων που την ακολουθούν όπως η θρησκεία, η γλώσσα ή άλλες πολιτισμικές ιδιαιτερότητες.⁽²⁾ Επίσης, το θύμα μπορεί να αποτελεί στόχο λόγω διαφορετικότητας ως προς την κοινωνική και οικονομική κατάσταση. Ο ρατσιστικός εκφοβισμός εκφράζεται σωματικά, κοινωνικά ή ψυχολογικά και περιλαμβάνει συστηματικές εκφοβιστικές συμπεριφορές.^(18;22) Εν ολίγοις, ο ρατσιστικός εκφοβισμός είναι ένας συνδυασμός ρατσισμού και εκφοβισμού.

1.1.5. Ομοφοβικός εκφοβισμός

Ο ομοφοβικός εκφοβισμός μπορεί να εκφράζεται από ένα άτομο ή από μια ομάδα ατόμων και να εκδηλώνεται με άμεση ή έμμεση χρήση ρατσιστικών ονομάτων, σεξουαλική επίθεση, κοινωνικό αποκλεισμό, γλεусаσμό, κακοποίηση ή καταστροφή περιουσίας του θύματος. Εκδηλώνεται σε ομάδες μειονοτήτων αναφορικά με τη σεξουαλική τους ταυτότητα, χρησιμοποιώντας προσβλητικά λόγια και συμπεριφορές λόγω αρνητικών πεποιθήσεων και στερεότυπων.^(4; 5)

1.2. Ποιοί εμπλέκονται στον εκφοβισμό

Το να υπάρξει μια καλή κατανόηση των χαρακτηριστικών του θύτη και του θύματος είναι πολύ σημαντική για την πρόληψη και την αντιμετώπιση του φαινομένου. Τα χαρακτηριστικά των εμπλεκομένων έχουν ερευνηθεί εκτενέστατα κατά την διάρκεια των ετών, ψάχνοντας για τους παράγοντες κινδύνου. Το πρώτο γενικό εύρημα είναι πως οι θύτες και τα θύματα συνεχίζουν σε ένα κάποιο βαθμό την ίδια συμπεριφορά σε όλα τα επίπεδα εκπαίδευσης.⁽²⁴⁾

Ο κίνδυνος ανάμειξης άμεσα και έμμεσα σε εκφοβιστική συμπεριφορά από οποιαδήποτε θέση ελοχεύει για όλα τα άτομα. Ανάλογα με το ρόλο που διαδραματίζουν στα περιστατικά εκφοβισμού, χωρίζονται σε τέσσερις κατηγορίες: τους «θύτες», τα «θύματα»,

τους «θύτες/θύματα» και τους «θεατές». Υπάρχουν όμως κάποια χαρακτηριστικά που είτε εντάσσουν αυτούς που τα φέρουν στην ομάδα κινδύνου είτε καθιστούν αυτούς που τα φέρουν ιδιαίτερα επιρρεπείς στο να υποπέσουν σε εκφοβιστική συμπεριφορά είτε ιδιαίτερα ευάλωτους στη θυματοποίηση.⁽¹⁹⁾

1.2.1. Τα ψυχοκοινωνικά χαρακτηριστικά των θυτών

Οι δράστες είναι διασπαστικά άτομα.⁽¹⁹⁾ Οι θύτες απολαμβάνουν την επίδειξη ισχύος προς τα θύματά τους και διακατέχονται από έλλειψη ενσυναίσθησης, δηλαδή της συναισθηματικής κατάστασης ενός άλλου προσώπου, έχοντας μικρή συμπάθεια για τα άτομα που εκφοβίζουν.⁽¹⁾ Έτσι φαίνεται πως διακρίνονται από παρορμητικότητα και χαμηλή ενσυναίσθηση, αλλά θετική αυτό-εικόνα.

Όσον αφορά το κοινωνικό τους προφίλ, σύμφωνα με τον Olweus, δεν υπολείπονται από τους συνομήλικους τους σε κοινωνικές δεξιότητες.⁽¹⁶⁾ Έχει υποστηριχθεί πάντως και το αντίθετο, ενώ υπάρχουν και στοιχεία ότι τρέφουν αισθήματα ανεπάρκειας, διακατέχονται από χαμηλή αυτοεκτίμηση, φόβο και άγχος.^(26;29;30) Ο O'Moore μάλιστα σημειώνει ότι όσο πιο συχνά εκφοβίζει ένα άτομο, τόσο πιο χαμηλή αυτοεκτίμηση έχει.⁽²⁹⁾ Ωστόσο, έχουν διατυπωθεί αντικρουόμενες απόψεις αναφορικά με το κατά πόσο οι θύτες έχουν χαμηλή αυτοεκτίμηση.

Επίσης, είναι επιρρεπείς στη βία και απολαμβάνουν την ανοιχτή, δημόσια διαμάχη ως μέσο αυτοεπιβεβαίωσης και επιβολής. Σύμφωνα με τον Olweus και τους Sharp και Smith, το κυριότερο χαρακτηριστικό των θυτών είναι η επιθετικότητα τόσο προς τους ομηλικούς τους όσο και προς τους ενήλικες, γονείς και καθηγητές.^(16;19)

Οι δράστες έχουν αναγνωριστεί με λιγότερο αυτοέλεγχο και τάση μη συμμόρφωσης προς τους κοινωνικούς κανόνες.⁽¹⁶⁾ Σε πολλές περιπτώσεις τα άτομα με διαταραχή διαγωγής εκδηλώνουν παραπρωματική συμπεριφορά στην εφηβεία ή και αντικοινωνική διαταραχή της προσωπικότητας στην ενήλικη ζωή.^(28,36) Επίσης οι θύτες έχουν χαρακτηριστεί από ψυχωτισμό και νευρωσικές συμπεριφορές.⁽³⁷⁾

Σύμφωνα με τον Κουρκούτα, η υψηλή αυτοεκτίμηση λειτουργεί μάλλον ως αμυντικός μηχανισμός ή ως ασπίδα της εύθραυστης αυτοεκτίμησής τους από τα διάφορα εξωτερικά ερεθίσματα που βιώνουν ως απειλές για την ψυχικής τους ακεραιότητα.⁽²⁷⁾ Μια έρευνα στην σχέση cyberbullying και ψυχιατρικών συμπτωμάτων έφτασε στο συμπέρασμα πως τέτοια συμπτώματα μπορούν να είναι παράγοντες πρόβλεψης του cyberbullying.⁽⁵⁴⁾ Συγκεκριμένα, επιθετικότητα και ψυχωτισμός καθώς και η αγχώδης διαταραχή μπορούν να προβλέψουν σημαντικά το cyberbullying. Έρευνα βασισμένη στο DSM-IV-TR (Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders-IV-Text Revision) από τους Coolidge, DenBoer και Segal αποκάλυψε πως οι θύτες έχουν αρκετά υψηλότερα ποσοστά παθητικής επιθετικότητας, επιθετικότητας, επικινδυνότητας, συναισθηματικής ανικανότητας και άρσης αναστολών από τους μη-θύτες.⁽³⁸⁾ Τέλος, αντικείμενο πολλών ερευνών αποτέλεσαν τα υψηλά ποσοστά κατάθλιψης στα άτομα που μετέχουν στον εκφοβισμό.^(4; 22;25;26)

Ο Κουρκούτας ισχυρίστηκε πως ίσως η επιθετική συμπεριφορά να αποτελεί αντίδραση στις εσωτερικευμένες εντάσεις και στο άγχος που βιώνουν λόγω των συμπτωμάτων κατάθλιψης.⁽²⁷⁾ Τέλος, οι δράστες του cyberbullying παρουσιάζουν και εκείνοι χαμηλή αυτοεκτίμηση και υψηλά επίπεδα κατάθλιψης, έλλειψη ενσυναίσθησης και ναρκισσισμό.^(7; 39)

1.2.2. Τα ψυχοκοινωνικά χαρακτηριστικά των θυμάτων

Τα θύματα είναι συνήθως άτομα ντροπαλά και συνεσταλμένα, επιφυλακτικά, ευαίσθητα, ήσυχα, με περισσότερες αγωνίες και ανασφάλειες από το μέσο άτομο.^(16; 19) Έχουν χαμηλή αυτοεκτίμηση και αρνητική αυτο-εικόνα, που τα ωθεί στο σημείο να θεωρούν τους εαυτούς τους «αποτυχημένους».^(16; 29) Η χαμηλή αυτοεκτίμηση μάλιστα χαρακτηρίζει τα θύματα του εκφοβισμού και στην ενήλικη ζωή.⁽¹⁶⁾

Το θέμα της χαμηλής αυτοεκτίμησης φαίνεται να εμφανίζεται ιδιαίτερα έντονα και στα θύματα cyberbullying, τα οποία παρουσιάζουν διαταραγμένη αυτοεικόνα και υψηλά επίπεδα κατάθλιψης.⁽⁷⁾ Σε έρευνα των Κόκκινος και συν. σε φοιτητές ελληνικών πανεπιστημίων οι οποίοι εμπλέκονταν σε cyberbullying φάνηκε πως τα θύματα εμφάνισαν υψηλότερα ποσοστά σε αγχώδεις διαταραχές, επιθετικότητα και κατάθλιψη από το υπόλοιπο δείγμα.⁽³⁹⁾

1.2.3. Τα ψυχοκοινωνικά χαρακτηριστικά των θυτών/θυμάτων

Υπάρχει μια ειδική κατηγορία ατόμων που «συμπεριφέρονται είτε ως θύτης είτε ως θύμα, ανάλογα με τις συνθήκες» αυτοί αποκαλούνται θύτες/θύματα.⁽³²⁾

Αφού υποστεί πρώτα εκφοβισμό, το αρχικό θύμα αντανακλά την επιθετική συμπεριφορά προς άλλους πιο αδύναμους/-ες από αυτό, οπότε πρόκειται για θύτη/θύμα. Στη βιβλιογραφία οι όροι θύτης/θύμα και προκλητικό θύμα συχνά ταυτίζονται.^(16;31) Στην ομάδα αυτή ανήκει η μειοψηφία των θυμάτων. Ως προς τα ψυχοκοινωνικά χαρακτηριστικά, οι θύτες/θύματα σε γενικές γραμμές, εμφανίζουν πιο διαταραγμένη ψυχοκοινωνική λειτουργία, σε σύγκριση με τα θύματα.^(40; 41)

Οι θύτες/θύματα επιδεικνύουν ένα συνδυασμό αγχωδών και επιθετικών συμπεριφορικών σχημάτων και εκδηλώνουν προβλήματα συγκέντρωσης και υπερδραστηριότητας συμπεριφέρονται με τρόπους που προκαλούν εκνευρισμό και ένταση γύρω τους.⁽¹⁶⁾ Είναι άτομα ανασφαλή και ανήσυχα, έχουν αρνητική αυτο-εικόνα και λειτουργούν παρορμητικά, μιλώντας και πράττοντας χωρίς να σκεφτούν^(16; 42).

Επίσης, εκδηλώνουν ψυχολογικά προβλήματα και ιδιαίτερα κατάθλιψη και ψυχοσωματικά συμπτώματα άγχους συχνότερα τόσο από τους θύτες όσο και από τα θύματα και προβληματικές συμπεριφορές, όπως κατάχρηση αλκοόλ και εγκληματικότητα.^(42; 43) Μάλιστα, οι Kim και Leventhal διαπίστωσαν ότι διέτρεχαν αυξημένο κίνδυνο αυτοκτονικών και αυτοτραυματικών συμπεριφορών και αυτοκτονικού ιδεασμού, ενώ οι Forego και συν. εντόπισαν μια υψηλή συσχέτιση εμφάνισης ψυχοσωματικών συμπτωμάτων.^(8; 44)

1.2.4. Τα ψυχοκοινωνικά χαρακτηριστικά των θεατών

Στην ουδέτερη ζώνη ο Olweus παρατηρεί τη συγκέντρωση των **αδέσμευτων/απεμπλεκόμενων παθητικών θεατών**, οι οποίοι δεν εμπλέκονται και δεν παίρνουν καμία θέση και δε δραστηριοποιούνται προς καμία κατεύθυνση. Στην άλλη πλευρά συγκεντρώνονται οι **πιθανοί ή εν δυνάμει υπερασπιστές** του θύματος, στους οποίους δεν αρέσει το φαινόμενο του εκφοβισμού και κρίνουν ότι θα έπρεπε να βοηθήσουν το θύμα αλλά τελικά δεν πράττουν τίποτα. Φανερά υπέρ του θύματος, τέλος, τάσσονται οι **υπερασπιστές** του, στους οποίους επίσης δεν αρέσει το φαινόμενο, αλλά αυτοί υπερέχουν σε ενέργεια καθώς προστρέχουν και βοηθούν το θύμα ή τουλάχιστον το προσπαθούν. Τέλος, έχουμε τους **υποστηρικτές ή παθητικούς εκφοβιστές** που υποστηρίζουν τον εκφοβισμό αλλά δεν παίρνουν κανέναν ενεργό ρόλο και **τους παθητικούς υποστηρικτές ή πιθανούς εκφοβιστές** που τους αρέσει ο εκφοβισμός αλλά δεν δηλώνουν ανοιχτά την υποστήριξη τους.⁽⁴⁵⁾

Τα πρόσωπα αυτά αποτελούν τους συνομηλίκους και τα άτομα από τον κοινωνικό περίγυρο του θύτη και του θύματος. Ο θεατής συνήθως αποδέχεται ή συμμετέχει στον εκφοβισμό ή μπορεί να προσπαθήσει να σταματήσει τον θύτη.⁽⁴⁶⁾ Έρευνες έχουν καταδείξει ότι το 85% των ατόμων είναι παρόντα όταν λαμβάνουν χώρα τα περιστατικά εκφοβισμού ωστόσο, το 54% των παρευρισκόμενων απλώς κοιτάει, παρέχοντας θετική ενίσχυση στον θύτη και μόλις το 25% παρεμβαίνει να βοηθήσει το θύμα.⁽⁴⁷⁾

1.3. Παράγοντες επικινδυνότητας εκδήλωσης και επιδείνωσης του φαινομένου

Η συχνότητα της χρήσης βίας επηρεάζεται από παράγοντες όπως είναι η γεωγραφική τοποθεσία της χώρας και οι κοινωνικοοικονομικές της συνθήκες μακροσκοπικά, ενώ μικροσκοπικά καθορίζεται από ορισμένα χαρακτηριστικά των φοιτητών και φοιτητριών: την

ηλικία, το φύλο, τη φυλή, την εθνικότητα, την κοινωνική τάξη, το οικογενειακό υπόβαθρο, την στάση τους απέναντι στον εκφοβισμό και την συμπεριφορά της ομάδας ομηλίκων και παραμέτρους της ευρύτερης κοινότητας, όπως είναι η κουλτούρα της.^(25; 48)

1.3.1. Ατομικοί παράγοντες

Σύμφωνα με τον Hunt, βασικός παράγοντας που σχετίζεται με την εκδήλωση εκφοβιστικής συμπεριφοράς αποτελεί η θετική στάση των ατόμων γύρω από την επιθετικότητα, λόγω αποδοχής της βίας ως αποδεκτού μέσου επίλυσης των συγκρούσεων.⁽⁴⁹⁾

«Η πρώτη έναρξη των περισσότερων ψυχικών διαταραχών είναι κατά την διάρκεια ή σε μικρό χρονικό διάστημα πριν την τυπική φοιτητική ηλικία και αυτά τα προβλήματα μπορούν να επισπευτούν ή να επιδεινωθούν από την πληθώρα στρεσογόνων παραγόντων στην πανεπιστημιακή ζωή», συμπεριλαμβανομένων του εκφοβισμού και της θυματοποίησης.⁽⁵⁰⁾ Ένα μεγάλο μέρος της βιβλιογραφίας δείχνει την σχέση μεταξύ εκφοβισμού και ψυχιατρικών συμπτωμάτων.

Οι Bosworth και συν. υποστήριξαν ότι ο θυμός, τα καταθλιπτικά συμπτώματα, η παρορμητικότητα και οι θετικές πεποιθήσεις και στάσεις προς τη βία σχετίζονται με υψηλά επίπεδα εκφοβιστικής συμπεριφοράς.⁽⁵¹⁾ Σύμφωνα με τους ερευνητές, τα επιθετικά, παρορμητικά παιδιά και έφηβοι διατρέχουν αυξημένους παράγοντες κινδύνου για εκδήλωση αντικοινωνικών μορφών συμπεριφοράς. Πολλοί έχουν επίσης εξετάσει την κατάθλιψη και το άγχος ως παράγοντες κινδύνου εμφάνισης της θυματοποίησης.^(25;40)

Σε έρευνα των Kelleher και συν. σε 211 νέους στην Ιρλανδία καταγράφηκε πως οι θύτες έδειξαν αρκετά υψηλότερα ποσοστά ψυχωτικών συμπτωμάτων σε σύγκριση με τα θύματα και τους θεατές.⁽⁵²⁾ Σύμφωνα με τους Andreou και Metallidou, η χαμηλή αυτοεκτίμηση αποτελεί παράγοντα πρόγνωσης της θυματοποίησης, καθώς το άτομο απορρίπτει πιο εύκολα τον εαυτό του και έχει δυσκολίες προσαρμογής.⁽⁵³⁾ Επίσης, η μη ικανότητα να χρησιμοποιεί στρατηγικές αυτορρύθμισης σχετίζεται με κοινωνικές συμπεριφορές παρόμοιες με εκείνες των θυμάτων και των θυτών. Τέλος, σε έρευνα του Agicakpánω στον ηλεκτρονικό εκφοβισμό η σωματοποίηση συμπτωμάτων, ιδεοψυχαναγκαστικά συμπτώματα, διαπροσωπικές ευαισθησίες, κατάθλιψη, αγχώδεις διαταραχές, επιθετικότητα, φοβίες, παρανοϊκός ιδεασμός και ψυχωτικά συμπτώματα θεωρήθηκαν ως παράγοντες πρόβλεψης.⁽⁵⁴⁾

1.3.2. Οικογενειακοί παράγοντες

Ο ρόλος της οικογένειας στην ανάμειξη των παιδιών στον εκφοβισμό ήταν ενεργός σε πολλές έρευνες. Οι περισσότερες φαίνεται να συμφωνούν πως οικογενειακοί παράγοντες που συμβάλουν στην εμφάνιση του εκφοβισμού είναι η έλλειψη ψυχολογικής στήριξης και η έλλειψη οικογενειακών δεσμών.^(55; 56) Παρόμοια, στενές και θερμές οικογενειακές σχέσεις βοηθούν στην ψυχική ευεξία του ατόμου.

Άλλοι παράγοντες είναι η γονική σύγκρουση, η έλλειψη εμπλοκής των γονέων, η έλλειψη ορίων και σταθερής συμπεριφοράς, η έλλειψη συναισθηματικής ανταπόκρισης, η υπερπροστασία, η ενδογονεϊκή βία και η διαχείριση των συγκρούσεων.^(2;18; 22; 32; 34.)

Πράγματι, φοιτητές που εμπλέκονται σε περιστατικά εκφοβισμού έχουν περισσότερες πιθανότητες να προέρχονται από οικογένειες με ιστορικό παιδικής κακοποίησης και ενδογονεϊκής βίας, κακής προσκόλλησης και διαχείρισης των συγκρούσεων.^(34; 36) Αυτό σύμφωνα με τους Bauer και συν. απορρέει ως αποτέλεσμα κοινωνικής μάθησης, καθώς τα άτομα που είναι αποδέκτες κακοποίησης αντιλαμβάνονται τη βία ως αποδεκτό μέσο.⁽³⁶⁾

Η επιθετικότητα των νέων γενικά συναρτάται με την έλλειψη συνοχής της οικογένειας, την ενδοοικογενειακή βία και τις έντονες συγκρούσεις μεταξύ μελών της οικογένειας, τις επιθετικές τεχνικές πειθάρχησης που ασκούν ορισμένοι γονείς, τη μη παροχή προτύπου εκ μέρους των γονέων τους ως προς τις δεξιότητες επίλυσης προβλημάτων και

κάποια ειδικά προβλήματα των γονέων, όπως είναι η χρήση ναρκωτικών και η φυλάκισή τους.⁽²⁵⁾

Σε έρευνα σε 7,290 νέους, οι Marinikαι συν. βρήκαν πως οι θύτες είχαν υψηλότερα ποσοστά μητρικής απόρριψης και προβλήματα προσκόλλησης από τους μη-θύτες νέους.⁽⁵⁷⁾ Σε μια άλλη έρευνα που ο πληθυσμός της περιελάμβανε φοιτητές πανεπιστημίων από διαφορετικές εθνικότητες, οι άνδρες συμμετέχοντες που έδειξαν μεγαλύτερο άγχος απόρριψης από τους πατέρες τους βρέθηκε πως ήταν πιο πιθανό να συμμετείχαν και σε εκφοβιστικές ενέργειες από εκείνους τους άνδρες φοιτητές που δεν βίωναν κάποιο τέτοιου είδους άγχος. Παρομοίως, στο γυναικείο φοιτητικό πληθυσμό βρέθηκε πως οι φοιτήτριες με υψηλότερα ποσοστά μητρικής απόρριψης και υψηλά ποσοστά άγχους απόρριψης από τους πατέρες τους εμφάνισαν υψηλότερο ποσοστό κινδύνου να εμπλακούν σε σωματικό εκφοβισμό.⁽⁵⁸⁾

Στην έρευνα του Γιοβαζολιά σε Πανεπιστημιακούς πληθυσμούς της χώρας, φάνηκε πως η πατρική και μητρική απόρριψη είχε στενή σχέση με την συχνότητα της θυματοποίησης σε περιπτώσεις παραδοσιακού εκφοβισμού, ενώ η πατρική απόρριψη σχετιζόταν με την εμπλοκή φοιτητών σε cyberbullying ως θύτες.⁽⁵⁾ Αυτά τα αποτελέσματα επιβεβαιώνονται για πανεπιστημιακούς πληθυσμούς και από παλαιότερες έρευνες που υποδεικνύουν ότι η διαπαιδαγώγηση και συγκεκριμένα η πατρική απόρριψη παίζει σημαντικό ρόλο στον επιτολασμό εκφοβιστικών συμπεριφορών.^(136;144;145)

1.3.3. Γενετικοί παράγοντες

Οι γενετικές έρευνες για τον εκφοβισμό (bullying) είναι σχετικά καινούργιες. Ο Ball και οι συν. ερεύντησαν για πρώτη φορά το bullying με γενετικά-ενημερωμένη μεθοδολογία. Ερεύντησαν 1.116 διδύμους για bullying και θυματοποίηση. Η έρευνα έδειξε πως γενετικοί παράγοντες μπορούσαν να επεξηγήσουν το 61% της διακύμανσης σε συμπεριφορές εκφοβισμού, ενώ μη κοινοί περιβαλλοντικοί παράγοντες μπορούσαν να επεξηγήσουν το 39% της διακύμανσης. Επίσης συζητήθηκε πως γενετικά βασισμένες συμπεριφορές όπως η παρορμητικότητα και η αναζήτηση συναισθημάτων μπορούν να μεσολαβήσουν ως γενετικές επιδράσεις στον εκφοβισμό.⁽⁵⁹⁾

Παλαιότερες έρευνες πάνω στους γενετικούς παράγοντες επικεντρώθηκαν στην επιθετικότητα και την αντικοινωνική συμπεριφορά, όμως αυτές οι έρευνες μας βοηθούν να καταλάβουμε καλύτερα τον εκφοβισμό που αποτελεί ένα είδος επιθετικής και αντικοινωνικής συμπεριφοράς.⁽⁶⁰⁾ Οι πρώτες έρευνες πάνω στην κληρονομική επιρροή στην ανθρώπινη επιθετικότητα, βία και αντικοινωνική συμπεριφορά εμφανίστηκαν πριν τέσσερις δεκαετίες.^(61;62;63) Μεθοδολογικά υπάρχουν δύο διαφορετικές προσεγγίσεις σε ανθρώπους: συμπεριφοριστική γενετική και μοριακή γενετική. Οι έρευνες συμπεριφοριστικής γενετικής βασίζονται γενικά στη παρακολούθηση και συνέντευξη. Το δείγμα στις γενετικές έρευνες χωρίζεται σε τρία μέρη σύμφωνα με την βιβλιογραφία: γονείς και τα βιολογικά τους παιδιά (οικογένειες), μονοζυγωτικά και διζυγωτικά δίδυμα και υιοθετημένα παιδιά. Βέβαια, μεταξύ γονέων και παιδιών δεν μπορούμε να πούμε εάν οι μεταξύ τους σχέσεις είναι η λειτουργία των γονιδίων ή του περιβάλλοντος. Έτσι, η έρευνα διδύμων και υιοθετημένων παιδιών είναι απαραίτητη για την αποκάλυψη της επιρροής των γονιδίων και του περιβάλλοντος.^(64; 65; 66)

Σύμφωνα με την DiLalla «υπάρχουν αρκετές αποδείξεις για την κληρονομικότητα στην επιθετικότητα κατά την διάρκεια της παιδικής ηλικίας.»⁽⁶⁷⁾ Στις βιβλιογραφικές ανασκοπήσεις των Cadoret και DiLalla και Gottesman σε πρώιμες έρευνες φαίνεται ότι οι γενετικοί παράγοντες επεξηγούν καλύτερα την αντικοινωνική συμπεριφορά από ότι οι περιβαλλοντικοί παράγοντες.^(65; 68) Παρομοίως, σε ανάλυση αποτελεσμάτων 27 ερευνών φάνηκε πως «γενετικά γονίδια επιδρούν στην αντικοινωνική συμπεριφορά του 50% του πληθυσμού.» Πέρα από τις συμπεριφοριστικές έρευνες, νέες έρευνες που βασίζονται στην μοριακή γενετική επιβεβαιώνουν την επιρροή των γενετικών στοιχείων στην επιθετικότητα και την αντικοινωνική συμπεριφορά.^(69; 70; 71)

1.3.4. Επιπτώσεις σε ψυχοκοινωνικό επίπεδο

Σύμφωνα με τον Διεθνή Οργανισμό Υγείας, η υγεία είναι «η κατάσταση της πλήρους σωματικής, ψυχικής και κοινωνικής ευεξίας και όχι μόνο η απουσία ασθένειας ή αναπηρίας». ⁽⁷²⁾ Αυτός είναι ο ορισμός ευημερίας κατά τον οποίο κάποιος αντιλαμβάνεται και αξιοποιεί τις ικανότητές του, είναι ικανός να αντιμετωπίσει το καθημερινό στρες, εργάζεται παραγωγικά και μπορεί να συνεισφέρει στην κοινότητά του.

Μελέτες υποστηρίζουν ότι ψυχοκοινωνικά προβλήματα και συναισθηματικές διαταραχές, όπως η κατάθλιψη και το άγχος είναι κοινά συμπτώματα που βιώνουν τα θύματα, με την κατάθλιψη να κατέχει την πρώτη θέση. Πολλοί ερευνητές ανέφεραν υψηλά ποσοστά κατάθλιψης στα άτομα που μετέχουν στον εκφοβισμό, δηλαδή στους θύτες, στα θύματα και στους θύτες/θύματα. Οι Schenk και Fremouw κατέγραψαν μετά από έρευνα ότι οι φοιτητές πανεπιστημίων και θύματα cyberbullying έδειξαν υψηλότερα ποσοστά κατάθλιψης, αγχώδων διαταραχών, φοβίων και παράνοιας. ⁽⁷³⁾

Σήμερα το βασικό εργαλείο για την διάγνωση μιας ψυχικής διαταραχής αποτελεί το DSM-5. ⁽⁷⁴⁾ Εάν και υπάρχουν πάνω από 150 διαταραχές σε αυτό, το bullying δεν θεωρείται ανεξάρτητη διαταραχή. Αυτό συμβαίνει γιατί το bullying σχετίζεται με πολλαπλές ψυχολογικές διαταραχές που έχουν ήδη οριστεί στο DSM όπως διαταραχές της συμπεριφοράς, εναντιωτική-προκλητική διαταραχή (ΕΠΔ), διαταραχή αντικοινωνικής προσωπικότητας, και διαταραχή ελλειμματικής προσοχής/ υπερκινητικότητα (ΔΕΠΥ). ^(75; 76; 77; 78) Ο Olweus ήταν ο πρώτος ερευνητής που έθεσε τον εκφοβισμό ως «ένα μέρος αντικοινωνικής συμπεριφοράς» λέγοντας πώς από αυτή την οπτική, είναι φυσικό να προβλέψουμε πως οι νέοι που είναι επιθετικοί και εκφοβίζουν άλλους, έχουν υψηλότερο κίνδυνο αργότερα στην ζωή τους να εμπλακούν σε εγκληματικές πράξεις και σε κατάχρηση αλκοόλ. Έπακόλουθες έρευνες υποστήριξαν την θεωρία του Olweus. ^(36; 79; 80;)

Στην περίπτωση του εκφοβισμού οι θύτες και οι θύτες/θύματα δείχνουν να κάνουν μεγάλη χρήση αλκοόλ. ⁽⁸³⁾ Από ερευνητικά στοιχεία προκύπτουν ενδείξεις ότι οι ψυχιατρικές διαταραχές και οι διαταραχές της προσωπικότητας προϋπάρχουν συνήθως των διαταραχών που οφείλονται στη χρήση ουσιών, δηλαδή αυξάνουν την επιρρέπεια των ατόμων σε τέτοια προβλήματα · ωστόσο, οι ψυχιατρικές διαταραχές ενδέχεται επίσης να επιδεινωθούν λόγω της χρήσης ναρκωτικών ή να εκδηλωθούν παράλληλα. ^(81; 82) Διάφορες ψυχικές παθήσεις συνυπάρχουν με την χρήση ουσιών, με αποτέλεσμα η συνοσηρότητα να αποτελεί σχεδόν τον κανόνα στις περιπτώσεις των χρηστών που απευθύνονται στις υπηρεσίες ψυχικής υγείας.

Έχει διαπιστωθεί ότι άτομα που έχουν αντιμετωπίσει φαινόμενα ρατσιστικού και ομοφοβικού εκφοβισμού επηρεάζονται ψυχολογικά και σωματικά και διατρέχουν υψηλό κίνδυνο κατάθλιψης, αυτοκτονικού ιδεασμού και χρήσης αλκοόλ. ^(84; 85) Σε αυτό συμφωνούν και οι Remafedi, French, Story, Resnick και Blum που υποστήριξαν υψηλό κίνδυνο αυτοκτονίας και αυτοκτονικού ιδεασμού σε ομοφυλόφιλους και αμφιφυλόφιλους άνδρες σε σύγκριση με τους ετεροφυλόφιλους. ⁽⁸⁶⁾

1.3.5 Επιπτώσεις σε επίπεδο σωματικής υγείας

Με βάση τα υπάρχοντα ερευνητικά δεδομένα, η συμμετοχή ενός παιδιού στον εκφοβισμό συνδέεται με αυξημένο κίνδυνο προβλημάτων ψυχικής και σωματικής υγείας. ⁽⁴⁴⁾ Στην περίπτωση του άμεσου εκφοβισμού υφίσταται κατ' αρχάς σωματικό πόνο και τραύματα, ενώ σε όλες τις μορφές του αναμίγνυται και η ψυχική οδύνη που βιώνει που μπορεί να είναι τραυματική.

Τα άτομα που υφίστανται εκφοβισμό υποφέρουν πιο συχνά από διάφορα θέματα υγείας και ψυχοσωματικά συμπτώματα, όπως προβλήματα ύπνου και αίσθημα ζάλης, πονοκέφαλο, αίσθημα κόπωσης, πόνο στο στομάχι και στην πλάτη, κακή διάθεση, αίσθημα νευρικότητας, αναπνευστικά προβλήματα, ενούρηση ή ακόμα και κρίσεις πανικού και τους ζητήθηκε να αναφέρουν τη συχνότητα με την οποία τα βίωναν. ^(18; 22; 25; 44;) Τα αποτελέσματα έδειξαν στατιστικά σημαντική συσχέτιση μεταξύ της συμπεριφοράς εκφοβισμού και των

ψυχοσωματικών συμπτωμάτων, με τους θύτες/θύματα να αναφέρουν την υψηλότερη συχνότητα των συμπτωμάτων.

Μια ακραία συνέπεια του εκφοβισμού είναι η απειλή της ίδιας της ζωής μέσω της αυτοκτονίας. Πολλές περιπτώσεις αυτοκτονίας έχουν αποδοθεί στο γεγονός ότι τα άτομα είχαν υπάρξει θύματα αρκετές φορές.⁽¹⁶⁾ Ωστόσο, επειδή οι αιτίες αυτοκτονίας είναι πολλές καθιστάται δύσκολο να βρεθεί η αιτία, παρόλο που ορισμένα σημειώματα αυτοκτονίας δείχνουν την θυματοποίηση ως αιτία.⁽⁸⁷⁾ Εντούτοις υπάρχουν στοιχεία που σχετίζουν την θυματοποίηση με τον αυτοκτονικό ιδεασμό, τρόπος σκέψης που είναι πρόδρομος για την απόπειρα αυτοκτονίας.⁽⁸⁸⁾

Ορισμός θυματοποίησης

Ο ορισμός της θυματοποίησης είναι αυτός που προτάθηκε από τον Olweus: «Ένας μαθητής ή μαθήτρια αποτελεί θύμα εκφοβισμού/θυματοποίησης όταν επανειλημμένα και για μεγάλο χρονικό διάστημα γίνεται στόχος αρνητικών πράξεων από ένα ή περισσότερους συμμαθητές». Πιο συγκεκριμένα, με την έκφραση «αρνητικές πράξεις» ο Olweus αναφέρεται σε πράξεις που γίνονται με στόχο να βλάψουν ή να θίξουν το άλλο άτομο «ακριβώς όπως εννοείται και στον ορισμό της επιθετικής συμπεριφοράς».⁽¹⁾

1.4 Αίτια θυματοποίησης

1.4.1 Μισογυνισμός (misogyny)

Ο Olweus παρατήρησε πως περισσότερα από το 60% των κοριτσιών-θυμάτων εκφοβίστηκαν από αγόρια και γύρω στο 15-20% των κοριτσιών-θυμάτων και από αγόρια και από κορίτσια.⁽¹⁾ Το παραπάνω θέτει το ερώτημα εάν το φύλο αποτελεί αίτιο θυματοποίησης. Ο μισογυνισμός είναι μια πολιτισμική στάση του μίσους για τις γυναίκες επειδή είναι γυναίκες.⁽⁸⁹⁾ Ποιά συγκεκριμένα αυτού του είδους η θυματοποίηση απορρέει από έναν, όπως αποκαλείται, «μάγκικο» (laddish) τρόπο σκέψης ο οποίος ορίζεται ως: μια νοοτροπία «αγέλης» σε δραστηριότητες όπως τα σπορ, η μεγάλη κατανάλωση αλκόολ και η «κουβέντα», η οποία είναι συχνά σεξιστική, μισογυνιστική και ομοφοβική. Επίσης θεωρείται να εμπεριέχει αντικειμενοποίηση των γυναικών και, στις ακραίες περιπτώσεις, συμπεριφορές υπέρ των βιασμών και της σεξουαλικής παρενόχλησης και βίας.⁽⁹⁰⁾

Η εθνική ένωση των φοιτητών του Ηνωμένου Βασιλείου διεξήγαγε μια μελέτη το 2010 σε 2058 φοιτήτριες που αφορούσε τις εμπειρίες των γυναικών για τη βία, τη σεξουαλική κακοποίηση και την παρακολούθησή τους από άλλα άτομα. Αποδείχτηκε ότι η μία στις επτά φοιτήτριες είχαν βιώσει μια σοβαρή φυσική ή σεξουαλική επίθεση κατά την διάρκεια των σπουδών τους.⁽⁹¹⁾

1.4.2 Σεξουαλικόςπροσανατολισμός (sexualorientation)-Ομοφοβία (homophobia)

Σύμφωνα με την Αμερικανική Ομοσπονδία Ψυχολογίας, ο σεξουαλικός προσανατολισμός αναφέρεται σε ένα διαρκές πρότυπο συναισθηματικών, ρομαντικών και/ή σεξουαλικών έλξεων προς άνδρες, γυναίκες ή και προς τα δύο φύλα.⁽⁹³⁾ Πολλοί πολιτισμοί χρησιμοποιούν συγκεκριμένες ετικέτες ταυτότητας για να περιγράψουν αυτούς τους ανθρώπους. Για παράδειγμα, στις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής οι πιο συχνές ετικέτες είναι οι λεσβίες (γυναίκες που ελκύονται από γυναίκες), οι ομοφυλόφιλοι (άνδρες που ελκύονται από άνδρες) και οι αμφιφυλόφιλοι (άνδρες ή γυναίκες που ελκύονται και από τα δύο φύλα).

Η ομοφοβία, όρος που χρησιμοποιήθηκε πρώτη φορά από τον ψυχολόγο George Weinberg το 1972, συμπεριλαμβάνει μια σειρά αρνητικών αντιλήψεων και συναισθημάτων σχετικά με την ομοφυλία ή ανθρώπους που αναγνωρίζονται ως λεσβίες, ομοφυλόφιλοι, αμφιφυλόφιλοι ή τρανσέξουαλ.^(94; 95)

Ο σεξουαλικός προσανατολισμός συνδέεται άμεσα με την ομοφοβία. Πιο συγκεκριμένα, ο Ian Rivers υποστηρίζει ότι ο ομοφοβικός εκφοβισμός και η παρενόχληση έχουν μακροπρόθεσμες επιπτώσεις σε αυτά τα άτομα. Μια από αυτές τις επιπτώσεις είναι ο αυτοτραυματισμός.⁽⁹⁶⁾

1.4.3 Χαμηλή αυτοεκτίμηση (low self esteem)

Η αυτοεκτίμηση αντανακλά τη συνολική υποκειμενική συναισθηματική αξιολόγηση ενός ατόμου για την αξία του. Ο βαθμός αυτοεκτίμησης όμως, σχετίζεται με το βαθμό αυτογνωσίας, η οποία αποτελεί το θεμέλιο της ψυχικής και συναισθηματικής υγείας του ατόμου και διαμορφώνεται μέσα από τις πεποιθήσεις που αποκτά για τον εαυτό του κυρίως μέσα από τις σχέσεις του με τους άλλους. Ερευνητικά δεδομένα δείχνουν ότι η έννοια της αυτοεκτίμησης του εφήβου συσχετίζεται με τις απόψεις των ατόμων εκείνων που ο έφηβος θεωρεί ως «σημαντικούς άλλους», δηλαδή τα μέλη της οικογένειας, οι εκπαιδευτικοί, οι συνομήλικοι, ωθούμενος από την ανάγκη της επιβεβαίωσής του σε επιμέρους τομείς της ζωής του.⁽⁹⁷⁾

Οι συνομήλικοι ιδιαίτερα πολύ συχνά αντικαθιστούν την οικογένεια με διάφορους τρόπους και γίνονται για τον έφηβο η σημαντικότερη πηγή ανατροφοδότησης, κυρίως λόγω της πολύτιμης υποστήριξης που προσφέρουν στη διάρκεια των συναισθηματικών πιέσεων που βιώνει, έτσι συμπερασματικά, η περιθωριοποίηση του από τους συνομήλικους του επιδρά αρνητικά στον βαθμό αυτοεκτίμησής του. Γενικότερα, η αντίληψη και η αποδοχή του εαυτού ενός ατόμου παίζει έναν εξαιρετικά σημαντικό ρόλο στην προσωπική και επαγγελματική πορεία του.⁽¹⁰⁴⁾ Η Houbre και οι συνεργάτες της διεξήγαγαν μια έρευνα το 2006 με θέμα: «Ο εκφοβισμός στους μαθητές και οι συνέπειές του στην υγεία».⁽⁹⁸⁾ Τα ευρήματα αυτής της έρευνας έδειξαν ότι τα υψηλά επίπεδα εκφοβισμού σχετίζονται με την χαμηλή αυτοεκτίμηση των ατόμων. Αναλυτικότερα, τα άτομα με χαμηλή αυτοπεποίθηση που δεν είναι σε θέση να προστατεύσουν τον εαυτό τους γίνονται πιο εύκολα στόχοι των θυτών αλλά χαμηλή αυτοπεποίθηση έδειξαν να έχουν και οι θύτες/θύματα.⁽⁹⁸⁾

1.4.4 Διαφορές κοινωνικού φύλου (gender differences)

Το κοινωνικό φύλο είναι το σύνολο των χαρακτηριστικών που διαφοροποιούν τον άνδρα και τη γυναίκα. Έχει βρεθεί ότι όλο και περισσότεροι άνδρες φοιτητές εμπλέκονται σε εκφοβισμό ως δράστες και θύματα σε σχέση με τις γυναίκες φοιτήτριες.⁽²⁴⁾

Παρόμοιες μελέτες και σε ότι αφορά τον ηλεκτρονικό εκφοβισμό, όπου και πάλι τα επίπεδα της συμμετοχής μεταξύ ανδρών και γυναικών διαφέρουν με τους άνδρες του δείγματος να δείχνουν μεγαλύτερη ροπή προς τέτοιες συμπεριφορές.⁽⁵⁴⁾ Τέλος, ελληνικές μελέτες καταλήγουν στο ίδιο συμπέρασμα, δηλαδή ότι ο εκφοβισμός είναι πιο συχνός μεταξύ αγοριών παρά κοριτσιών.⁽³⁹⁾

1.4.5 Ο ρόλος της οικογένειας (family role)

Η οικογένεια είναι μια κοινωνική ομάδα που αποτελείται από δύο τουλάχιστον ενήλικα άτομα συνήθως διαφορετικού φύλου μη συγγενικά μεταξύ τους και τα τέκνα τους. Η Παγκόσμια Διακήρυξη Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων αναφέρει ότι η οικογένεια είναι η φυσική και θεμελιώδης μονάδα της κοινωνίας και πρέπει να προστατεύεται από την κοινωνία και το κράτος.⁽⁹⁹⁾ Σύμφωνα με τους Nickerson, Mele και Osborne-Oliver η προσκόλληση, η κοινωνική υποστήριξη και τα οικογενειακά συστήματα διαμορφώνονται στην βάση μιας υγιούς σχέσης γονέα-παιδιού.⁽¹⁰¹⁾ Συγκριτικές έρευνες στις διαφορές μεταξύ παιδιών που ζούν στο σπίτι τους και σε αυτά που ζουν σε ιδρύματα επίσης δείχνουν την σημασία της σχέσης αυτής και σε επίπεδο ψυχικής υγείας.⁽¹⁰²⁾

Ο ρόλος της οικογένειας στη συμμετοχή των παιδιών στον εκφοβισμό έχει αποδειχθεί μέσα από πολυάριθμες μελέτες. Παραδείγματος χάρη, οι οικογενειακοί παράγοντες που συμβάλλουν στο φαινόμενο του εκφοβισμού σχετίζονται με την έλλειψη συναισθηματικής υποστήριξης και επικοινωνίας μεταξύ των μελών της οικογένειας.^(55; 56) Επίσης, η υπερπροστατευτική μητρότητα συνδέεται με υψηλό κίνδυνο θυματοποίησης.^(58; 100)

1.4.6 Προσωπικά χαρακτηριστικά (personal characteristics)

Τα προσωπικά χαρακτηριστικά σχετίζονται με την προσωπικότητα του ατόμου. Ορίζονται ως το σύνολο των καθημερινών συμπεριφορών, γνωστικών και συναισθηματικών προτύπων.

Το 2016, οι Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής σε συνεργασία με την Αργεντινή, την Εσθονία και την Φινλανδία διεξήγαγαν μια έρευνα με τίτλο: «Διασυνοριακές συγκρίσεις εκφοβισμού μεταξύ φοιτητών πανεπιστημίου: Απόψεις από την Αργεντινή, Εσθονία, Φινλανδία και Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής». Με άλλα λόγια, το δείγμα των ανδρών που λήφθηκε από το πανεπιστήμιο των ΗΠΑ αναφέρει ότι η πιο συχνή μορφή παρενόχλησης σχετίζεται με την κριτική στα προσωπικά χαρακτηριστικά κάθε ατόμου.⁽¹⁰³⁾

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

2.1. Εννοιολογική προσέγγιση του όρου «cyber-bullying»

Οι πρόσφατες εξελίξεις στην τεχνολογία δημιούργησαν νέες μορφές εκφοβισμού, όπως ο ηλεκτρονικός εκφοβισμός, που λαμβάνει πολλή προσοχή από τους ερευνητές. Θεωρείται πώς το 10% με το 21,9% των φοιτητών έχει υποστεί αυτή την μορφή εκφοβισμού και πως το 55,3% έχει υπάρξει θύμα cyberbullying τουλάχιστον μια φορά στην ζωή του.

Ο Bill Belsey επινόησε τον όρο “cyberbullying” και είναι ο δημιουργός διαδικτυακών σελίδων όπως το www.bullying.org και το www.cyberbullying.org, ορίζει το cyberbullying ως «την χρήση πληροφορικών και επικοινωνιακών τεχνολογιών όπως το ηλεκτρονικό ταχυδρομείο, τα κινητά και την αποστολή τηλεφωνικών μηνυμάτων, απευθείας μηνυμάτων και δυσφημιστικών προσωπικών ιστοσελίδων για να στηρίξουν εσκεμμένες, επαναλαμβανόμενες και επιθετικές συμπεριφορές από ένα άτομο ή μια ομάδα ατόμων που επιδιώκουν να βλάψουν άλλους.»⁽¹⁰⁵⁾

Οι Hinduja και Patchin έχουν επίσης ορίσει τον όρο ως «ηθελημένη και κατ'εξακολούθηση βλάβη μέσω της χρήσης ηλεκτρονικών υπολογιστών, κινητών και άλλων ηλεκτρονικών μέσων.»⁽⁷⁾

2.2. Μορφές cyber-bullying

Ο ηλεκτρονικός εκφοβισμός διαφέρει από τις παραδοσιακές μορφές, αφού επεμβαίνει στον προσωπικό χώρο του παραλήπτη. Ο διαδικτυακός ή ηλεκτρονικός εκφοβισμός αποτελεί έμμεση και συγκαλυμμένη μορφή εκφοβισμού και οι ποιοί συνήθεις τρόποι cyberbullying είναι μέσω προσωπικών μηνυμάτων, μηνυμάτων ηλεκτρονικού ταχυδρομείου, ιστοσελίδων στο διαδίκτυο και chat rooms.^(106; 107) Μάλιστα, ο ηλεκτρονικός εκφοβισμός φαίνεται να είναι δημοφιλής σε αρκετούς θύτες εξαιτίας της ανωνυμίας που προσφέρει και της απόκρυψης της ταυτότητάς τους.⁽¹⁰⁸⁾ Έρευνες υποστηρίζουν ότι μπορεί να εκδηλωθεί με οκτώ μορφές:

- Αποστολή υβριστικών, αγενών και προσβλητικών μηνυμάτων με στόχο ένα άτομο σε μια ηλεκτρονική ομάδα ή στο ίδιο το θύμα μέσω ηλεκτρονικών μηνυμάτων.
- Διαδικτυακή παρενόχληση μέσω απειλών ή άλλων ενεργειών, όπως κατηγορίες, αποστολή μηνυμάτων απειλητικού περιεχομένου, βλάβη σε δεδομένα και υποκλοπή ταυτότητας με σκοπό να προκαλέσει βλάβη στο θύμα (cyberstalking).
- Οι Bennet και συν.⁽¹⁴³⁾ βρήκαν δείγματα επιθετικότητας, εξευτελισμού, αποκλεισμού και παρεμβατικότητας μέσω ηλεκτρονικής θυματοποίησης σε φιλικές ή ερωτικές σχέσεις
- Δυσφήμιση μέσω αποστολής κακόβουλων, αναληθών ή σκληρών δηλώσεων για ένα άτομο σε άλλους ή μέσω ανάρτησης υλικού στο διαδίκτυο.

- Υποκλοπή ενός λογαριασμού που οδηγεί στην προσποίηση του θύτη ότι είναι κάποιος άλλος στέλνοντας ή δημοσιεύοντας υλικό που καθιστά το θύμα να φαίνεται κακό.
- Ανάρτηση υλικού που περιέχει ευαίσθητες, ιδιωτικές πληροφορίες για ένα άτομο συμπεριλαμβανομένων προσωπικών μηνυμάτων, εικόνων και βίντεο .
- Εξαπάτηση μέσω απόσπασης μυστικών ή προσωπικών πληροφοριών ενός ατόμου και δημοσιοποίησής τους στο διαδίκτυο .
- Προσωπική επίθεση σε ανυποψίαστο θύμα, η οποία και βιντεοσκοπείται ή φωτογραφίζεται και μετά το εν λόγω διανέμεται ηλεκτρονικά (ως φάρσα).⁽¹⁰⁹⁾

2.3 Το φύλο ως δείκτης πρόβλεψης του cyber-bullying

Τα ερευνητικά ευρήματα συγκλίνουν πως οι άνδρες έχουν μεγαλύτερες πιθανότητες από τις γυναίκες να εμπλακούν σε περιστατικά εκφοβισμού ως θύτες μα και θύματα. Παρόμοια έχει βρεθεί πως άνδρες φοιτητές πανεπιστημίων εμπλέκονται στον εκφοβισμό περισσότερο από ότι οι φοιτήτριες. Αποτελέσματα που στηρίζουν το παραπάνω έχουν βρεθεί και σε σχέση με το cyberbullying. Μελέτες στον Ελλαδικό χώρο συμπεραίνουν επίσης πως συμπεριφορές εκφοβισμού έχουμε πιο πολύ στον ανδρικό πληθυσμό.⁽³⁹⁾

Σε μία έρευνα οι Barlett και Coyne έδειξαν πως οι άντρες ήταν για μικρή διαφορά ποιο πιθανόν να υπάρξουν δράστες από τις γυναίκες. Σε αντίθεση οι γυναίκες στην ίδια έρευνα φάνηκαν να είναι πιο πιθανόν να καταγγείλουν τέτοιες συμπεριφορές.⁽¹¹⁰⁾

Σε έρευνα των MacDonald και Roberts-Pittman σε 439 φοιτητές του πανεπιστημίου Midwestern στις Ηνωμένες πολιτείες βρέθηκε πως όταν εξετάστηκε το φύλο, το 37,4% των ανδρών δήλωσε πως ήξερε κάποιον που είχε υποστεί εκφοβισμό αυτού του τύπου, το 21,9 % είχε υπάρξει θύμα ενώ το 11,4% ήταν θύτης. Σε αντίθεση ο γυναικείος πληθυσμός του δείγματος απάντησε πως το 38,5% γνώριζε τουλάχιστον μια περίπτωση εκφοβισμού, το 22% είχε υπάρξει θύμα ενώ το 7,6% των φοιτητριών είχαν υπάρξει θύτες.⁽¹¹¹⁾

Ενδιαφέροντα αποτελέσματα είχε και η έρευνα του Aricak σε πανεπιστήμιο της Τουρκίας όπου οι άνδρες είχαν εμπλακεί σε cyberbullying και είχαν επίσης προσποιηθεί ότι είναι κάποιος άλλος με σκοπό να βλάψουν θύματα σε μεγαλύτερη συχνότητα από ότι οι γυναίκες.⁽⁵⁴⁾ Οι ερευνητές αποδίδουν αυτά τα αντιφατικά συμπεράσματα στη θυματοποίηση μέσω ηλεκτρονικού εκφοβισμού στη φύση του ίδιου του κυβερνόχωρου.⁽¹¹²⁾ Στον διαδικτυακό κόσμο, οι χρήστες μπορούν εύκολα να κρύψουν την ταυτότητα τους. Ιδιαίτερα οι γυναίκες τείνουν να κρύβουν την ταυτότητά τους όταν χρησιμοποιούν τον υπολογιστή για επικοινωνία, προκειμένου να αποφευχθούν κρίσεις και αξιολογήσεις βάσει του φύλου.⁽¹¹³⁾ Εν τέλει, τα αγόρια και τα κορίτσια είναι εξίσου πιθανόν να γίνονται στόχοι στον κυβερνοχώρο καθώς οι ταυτότητες τους είναι εύκολο να αποκρύπτονται.

2.4. Ο ρόλος της οικογένειας στην εμφάνιση, διατήρηση και πρόληψη του cyber-bullying

Το είδος και η ποιότητα των σχέσεων ανάμεσα στους γονείς και τα παιδιά διαφέρουν ανάλογα με τις μεθόδους που χρησιμοποιεί ο κάθε γονιός. Έχουν σημαντικό αντίκτυπο στη διαμόρφωση του χαρακτήρα, της ταυτότητας και των σχέσεων των ατόμων με τους συνομηλίκους τους.

Η διαδικτυακή παρενόχληση είναι ένα φαινόμενο που συμβαίνει περισσότερο στο οικογενειακό πλαίσιο και λιγότερο πέρα από αυτό.^(114; 115) Οι σχέσεις γονέων-παιδιών και η γνώση σχετικά με τον ηλεκτρονικό εκφοβισμό έχουν σημαντικό ρόλο στην εμφάνιση, διατήρηση και πρόληψη του ψηφιακού εκφοβισμού.⁽¹¹⁶⁾

Οι ενημερωμένοι και ευαισθητοποιημένοι γονείς είναι σε θέση να ελαχιστοποιήσουν την εμφάνιση του ηλεκτρονικού εκφοβισμού.^(117; 118) Αντιθέτως, οι γονείς που δεν συνειδητοποιούν την επικράτηση και τις συνέπειες αυτού του φαινομένου δεν είναι σε θέση να κατευθύνουν και να στηρίζουν σωστά τα παιδιά τους.⁽¹¹⁹⁾

Μια έρευνα που διεξήχθη στην Αμερική το 2006 αποκάλυψε ότι σχεδόν όλοι οι αμερικανοί γονείς θεωρούν ότι τα παιδιά τους κάνουν «γενικά καλά πράγματα» μέσω του διαδικτύου.⁽¹²⁰⁾ Επιπλέον, σύμφωνα με το Pew Internet και το American Life Project το 65% των γονιών είναι σίγουροι ότι τα παιδιά τους δεν διατρέχουν κανένα κίνδυνο όταν χρησιμοποιούν το διαδίκτυο. Θεωρούν ότι η πλοήγηση στο διαδίκτυο είναι ασφαλής. Κατά συνέπεια, δεν ανησυχούν όταν τα παιδιά τους χρησιμοποιούν διάφορες ηλεκτρονικές εφαρμογές. Ωστόσο, περισσότερο από το 65% των γονιών δήλωσαν ότι τα παιδιά τους κάνουν πράγματα για τα οποία δεν μιλάνε στους γονείς τους.⁽¹²¹⁾

Η γονική γνώση σχετικά με τον ηλεκτρονικό εκφοβισμό σχετίζεται επίσης με το εκπαιδευτικό επίπεδο των γονιών. Όσο υψηλότερο είναι το εκπαιδευτικό επίπεδο των γονιών τόσο μεγαλύτερη είναι η προθυμία των γονέων να ενημερωθούν για την ασφαλέστερη χρήση των νέων τεχνολογιών.^(118; 119)

Μέσα από έρευνα έγινε φανερό ότι η μέθοδος που χρησιμοποιεί ο κάθε γονιός για να μεγαλώσει το παιδί του συνδέεται άμεσα με την ηλεκτρονική συμπεριφορά των εφήβων. Με άλλα λόγια, η σωστή ανατροφή έχει σχέση με λιγότερο επικίνδυνη συμπεριφορά στο διαδίκτυο.⁽¹²²⁾

Οι Leung and Lee διαπίστωσαν ότι υπάρχουν τρεις τύποι διαμεσολάβησης σχετικά με τα γονικά μέσα ενημέρωσης :

- **Ενεργός διαμεσολάβηση** όπου οι γονείς μιλάνε με τα παιδιά τους για θέματα όπως η τηλεόραση και το διαδίκτυο να τους βοηθήσουν να αποκτήσουν μια σωστή άποψη για αυτά τα μέσα.
- **Περιοριστική διαμεσολάβηση** όπου οι γονείς καθορίζουν αυστηρούς κανόνες σχετικά με τη χρήση του διαδικτύου από τα παιδιά τους.
- **Συν-προβολή** όπου οι γονείς κάθονται στο ίδιο δωμάτιο με τα παιδιά τους τα οποία παρακολουθούν τηλεόραση ή περιηγούνται στο διαδίκτυο συζητώντας μαζί τους το περιεχόμενο αυτού που παρακολουθούν.⁽¹²³⁾

Τα ευρήματα των Leung and Lee έδειξαν ότι όσο αυστηρότεροι είναι οι κανόνες για το είδος και τη συχνότητα χρήσης του διαδικτύου τόσο λιγότερες είναι οι πιθανότητες έκθεσης των παιδιών στους κινδύνους του διαδικτύου.⁽¹²³⁾

Οι Ybarra και Mitchell κατέγραψαν ότι το 45% των παιδιών και των εφήβων που είχαν υποστεί ηλεκτρονική παρενόχληση ανέφεραν ότι δεν είχαν συναισθηματικές σχέσεις με τους γονείς τους. Φαίνεται ότι οι έφηβοι μεταφέρουν στον κυβερνοχώρο όχι μόνο τις στάσεις και τις απόψεις τους αλλά και τις προκλήσεις που αντιμετωπίζουν στον πραγματικό κόσμο. Συνεπώς, ένα παιδί που αντιμετωπίζει προβλήματα στις σχέσεις με τους γονείς του είναι πιο πιθανό να χρησιμοποιήσει ορισμένες ηλεκτρονικές υπηρεσίες όπως αίθουσες συνομιλίας ή ιστότοπους κοινωνικής δικτύωσης για να αποκτήσει την προσοχή και την αναγνώριση που δεν λαμβάνει από την οικογένεια του. Υπάρχει πιθανότητα αυτό το παιδί να αναπτύξει επιθετική, προκλητική ή άσχημη συμπεριφορά ως αντίδραση στην έλλειψη γονικής προσοχής. Συνοπτικά, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι η αληθινή και η διαδικτυακή πραγματικότητα επηρεάζονται αμοιβαία.⁽¹²⁴⁾ Οι Subrahmanyam και Smahel θεωρούν ότι υπάρχει μια σημαντική και συγκεκριμένη αλληλεπίδραση μεταξύ των δύο.⁽¹²⁵⁾

ΕΙΔΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

1.Μέθοδοι έρευνας

1.1 Σκοπός

Ο σκοπός της μελέτης ήταν η περιγραφή και παρουσίαση του φαινομένου του εκφοβισμού (bullying) και του ηλεκτρονικού εκφοβισμού (cyber-bullying) βιβλιογραφικά και ερευνητικά στον φοιτητικό πληθυσμό του ΤΕΙ Ηρακλείου Κρήτης. Από την ανασκόπηση προκύπτει ότι ο εκφοβισμός και η θυματοποίηση είναι δύο από τα σημαντικότερα προβλήματα ψυχικής υγείας ανάμεσα σε εφήβους, με επιπολασμό από 10% έως 25% σε φοιτητικούς πληθυσμούς παγκοσμίως.⁽²⁴⁾ Επομένως το φαινόμενο του εκφοβισμού δεν εξαφανίζεται στα φοιτητικά χρόνια. Πρόσφατες μελέτες έχουν δείξει υψηλό επιπολασμό του εκφοβισμού ανάμεσα σε εφήβους και φοιτητικό πληθυσμό παγκοσμίως, στην Αμερική, την Ασία και την Ευρώπη.^(126; 127; 128) Παρά ταύτα η βιβλιογραφία που αναλύει τις σχέσεις μεταξύ του εκφοβισμού κατά την φοιτητική ηλικία είναι περιορισμένη. Σύμφωνα με τη προηγούμενη βιβλιογραφία, υποθέτουμε ότι στο πληθυσμιακό δείγμα ο επιπολασμός του εκφοβισμού είναι μικρότερος από αυτόν που καταγράφεται σε μικρότερες ηλικίες.^(24; 126)

Ο σκοπός της έρευνας ήταν να μελετήσει τον επιπολασμό του εκφοβισμού στους φοιτητές του ΤΕΙ Ηρακλείου Κρήτης και να αναλυθεί η σχέση επιρροής των ατομικών και των κοινωνικο-δημογραφικών χαρακτηριστικών ως παραγόντων κινδύνου για θυματοποίηση.

Επιμέρους στόχοι:

- Ο επιπολασμός του φαινομένου του εκφοβισμού (bullying) και cyber-bullying στον φοιτητικό πληθυσμό του ΤΕΙ Ηρακλείου Κρήτης.
- Η ανάλυση της σχέσης επιρροής των ατομικών και των κοινωνικο-δημογραφικών χαρακτηριστικών ως παραγόντων κινδύνου για θυματοποίηση.
- Διερεύνηση των σχέσεων γονέα-φοιτητή και η επίπτωση αυτών στην εμφάνιση του φαινομένου του εκφοβισμού.
- Ανάλυση της σχέσης επιρροής του bullying/cyberbullying με την αυτοεκτίμηση, το αίσθημα μοναξιάς και την ψυχική και κοινωνική ευεξία σε θύτες και θύματα.

1.2 Ηθικά ζητήματα

Η συμμετοχή των φοιτητών στην έρευνα ήταν εθελοντική. Τα ερωτηματολόγια ήταν ανώνυμα και δεν περιείχαν προσωπικά στοιχεία από τα οποία θα μπορούσε να αποκαλυφθεί με οποιοδήποτε τρόπο η ταυτότητα των συμμετεχόντων. Οι απαντήσεις ήταν απόλυτα εμπιστευτικές και μόνο τα μέλη της ερευνητικής ομάδας είχαν πρόσβαση σε αυτές. Οι απαντήσεις χρησιμοποιήθηκαν αποκλειστικά για ερευνητικούς σκοπούς και συγκεκριμένα έτυχαν ποσοτικής ή/και ποιοτικής επεξεργασίας συνολικά. Καμία μεμονωμένη πληροφορία σχετικά με οποιοδήποτε πρόσωπο δεν δημοσιεύθηκε, παρά μόνο τα τελικά αποτελέσματα της έρευνας. Η ανωνυμία των συμμετεχόντων και το προσωπικό απόρρητο θα τηρηθεί στο ακέραιο καθ' όλη τη διάρκεια της έρευνας αλλά και μετά το πέρας αυτής, και δεσμεύει τα μέλη της ερευνητικής ομάδας.

1.3 Δειγματοληψία

Το δείγμα της έρευνας αποτέλεσαν φοιτητές του ΤΕΙ Κρήτης, την περίοδο Απρίλιος-Οκτώβριος 2017 που δέχτηκαν να συμμετάσχουν στη μελέτη. Το δείγμα περιλαμβάνει **400 φοιτητές** του ΤΕΙ Κρήτης, 100 από κάθε σχολή (ΣΕΥΠ, ΣΔΟ, ΣΤΕΓ και ΣΤΕΦ). Για την συμμετοχή τους στην έρευνα ενημερώθηκαν για τον σκοπό της μελέτης, την τήρηση της ανωνυμίας και την διεξαγωγή της μελέτης στα πλαίσια της επιστημονικής δεοντολογίας.

1.4 Περιορισμοί της μελέτης

Η παρούσα μελέτη υπόκειται σε ορισμένους περιορισμούς. Ο κυριότερος είναι ότι το δείγμα είναι μικρό και όχι αντιπροσωπευτικό και δεν μπορούμε να πούμε με βεβαιότητα ότι τα αποτελέσματα μπορούν να γενικευτούν στο σύνολο του υπό μελέτη πληθυσμού. Επίσης άλλος ένας περιορισμός είναι ότι δεν μπορούμε να είμαστε βέβαιοι ότι τα άτομα που συμμετείχαν στην έρευνα έχουν απαντήσει με ειλικρίνεια στο ερωτηματολόγιο κυρίως λόγω του θέματος που ερευνάται όπως και των πολλών ερωτήσεων που περιλαμβάνονται στο ερωτηματολόγιο.

1.4 Ερευνητικό εργαλείο-ερωτηματολόγιο

Ο πληθυσμός που συμμετείχε στην έρευνα ανήκε στην ηλικιακή ομάδα των 18 ως 24 χρονών. Το ερευνητικό εργαλείο που χρησιμοποιήθηκε για την εκπόνηση της έρευνας ήταν το ερωτηματολόγιο για τους φοιτητές-φοιτήτριες του Campbell (2011). Το ερωτηματολόγιο μεταφράστηκε από το Θεόδωρο Γιοβαζολιά και χρησιμοποιήθηκε σε παρόμοια έρευνα σε πανεπιστημιακό πληθυσμό σε πέντε ελληνικά πανεπιστήμια.⁽¹²⁾ Ζητήθηκε και δόθηκε έγκριση για την χρήση του. Το ερωτηματολόγιο επίσης περιλαμβάνει τις ελληνικές εκδοχές των Parental Acceptance-Rejection Questionnaire Adultversion (PARQ), Rosenberg Self-Esteem Scale, UCLA Loneliness Scale και Flourishing Scale (FS).^(129; 130; 131; 132)

Το ερωτηματολόγιο περιλαμβάνει 38 ερωτήσεις κλειστού τύπου και τύπου Likert. Οι ερωτήσεις είναι κατανεμημένες σε 7 θεματικές ενότητες:

- Δημογραφικά Χαρακτηριστικά
- Εμπειρίες cyber-bullying
- Εμπειρίες παραδοσιακού εκφοβισμού
- Σχέση γονέα-φοιτητή
- Αίσθημα μοναξιάς
- Αυτοπεποίθηση
- Ψυχική και κοινωνική ευημερία

Λόγω των πολλών ενοτήτων του ερωτηματολογίου, διατυπώθηκαν πολλές απορίες από τους φοιτητές. Για το λόγο αυτό, χρειάστηκε αρκετός χρόνος για τη συμπλήρωση του.

Κωδικοποίηση PARQ⁽¹²⁹⁾

Το ερωτηματολόγιο PARQ μετράει την αντίληψη των παιδιών για τη στάση των γονέων τους απέναντι τους. Το ερωτηματολόγιο συμπληρώνεται ξεχωριστά για κάθε γονέα (ένα για τον πατέρα PARQ-f και ένα για τη μητέρα PARQ-m). Αποτελείται από 24 ερωτήσεις κλίμακας Likert με τιμές 1 έως 4 που αντιστοιχούν στην συχνότητα «Πάντα», «Μερικές φορές», «Σπάνια» και «Ποτέ».

Από το σύνολο των 24 ερωτήσεων υπάρχουν 9 ερωτήσεις με ανάστροφη βαθμολόγηση. Επίσης εκτός της συνολικής κλίμακας βαθμολογίας (σκορ) υπάρχουν και οι τέσσερις (υπο)κλίμακες Ζεστασιά/Στοργή (Warmth/Affection), Εχθρότητα/Επιθετικότητα (Hostility/Aggression), Παραμέληση (Neglect), Απόρριψη (Rejection).

Πίνακας 1. Περιγραφή και βαθμολόγηση ερωτηματολογίου PARQ

Ονομασία	Ερωτήσεων	Ερωτήσεις	Βαθμολογία	Cronbach's
Κλίμακας PARQ			(Σκορ)	alpha
Ζεστασιά	8	1*, 3*, 9*, 12*, 17*,	8-32	0,889
/Στοργή		19*, 22*, 24*		(0,877)
Εχθρότητα	6	4, 6, 10, 14, 18, 20	6-24	0,760
/Επιθετικότητα				(0,782)
Παραμέληση	6	2, 7, 11, 13*, 15, 23	6-24	0,778
				(0,748)
Απόρριψη	4	5, 8, 16, 21	4-16	0,806
				(0,702)
Σύνολο	24		24-96	0,932
				(0,928)

Με * είναι όλες οι ερωτήσεις σε ανάστροφη κλίμακα
Σε παρένθεση είναι οι τιμές Cronbach για το PARQ-m

Κωδικοποίηση UCLA Loneliness Scale version 3⁽¹³¹⁾

Η κλίμακα UCLA Loneliness Scale v3 αναπτύχθηκε από τους Russell, D και συνεργάτες το 1978 και η Τρίτη έκδοση v3.0 από τον Russell το 1996 (Russell, 1996) και

είναι ένα εργαλείο που αποτελείται από 20 ερωτήσεις. Η κλίμακα αφορά την μέτρηση των υποκειμενικών συναισθημάτων για τη μοναξιά και τον κοινωνικό αποκλεισμό. Στην πτυχιακή εργασία χρησιμοποιήθηκαν 18 ερωτήσεις. Η κλίμακα των ερωτήσεων ήταν 4-βάθμια με τιμές 1-4. Η τιμή 1 αντιστοιχεί στο **ποτέ** η τιμή 2 στο **σπάνια**, η τιμή 3 στο **μερικές φορές** και η τιμή 4 στο **πάντα**. Στον Πίνακα 2 περιγράφεται αναλυτικά η βαθμολόγηση της κλίμακας.

Πίνακας 2. Περιγραφή και βαθμολόγηση ερωτηματολογίου UCLA Loneliness Scale v3.0.

Ερωτήσεις	Ερωτήσεις Ανάστροφες	Βαθμολογία (Σκορ)	Cronbach's alpha
2, 3, 4, 7, 8, 11, 12, 13, 14, 17, 18	1, 5, 6, 15, 16, 19, 20	20-80	0,827

Κωδικοποίηση κλίμακας Flourishing Scale (FS)⁽¹³²⁾

Η κλίμακα FS σχετίζεται με την ψυχική και κοινωνική ευεξία και είναι ένα ερωτηματολόγιο 8 δηλώσεων. Η κλίμακα είναι 7-βάθμια με τιμές από 1 έως 7. Η τιμή 1 αντιστοιχεί στο διαφωνώ ισχυρά ενώ η τιμή 7 στο συμφωνώ ισχυρά. Από το άθροισμα των επιμέρους δηλώσεων προκύπτει μια συνολική βαθμολογία που κυμαίνεται από το 7 έως το 56 με τις υψηλότερες τιμές να αντιστοιχούν σε άτομα με ισχυρά ψυχικά αποθέματα και δυνατότητες

Πίνακας 3. Περιγραφή και βαθμολόγηση ερωτηματολογίου FS

Ερωτήσεις	Ερωτήσεις Ανάστροφες	Βαθμολογία (Σκορ)	Cronbach's alpha
1-8	-	7-56	0,872

Κωδικοποίηση κλίμακας αυτοεκτίμησης του Rosenberg⁽¹³⁰⁾

Η κλίμακα αυτοεκτίμησης του Rosenberg (Rosenberg self-esteem) είναι ένα αυτοσυμπληρούμενο ερωτηματολόγιο που αποτελείται από 10 δηλώσεις (Rosenberg, M., 1965). Η κλίμακα βαθμολογεί τόσο τα αρνητικά όσο και τα θετικά συναισθήματα για τον εαυτό του ερωτώμενου. Οι τιμές των ερωτήσεων κυμαίνονται από 1 έως 4 με το 1 να αντιστοιχεί στο συμφωνώ απόλυτα, το 2 στο συμφωνώ, το 3 στο διαφωνώ και το 4 στο διαφωνώ απόλυτα. Πέντε από τις 10 ερωτήσεις έχουν ανάστροφη κλίμακα.

Πίνακας 4. Περιγραφή και βαθμολόγηση ερωτηματολογίου RosenbergSelf-Esteemscale.

Ερωτήσεις	Ερωτήσεις Ανάστροφες	Βαθμολογία (Σκορ)	Cronbach's alpha
1, 3, 4, 7, 10	2, 5, 6, 8, 10	10-40-	0,768

Στατιστική Ανάλυση

Η έκφραση των διακριτών μεταβλητών ήταν με τη μορφή συχνότητας και % συχνότητας n ($n\%$), ενώ οι συνεχείς μεταβλητές εκφράστηκαν στην μορφή της μέσης τιμής και της τυπικής απόκλισης (ΤΑ). Σε αρκετές περιπτώσεις παρουσιάζονται επιπλέον μέτρα θέσης όπως η ελάχιστη, η μέγιστη τιμή και η διάμεσος. Οι συγκρίσεις συνεχών μεταβλητών ανάμεσα σε δύο ομάδες έγινε με τον έλεγχο t ανεξαρτήτων δειγμάτων (t -test), ενώ συγκρίσεις για παραπάνω από δύο ομάδες έγινε με ανάλυση της διακύμανσης (anova). Για τις συγκρίσεις και συσχετίσεις διακριτών μεταβλητών χρησιμοποιήθηκε ο έλεγχος χ^2 του Pearson's (Pearson's chi-square test) ενώ για τις συνεχείς εφαρμόστηκε ο συντελεστής συσχέτισης Pearson's rho. Η μέτρηση της αξιοπιστίας των χρησιμοποιούμενων κλιμάκων π.χ. FS, PARQ έγινε με τον συντελεστή alpha του Cronbach. Για την γραφική αναπαράσταση των δεδομένων χρησιμοποιήθηκαν ραβδογράμματα (barcharts).

Η στατιστική ανάλυση έγινε με το στατιστικό πρόγραμμα IBM SPSS Statistics 23.0 ενώ το όριο αποδοχής των υποθέσεων τέθηκε το $\alpha=0,05$.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Αποτελέσματα

Το δείγμα αποτελείται από 400 φοιτητές του ΤΕΙ Κρήτης. Οι φοιτητές ήταν κατανομημένοι κατά 100 στις τέσσερις σχολές του ΤΕΙ Κρήτης (ΣΕΥΠ, ΣΤΕΦ, ΣΔΟ, ΣΤΕΓ). Οι φοιτήτριες ήταν συνολικά το μεγαλύτερο ποσοστό του δείγματος 65,3% ($n=261$) από ότι οι άνδρες φοιτητές. Όπως ήταν αναμενόμενο η κατανομή κατά φύλο ήταν διαφοροποιημένη ανά σχολή ($p<0,001$) με το μεγαλύτερο ποσοστό γυναικών να είναι στη ΣΕΥΠ (87,0%) και το μικρότερο στη ΣΔΟ (53,0%). Η κατανομή ανά εθνικότητα δεν διαφοροποιήθηκε στατιστικά σημαντικά ανά σχολή ($p=0,097$) ενώ το σύνολο των αλλοδαπών φοιτητών ήταν 5,0% στο συνολικό δείγμα. Οι συμμετέχοντες φοιτητές δεν κατανομήθηκαν ομοιόμορφα ανά σχολή και ανά έτος σπουδών ($p<0,001$). Στη Σχολή ΣΕΥΠ οι φοιτητές/τριες του 2ου έτους ήταν η πλειοψηφία (66,0%, $n=66$) όπως αντίστοιχα και στη Σχολή ΣΤΕΓ (93,0%, $n=93$) και στη σχολή ΣΤΕΦ (37,0%, $n=37$). Οι πρωτοετείς φοιτητές ήταν η πλειοψηφία στην ΣΔΟ (83,0%, $n=83$).

Πίνακας 1.
συμμετεχόντων φοιτητών.

Δημογραφικά χαρακτηριστικά συνολικά και ανά σχολή των

		Σχολή Φοίτησης								Σύνολο		P
		ΣΕΥΠ		ΣΔΟ		ΣΤΕΓ		ΣΤΕΦ				
		n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	
Φύλο	Ανδρας	13	13,0%	47	47,0%	41	41,0%	38	38,0%	139	34,8%	<0,001
	Γυναίκα	87	87,0%	53	53,0%	59	59,0%	62	62,0%	261	65,3%	
Εθνικότητα	Ελληνική	98	98,0%	91	91,0%	97	97,0%	94	94,0%	380	95,0%	0,097
	Αλλοδαπή	2	2,0%	9	9,0%	3	3,0%	6	6,0%	20	5,0%	
Έτος	1ο έτος	18	18,0%	83	83,0%	2	2,0%	23	23,0%	126	31,5%	<0,001
φοίτησης	2ο έτος	66	66,0%	9	9,0%	93	93,0%	37	37,0%	205	51,3%	
	3ο έτος	11	11,0%	1	1,0%	2	2,0%	12	12,0%	26	6,5%	
	4ο έτος	5	5,0%	3	3,0%	1	1,0%	18	18,0%	27	6,8%	
	Πτυχίο	0	0,0%	4	4,0%	2	2,0%	10	10,0%	16	4,0%	

Στον Πίνακα 2 παρουσιάζεται το μορφωτικό επίπεδο και η οικογενειακή κατάσταση των γονέων (πατέρα ή μητέρα). Από τα αποτελέσματα του Πίνακα 2 παρατηρήθηκε ότι οι μητέρες των φοιτητών ήταν απόφοιτες Λυκείου σε ποσοστό 41,1% μεγαλύτερο από αυτό των πατέρων (28,3%). Τα ποσοστά αποφοίτων ΑΕΙ/ΤΕΙ αλλά και κατόχων Master/PhD ήταν παρόμοια και στους δύο γονείς. Οι πατέρες είχαν ποσοστά 24,0% και 3,0% στις κατηγορίες απόφοιτοι ΑΕΙ/ΤΕΙ και Master/PhD, ενώ αντίστοιχα στις μητέρες τα ποσοστά ήταν 27,1% και 2,8%.

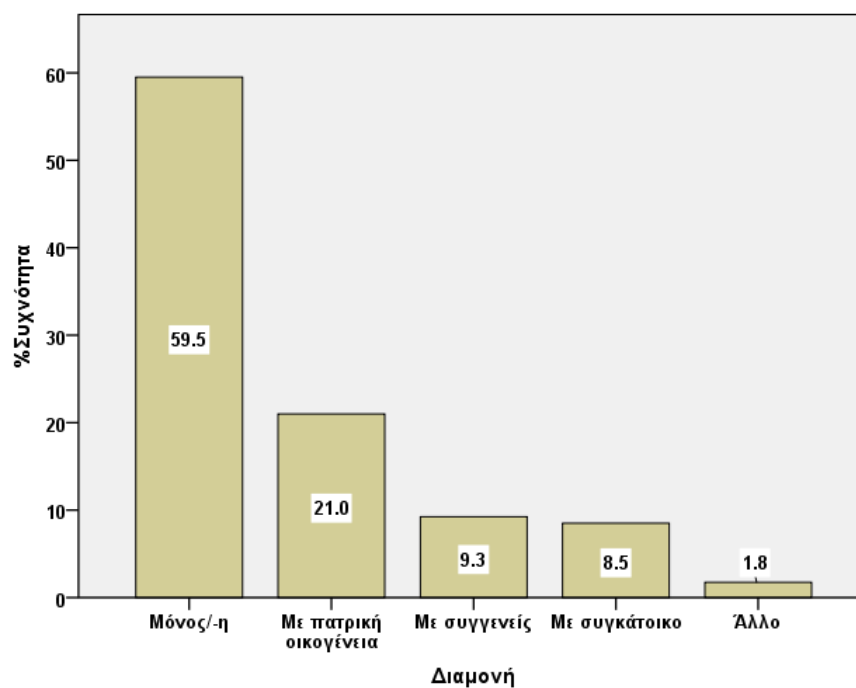
Σχετικά με την οικογενειακή κατάσταση των γονέων το 75,0% (n=300) μένουν μαζί ενώ ένα 14,5% και ένα 3,8% είναι διαζευγμένοι ή σε διάσταση αντίστοιχα.

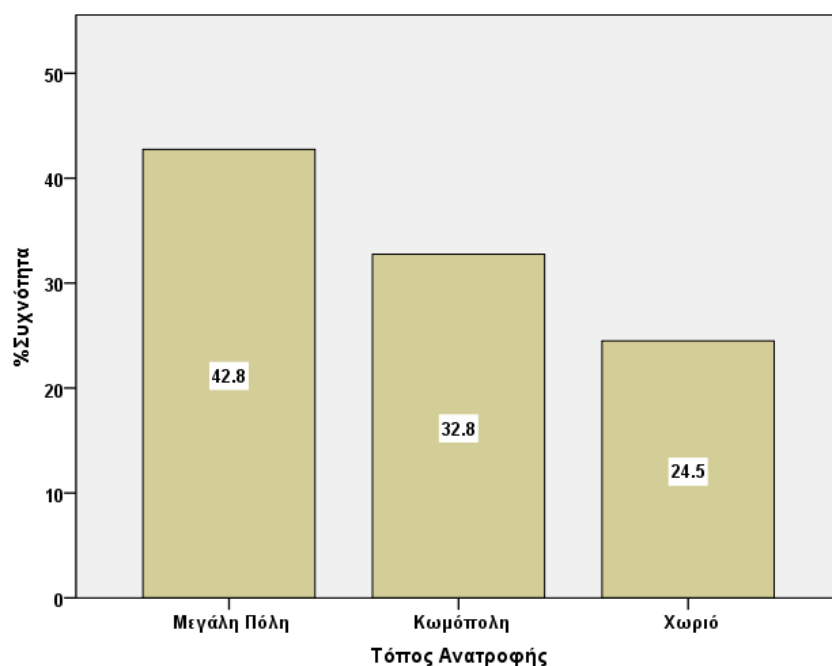
Πίνακας 2. Μορφωτικό επίπεδο και οικογενειακή κατάσταση γονέων

	Μορφωτικό Επίπεδο				Οικογενειακή Κατάσταση		
	Πατέρα		Μητέρας				
	n	%	n	%		n	%
Δεν τελείωσε σχολείο	9	2,3	5	1,3	Μένουν μαζί	300	75,0
Απόφοιτος δημοτικού	90	22,5	43	10,8	Σε διάσταση	15	3,8
Απόφοιτος γυμνασίου	80	20,0	68	17,0	Διαζευγμένοι	58	14,5
Απόφοιτος λυκείου	113	28,3	164	41,1	Ένας γονιός/χήρος	26	6,5
Απόφοιτος ΑΕΙ/ΤΕΙ	96	24,0	108	27,1	Ανύπαντροι	1	,3
Κάτοχος PhD/Master	12	3,0	11	2,8			

Στο Διάγραμμα 1 παρουσιάζονται οι %συχνότητες της διαμονής των φοιτητών και του τόπου ανατροφής. Το 59,5% των φοιτητών διαμένει μόνο του (n=238) ενώ ένα σημαντικό ποσοστό 21,0% (n=84) μένει με την πατρική του/της οικογένεια. Σε μεγάλη πόλη ανατράφηκε το 42,8% (n=171) των φοιτητών ενώ το 32,8% (n=131) ανατράφηκε σε κωμόπολη.

Διάγραμμα 1. Διαμονή των φοιτητών/τριών (πάνω) και τόπος ανατροφής τους (κάτω)

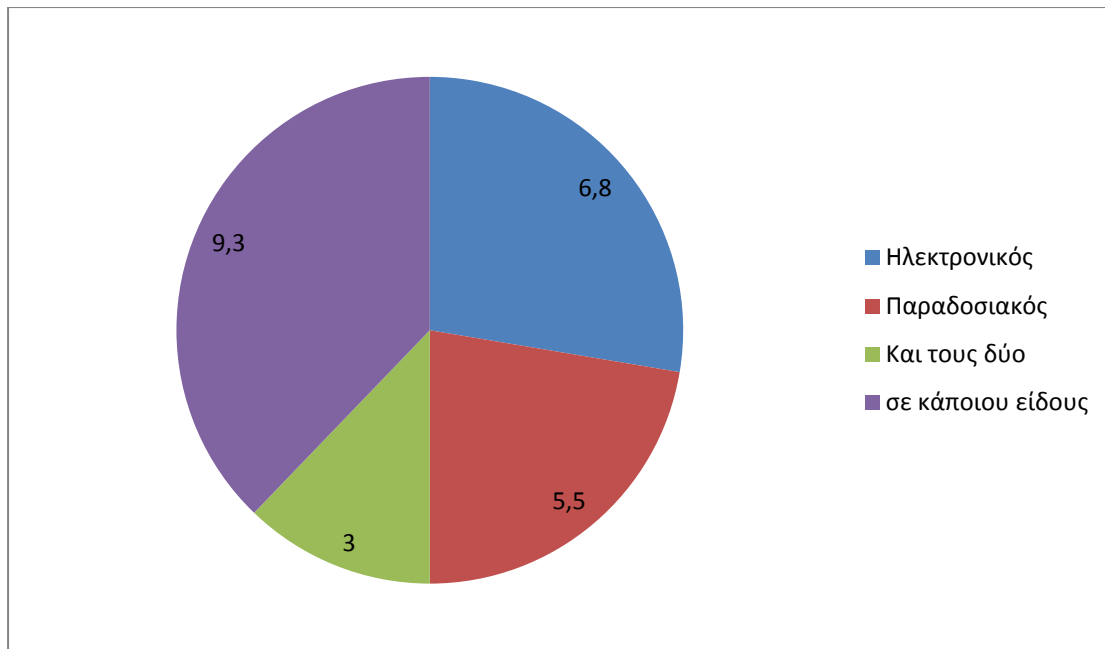
Σχετικά με τον αυτό-αναφερόμενο πρόσφατο εκφοβισμό καταγράφονται τα ποσοστά των φοιτητών που δήλωσαν ότι βίωσαν έστω και μία φορά ηλεκτρονικό εκφοβισμό ή παραδοσιακό εκφοβισμό τους τελευταίους 12 μήνες. (Πίνακας 3)

Παρατηρήθηκε ότι 27 άτομα στα 400 (6,8%) του δείγματος έχει υποστεί ηλεκτρονικό εκφοβισμό τουλάχιστον μία φορά στους 12 μήνες, ενώ παραδοσιακό εκφοβισμό έχουν υποστεί 22 άτομα στα 400 (5,5%) του δείγματος. Επίσης 12 από τα άτομα έχουν υποστεί και τις δύο μορφές εκφοβισμού τον τελευταίο χρόνο ενώ ένα σύνολο 37 ατόμων έχει υποστεί κάποιας μορφή εκφοβισμό (Διάγραμμα 2).

Πίνακας 3. Επιπολασμός πρόσφατου ηλεκτρονικού και παραδοσιακού εκφοβισμού

		Παραδοσιακός Εκφοβισμός				Σύνολο	
		Όχι		Ναι			
		n	%	N	%	N	%
Ηλεκτρονικός εκφοβισμός	Όχι	363	90,8%	10	2,5%	373	93,3%
	Ναι	15	3,8%	12	3,0%	27	6,8%
Σύνολο		378	94,5%	22	5,5%	400	100,0%

Διάγραμμα 2. Επιπολασμός ανά είδος πρόσφατου εκφοβισμού (τελευταίους 12 μήνες)

Ανεξάρτητα από το είδος εκφοβισμού (ηλεκτρονικού ή παραδοσιακού) τα υψηλότερα ποσοστά εκφοβισμού συμβαίνουν σε συχνότητα <1 φορά ανά εβδομάδα σε ποσοστό 66,7% (n=18) για τον ηλεκτρονικό εκφοβισμό και 54,5% (n=12) για τον παραδοσιακό εκφοβισμό. Σημαντικά ποσοστά 14,8% αναφέρονται για τη συχνότητα ηλεκτρονικού εκφοβισμού (1-2 φορές/εβδομάδα) και για περισσότερες φορές ανά εβδομάδα 27,3% (n=6).

Οι εκφοβισμός γίνεται πιο συχνά από 1 άτομο (66,7% για ηλεκτρονικό εκφοβισμό) και 63,6% για παραδοσιακό εκφοβισμό. Σχετικά υψηλά ποσοστά παρατηρούνται για τον ηλεκτρονικό εκφοβισμό από μία ομάδα 14,8% - ηλεκτρονικός και 22,7% -παραδοσιακός. (Πίνακας 4).

Σε αυτήν την πίτα πρέπει να διορθωθεί το μώβ σε κάποιου είδους εκφοβισμό και όχι ένας από τους δύο όπως αναφέρετε

Πίνακας 4. Συχνότητα εκφοβισμού και εκ-φοβιστές

	Ηλεκτρονικός		Παραδοσιακός	
Συχνότητα Εκφοβισμού	N	%	N	%
<1 φορά/εβδομάδα	18	66,7	12	54,5
1 φορά/εβδομάδα	2	7,4	2	9,1
1-2 φορές/εβδομάδα	4	14,8	2	9,1
Περισσότερες μέρες/εβδομάδα	3	11,1	6	27,3
Εκφοβιστές				
1 άτομο	18	66,7	14	63,6
1 ομάδα	4	14,8	5	22,7
2 διαφορετικά άτομα	4	14,8	2	9,1

Οι λόγοι για τους οποίους έχει γίνει εκφοβισμός παρουσιάζονται στο ομαδοποιημένο ραβδόγραμμα του Διαγράμματος 3. Ο συχνότερος αυτό-αναφερόμενος λόγος για εκφοβισμό είναι η εμφάνιση (51,9%, n=14) για τον ηλεκτρονικό εκφοβισμό και 50,0%, n=11 για τον παραδοσιακό εκφοβισμό. Οι βαθμοί/νοημοσύνη ακολουθούν με ποσοστά 29,6% και 36,4% για ηλεκτρονικό και παραδοσιακό εκφοβισμό αντίστοιχα.

Διάγραμμα 3. Κατανομή των δηλωθέντων λόγων ηλεκτρονικού και παραδοσιακού τρόπου εκφοβισμού

Στον Πίνακα 5 παρουσιάζονται τα αυτό-αναφερόμενα στοιχεία που σχετίζονται με το φύλο και την ηλικία των εκφοβιστών. Ο εκφοβιστής και στους δύο τύπους εκφοβισμού είναι άνδρας 51,9 (n=14) για τον ηλεκτρονικό και 54,5% (n=12) για τον παραδοσιακό. Αθροιστικά ο ομαδικός εκφοβισμός ανεξάρτητα από το φύλο των εκφοβιστών ανέρχεται σε 29,6% για τον ηλεκτρονικό εκφοβισμό και 22,7 για τον παραδοσιακό.

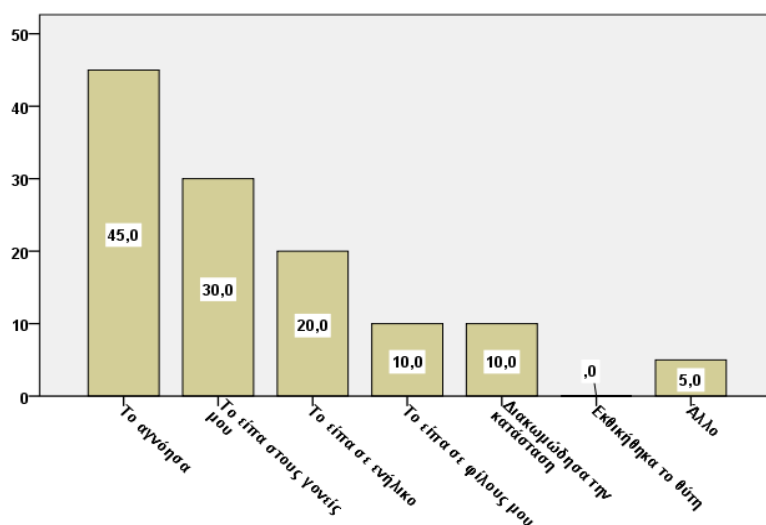
Τα άτομα που εκφοβίζουν όπως δηλώνονται από τους φοιτητές είναι είτε ίδια ηλικίας με τον εκφοβιζόμενο είτε μεγαλύτερης. Για τον ηλεκτρονικό εκφοβισμό τα ποσοστά είναι 44,4% για άτομα ίδιας ηλικίας και 48,1% για άτομα μεγαλύτερης ηλικίας, ενώ για τον παραδοσιακό τα ποσοστά είναι 40,9% και 36,4% αντίστοιχα.

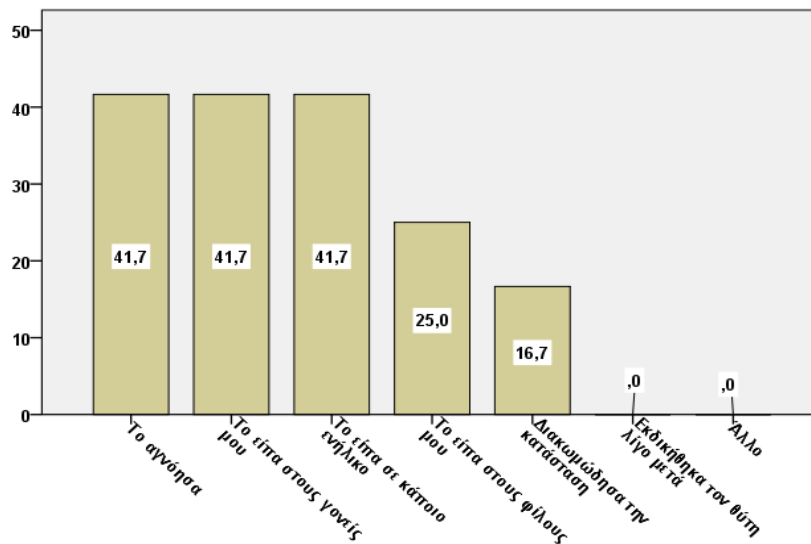
Πίνακας 5. Φύλο και ηλικία εκφοβιστών

	Ηλεκτρονικός		Παραδοσιακός	
	n	%	N	%
Άνδρας	14	51,9	12	54,5
Γυναίκα	5	18,5	5	22,7
Μια ομάδα ανδρών	4	14,8	2	9,1
Μια ομάδα γυναικών	3	11,1	2	9,1
Μια ομάδα ανδρών/γυναικών	1	3,7	1	4,5
	n	%	N	%
Ίδιας ηλικίας	12	44,4	9	40,9
Μεγαλύτερος/-οι	13	48,1	8	36,4
Μικρότερος/-οι	1	3,7	3	13,6
Συνδυασμός	1	3,7	2	9,1

Οι αντιδράσεις των θυμάτων σε περίπτωση ηλεκτρονικού και παραδοσιακού εκφοβισμού παρουσιάζονται στο **Διάγραμμα 4**. Η αγνόηση του εκφοβισμού είναι η πιο συχνή αντίδραση και στον ηλεκτρονικό (45,0%) και στον παραδοσιακό (41,7%). Η ενημέρωση των γονέων ακολουθεί με 30,0% στον ηλεκτρονικό και 41,7% στον παραδοσιακό εκφοβισμό. Η ενημέρωση ενήλικου ατόμου παρουσιάζει χαμηλότερα ποσοστά στον ηλεκτρονικό εκφοβισμό (20,0%) και 41,7% στον παραδοσιακό.

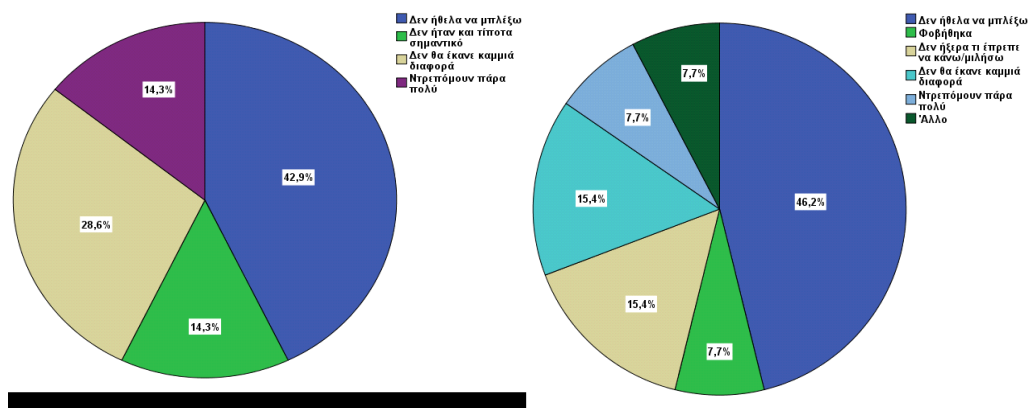
Διάγραμμα 4. Αντιδράσεις θυμάτων σε ηλεκτρονικό (πάνω) και παραδοσιακό (κάτω) εκφοβισμό

Στο Διάγραμμα 5 παρουσιάζονται οι λόγοι μη αντίδρασης των θυμάτων σε κάθε είδος εκφοβισμού. Επτά άτομα στον ηλεκτρονικό και εννέα άτομα στον παραδοσιακό εκφοβισμό απάντησαν για ποιο λόγο δεν έκαναν κάτι. «Δεν ήθελα να μπλέξω» ήταν η βασική επιλογή στον ηλεκτρονικό εκφοβισμό (42,9%, n=3) και 46,2%, n=6 στον παραδοσιακό εκφοβισμό.

Διάγραμμα 5. Λόγοι μη αντίδρασης θυμάτων σε ηλεκτρονικό (αριστερά) και παραδοσιακό (δεξιά) εκφοβισμό

Οι απαντήσεις στην ερώτηση για το πως συμπεριφέρθηκαν οι θύτες παρουσιάζονται στον Πίνακα 6. Παρατηρήθηκε διαφοροποίηση στη συμπεριφορά των θυτών ως προς το είδος του εκφοβισμού. Οι κυριότεροι τρόποι που χρησιμοποίησαν οι θύτες στον ηλεκτρονικό εκφοβισμό ήταν: ο προπηλακισμός (55,6%), η υποτίμηση (33,3%), η βλάβη στην υστεροφημία (25,9%), η συκοφαντία/ψέματα (22,2%) η κακοπροαίρετη κριτική για την εμφάνιση (22,2%).

Στον παραδοσιακό τρόπο εκφοβισμού οι θύτες χρησιμοποίησαν : την απομόνωση του θύματος (63,5%), τον προπηλακισμό (54,9%), υποτίμηση (40,9%), εκβιασμός (31,8), την συκοφαντία/ψέματα (27,3%), την κακοπροαίρετη κριτική για την εμφάνιση (27,3%).

Πίνακας 6. Αντιδράσεις θυτών στους φοιτητές που υπέστησαν κάποιου είδους εκφοβισμό

Όταν έπεσες θύμα εκφοβισμού ο θύτης/-τες :	Ηλεκτρονικός		Παραδοσιακός	
	N	%	N	%
σε έβρισαν	15	55,6	12	54,5
προσπάθησαν να σε κάνουν να νιώσεις άσχημα για τον εαυτό σου	9	33,3	9	40,9
προσπάθησαν να βλάψουν τη φήμη σου	7	25,9	3	13,6
σε συκοφάντησαν και είπαν ψέματα για σένα	6	22,2	6	27,3
κορόιδεψαν την εμφάνισή σου (π.χ. το σώμα σου, τα ρούχα σου)	6	22,2	6	27,3
προσπάθησαν να σε απομονώσουν	3	11,1	14	63,5
απειλήσαν να βλάψουν σωματικά την οικογένειά σου ή τους φίλους σου	2	7,4	1	4,5
απειλήσαν να σε βλάψουν σωματικά	1	3,7	1	4,5
προσπάθησαν να στρέψουν τους φίλους σου εναντίον σου	1	3,7	1	4,5
σε εκβίασαν	0	0,0	7	31,8
Άλλο	0	0,0	2	9,1

Η βίωση συναισθημάτων και η επίδραση του ηλεκτρονικού και παραδοσιακού εκφοβισμού παρουσιάζονται στον Πίνακα 7. Σε ότι αφορά την οδυνηρότητα της κατάστασης τα άτομα που βίωσαν τον παραδοσιακό τρόπο εκφοβισμού δηλώνουν ότι ήταν πολύ σκληρό 8 άτομα (36,4%) σε σχέση με τα 7 άτομα (25,9%). Αντίθετα στην επιλογή «καθόλου σκληρό» μόλις 2 φοιτητές (9,1%) απαντούν θετικά, λιγότεροι από τους 5 φοιτητές (18,5%).

Σε ότι σχετίζεται με την επίδραση, οι φοιτητές που δέχθηκαν ηλεκτρονικό εκφοβισμό δηλώνουν ότι δεν υπάρχει καμία επίδραση σε ποσοστό 33,3%, ενώ αυτοί με παραδοσιακό εκφοβισμό δηλώνουν σε ποσοστό 13,6%. Αντίστροφη εικόνα παρατηρείται στην επιλογή «τεράστια επίδραση» όπου τα ποσοστά απόκρισης είναι 3,7% και 18,2% για τον ηλεκτρονικό και τον παραδοσιακό τρόπο εκφοβισμού αντίστοιχα.

Πίνακας 7. Βίωση και επίδραση του παραδοσιακού και ηλεκτρονικού εκφοβισμού

	Όταν έπεσες θύμα εκφοβισμού, πόσο σκληρό ή οδυνηρό ένιωσες αυτό που έγινε;			
	Ηλεκτρονικός		Παραδοσιακός	
	n	%	N	%
Καθόλου σκληρό	5	18,5	2	9,1

1	6	22,2	4	18,2
2	1	3,7	3	13,6
3	8	29,6	5	22,7
Πραγματικά πολύ σκληρό	7	25,9	8	36,4
Τι επίδραση είχε η εμπειρία του εκφοβισμού στη ζωή σου				
	n	%	N	%
Καμία επίδραση στη ζωή μου	9	33,3	3	13,6
1	8	29,6	4	18,2
2	4	14,8	7	31,8
3	5	18,5	4	18,2
Τεράστια επίδραση στη ζωή μου	1	3,7	4	18,2

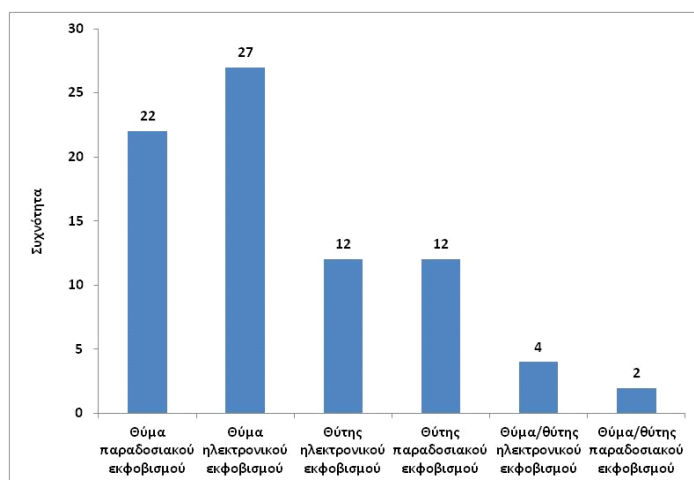
Τα χαρακτηριστικά των φοιτητών που έχουν κατά δήλωση ασκήσει εκφοβισμό, η συχνότητα εκφοβισμού και οι λόγοι εκφοβισμού παρουσιάζονται στον Πίνακα 8. Δώδεκα φοιτητές 3,0% του δείγματος δηλώνουν ότι έχουν ασκήσει παραδοσιακό ή ηλεκτρονικό εκφοβισμό. Η υψηλότερη συχνότητα είναι 1 φορά/εβδομάδα και τα ποσοστά απόκρισης είναι 69,2% (n=9) και 58,3% (n=7) για τον ηλεκτρονικό και παραδοσιακό τρόπο. Τέλος ο κυριότερος λόγος εκφοβισμού ήταν η εμφάνιση με ποσοστά 46,2% ηλεκτρονικός και 54,5% παραδοσιακός.

Πίνακας 8 Άσκηση εκφοβισμού, συχνότητα και λόγοι εκφοβισμού

		Ηλεκτρονικός		Παραδοσιακός	
		N	%	N	%
Εσύ έχεις εκφοβίσει μέσω υπολογιστή ή τηλεφώνου κάποιον τους τελευταίους 12 μήνες	Όχι	388	97,0	388	97,0
	Ναι	12	3,0	12	3,0
Πόσο συχνά έχεις εκφοβίσει ηλεκτρονικά κάποιον κατά τους τελευταίους 12 μήνες	<1 φορά/εβδομάδα	9	69,2	7	58,3
	1 φορά/εβδομάδα	2	15,4	4	33,3
	1-2 φορές/εβδομάδα	2	15,4	1	8,3
Για ποιους λόγους έχεις εκφοβίσει ηλεκτρονικά άλλα άτομα	Για την εμφάνισή τους	6	46,2	6	54,5
	Για σεξουαλικότητα τους	5	38,5	2	18,2
	Άλλο	2	15,4	3	27,3

Στο Διάγραμμα 6 παρουσιάζονται σε απόλυτους αριθμούς οι θύτες και τα θύματα ηλεκτρονικού και παραδοσιακού εκφοβισμού. Παρατηρήθηκε ότι ένας μικρός αλλά υπολογίσιμος αριθμός 4 και 2 φοιτητών έχει υπάρξει θύμα και θύτης ηλεκτρονικού και παραδοσιακού εκφοβισμού αντίστοιχα.

Διάγραμμα 6. Θύματα και θύτες εκφοβισμού

Στον Πίνακα 9 παρουσιάζεται μια περιγραφή του προφίλ των θυμάτων αλλά και των θυτών από ηλεκτρονικό και παραδοσιακό τρόπο εκφοβισμού. Παρατηρήθηκε ότι τα θύματα του εκφοβισμού δεν διαφοροποιούνται από το φύλο ($p=0.498$ για ηλεκτρονικό και $p=0.870$ για παραδοσιακό εκφοβισμό). Ο ηλεκτρονικός εκφοβισμός δείχνει να επηρεάζεται περισσότερο στα άτομα αλλοδαπής προέλευσης (20.0%) έναντι της ελληνικής προέλευσης (6,1%) ($p=0.038$), κάτι όμως που δεν παρατηρήθηκε στον παραδοσιακό τύπο εκφοβισμού ($p=0,089$).

Στους θύτες του ηλεκτρονικού εκφοβισμού, φαίνεται οι άνδρες φοιτητές να είναι περισσότεροι από τις γυναίκες φοιτήτριες (5,8% έναντι 1,5%) ($p=0,028$). Δεν παρατηρήθηκε επίδραση μεταξύ παραδοσιακού τρόπου εκφοβισμού και φύλου ($p=0.280$). Ομοίως η εθνικότητα των θυτών δεν διαφοροποιείται ανάλογα με το είδος εκφοβισμού ($p=1,000$).

Πίνακας 9. Προφίλ θυμάτων και θυτών πρόσφατου ηλεκτρονικού και παραδοσιακού εκφοβισμού σε σχέση με το φύλο και την εθνικότητα

		Θύμα εκφοβισμού				
		Όχι		Ναι		
		N	%	n	%	p
Ηλεκτρονικού	Άνδρας	128	92,1%	11	7,9%	0,498
	Γυναίκα	245	93,9%	16	6,1%	

Παραδοσιακού	Ανδρας	131	94,2%	8	5,8%	0,870
	Γυναίκα	247	94,6%	14	5,4%	
Ηλεκτρονικού	Ελληνική	357	93,9%	23	6,1%	0,038
	Αλλοδαπή	16	80,0%	4	20,0%	
Παραδοσιακού	Ελληνική	361	95,0%	19	5,0%	0,089
	Αλλοδαπή	17	85,0%	3	15,0%	
Θύτης εκφοβισμού						
Ηλεκτρονικού	Ανδρας	131	94,2%	8	5,8%	0,028
	Γυναίκα	257	98,5%	4	1,5%	
Παραδοσιακού	Ανδρας	133	95,7%	6	4,3%	0,260
	Γυναίκα	255	97,7%	6	2,3%	
Ηλεκτρονικού	Ελληνική	368	96,8%	12	3,2%	1,000
	Αλλοδαπή	20	100,0 %	0	0,0%	
Παραδοσιακού	Ελληνική	368	96,8%	12	3,2%	1,000
	Αλλοδαπή	20	100,0 %	0	0,0%	

Οι κλίμακες που σχετίζονται με την αντίληψη των φοιτητών/τριών για τον ρόλο του πατέρα και της μητέρας (PARQ-f και PARQ-m) έδειξαν να διαφοροποιούνται σε όλες σχεδόν τις κλίμακες μεταξύ των ατόμων που δέχθηκαν ή όχι ηλεκτρονικό εκφοβισμό. (Πίνακας 10). Οι μόνες κλίμακες που δεν παρουσιάζουν στατιστικά σημαντική διαφορά είναι οι κλίμακες αντίληψης ζεστασιά/στοργή του PARQ-f ($p=0,108$) και παραμέληση/άγνοια του PARQ-f ($p=0,054$). Σε όλες τις άλλες κλίμακες οι μέσες τιμές των ατόμων που δεν είχαν πέσει θύμα ηλεκτρονικού εκφοβισμού ήταν υψηλότερες από αυτές που είχαν πέσει και η στατιστική σημαντικότητα ήταν μικρότερη του $<0,01$.

Πίνακας 10. Διαφορές στην αντίληψη του γονεϊκού ρόλου από άτομα που θεωρούν ότι έχουν δεχθεί ηλεκτρονικό εκφοβισμό.

	Έχεις πέσει θύμα ηλεκτρονικού εκφοβισμού τους τελευταίους 12 μήνες				
	Όχι		Ναι		P
	Μέση Τιμή	TA	Μέση Τιμή	TA	
PARQ-f πατέρα					
Ζεστασιά/Στοργή (πατέρας)	27,1	5,0	25,5	6,2	0,108
Εχθρότητα/Επιθετικότητα (πατέρας)	21,5	2,8	19,0	4,5	<0,001
Παραμέληση/Άγνοια (πατέρας)	20,4	3,3	19,1	4,3	0,054
Απόρριψη (πατέρας)	15,0	2,0	13,4	3,6	<0,001
Σύνολο (πατέρας)	84,1	11,4	77,0	17,1	0,003
PARQ-m μητέρα					
Ζεστασιά/Στοργή (μητέρα)	29,0	4,2	26,1	6,1	0,001
Εχθρότητα/Επιθετικότητα (μητέρα)	21,9	2,8	20,1	4,7	0,002
Παραμέληση/Άγνοια (μητέρα)	21,9	2,7	20,0	4,8	0,001
Απόρριψη (μητέρα)	15,2	1,7	13,7	3,2	<0,001
Σύνολο (μητέρα)	88,0	9,6	79,9	17,7	<0,001

Αντίστοιχος πίνακας όπως ο Πίνακας 10, δημιουργήθηκε για τις διαφοροποιήσεις του παραδοσιακού εκφοβισμού σε σχέση με τις κλίμακες αντίληψης για τους γονείς. Όπως και στον ηλεκτρονικό εκφοβισμό οι μόνες κλίμακες που δεν διαφοροποιήθηκαν στον παραδοσιακό ήταν η κλίμακα «ζεστασιά/στοργή» (PARQ-f) ($p=0,049$) και «παραμέληση/άγνοια» (PARQ-f) ($p=0,171$). Όλες οι υπόλοιπες κλίμακες παρουσίασαν στατιστικά σημαντική διαφορά στο επίπεδο $p<0,05$.

Πίνακας 11. Διαφορές στην αντίληψη του γονεϊκού ρόλου από άτομα που θεωρούν ότι έχουν δεχθεί παραδοσιακό εκφοβισμό.

	Έχεις πέσει θύμα παραδοσιακού εκφοβισμού τους τελευταίους 12 μήνες				
	Όχι		Ναι		P
	Μέση Τιμή	TA	Μέση Τιμή	TA	
Κλίμακα PARQ πατέρα					
Ζεστασιά/Στοργή (πατέρας)	27,1	5,1	26,1	5,9	0,409
Εχθρότητα/Επιθετικότητα (πατέρας)	21,5	2,8	19,4	4,5	0,001

Παραμέληση/Άγνοια (πατέρας)	20,4	3,4	19,4	4,1	0,171
Απόρριψη (πατέρας)	15,0	2,1	13,7	3,4	0,010
Σύνολο (πατέρας)	83,9	11,6	78,6	16,6	0,044
Κλίμακα PARQ μητέρας					
Ζεστασιά/Στοργή (μητέρα)	29,0	4,2	26,2	6,3	0,003
Εχθρότητα/Επιθετικότητα (μητέρα)	21,9	2,8	20,4	5,1	0,020
Παραμέληση/Άγνοια (μητέρα)	21,9	2,8	20,2	4,6	0,009
Απόρριψη (μητέρα)	15,1	1,8	13,9	3,1	0,002
Σύνολο (μητέρα)	87,8	9,8	80,6	18,0	0,002

Στον Πίνακα 12 παρουσιάζονται οι διαφορές στις κλίμακες PARQ-f και PARQ-m των φοιτητών που δηλώνουν ότι έχουν υπάρξει θύτες ηλεκτρονικού ή παραδοσιακού τρόπου εκφοβισμού. Η μόνη κλίμακα που έδειξε στατιστική διαφοροποίηση ήταν η «ζεστασιά/στοργή» (PARQ-m) ($p=0,038$) με τα άτομα που δεν έχουν ασκήσει ηλεκτρονικό εκφοβισμό να έχουν μεγαλύτερη μέση τιμή $28,9 \pm 4,2$ έναντι αυτών που έχουν ασκήσει $26,2 \pm 7,3$.

Πίνακας 12. Διαφορές στην αντίληψη του γονεϊκού ρόλου από άτομα που δηλώνουν ότι έχουν υπάρξει θύτες ηλεκτρονικού ή παραδοσιακού εκφοβισμού.

	Έχεις εκφοβίσει ηλεκτρονικά τους τελευταίους 12 μήνες;					Έχεις εκφοβίσει τους τελευταίους 12 μήνες;				
	Όχι		Ναι		P	Όχι		Ναι		p
	Μέση Τιμή	TA	Μέση Τιμή	TA		Μέση Τιμή	T	Μέση Τιμή	T	
Κλίμακα PARQ πατέρα										
Ζεστασιά/Στοργή (πατέρας)	27,1	5,1	24,9	5,4	0,151	27,0	5,2	27,8	3,3	0,615
Εχθρότητα/Επιθετικότητα (πατέρας)	21,4	3,0	21,0	3,0	0,689	21,4	3,0	20,3	3,3	0,237
Παραμέληση/Άγνοια (πατέρας)	20,4	3,4	19,7	3,3	0,492	20,4	3,4	18,8	3,5	0,123
Απόρριψη (πατέρας)	14,9	2,2	14,8	1,6	0,918	14,9	2,2	14,2	3,0	0,241
Σύνολο (πατέρας)	83,7	12,0	80,4	10,0	0,351	83,7	12,0	81,1	11,0	0,462
Κλίμακα PARQ μητέρας										
Ζεστασιά/Στοργή (μητέρα)	28,9	4,2	26,2	7,3	0,032	28,8	4,4	29,3	4,1	0,681
Εχθρότητα/Επιθετικότητα (μητέρα)	21,8	3,0	21,4	3,4	0,656	21,8	2,9	20,6	4,1	0,154

Παραμέληση/Άγνοια (μητέρα)	21,8	2,9	21,4	3,1	0,676	21,8	2,9	21,8	3,3	0,935
Απόρριψη (μητέρα)	15,1	1,9	14,3	2,4	0,132	15,1	1,9	15,0	1,8	0,918
Σύνολο (μητέρα)	87,6	10,3	83,3	14,4	0,161	87,5	10,5	86,8	12,0	0,818

Στον Πίνακα 13 παρουσιάζεται η επίδραση στις κλίμακες UCLA, FS και Rosenberg που σχετίζεται με την μοναξιά/διαπροσωπικές σχέσεις, την αυτοεκτίμηση και ψυχική και κοινωνική ευεξία, των ατόμων ως προς τη δήλωση τους εάν έχουν δεχθεί κάποιο είδος εκφοβισμού.

Στην κλίμακα μοναξιά/διαπροσωπικών σχέσεων τα άτομα που έχουν δεχθεί ηλεκτρονικό εκφοβισμό παρουσιάζουν μεγαλύτερη μέση τιμή ($35,3 \pm 9,0$) σε σχέση με τα άτομα που δεν έχουν δεχθεί ($30,6 \pm 7,8$) ($p=0,003$). Η εικόνα είναι αντίστοιχη και για τα άτομα που έχουν δεχθεί παραδοσιακού τύπου εκφοβισμό ($p=0,020$).

Στην κλίμακα της αυτοεκτίμησης παρουσιάστηκε στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ των φοιτητών που έχουν δεχθεί ηλεκτρονικό εκφοβισμό $18,1 \pm 4,7$ σε σχέση με αυτούς που δεν έχουν δεχθεί $15,9 \pm 4,2$ ($p=0,009$). Δεν παρουσιάστηκε η ίδια σχέση μεταξύ των ομάδων που δέχθηκαν ή όχι τον παραδοσιακό τύπο εκφοβισμού ($p=0,051$).

Στην κλίμακα της ψυχικής και κοινωνικής ευεξίας τα άτομα που δεν έχουν υποστεί πρόσφατο ηλεκτρονικό εκφοβισμό έχουν μέση τιμή $46,7 \pm 7,0$ σε σχέση με τα άτομα που έχουν δεχθεί $42,8 \pm 10,6$ ($p=0,008$).

Πίνακας 13. Επίδραση στις κλίμακες μοναξιάς/διαπροσωπικών σχέσεων, αυτοπεποίθησης και ψυχικής/κοινωνικής ευεξίας από την ύπαρξη ή όχι κάποιου είδους εκφοβισμού (θύματα).

Έχεις πέσει θύμα ηλεκτρονικού εκφοβισμού τους τελευταίους 12 μήνες						
Κλίμακα	Όχι		Ναι		P	
	Μέση		Μέση			
	Τιμή	TA	Τιμή	TA		
Μοναξιάς	30,6	7,8	35,3	9,0	0,003	
Αυτοεκτίμησης	15,9	4,2	18,1	4,7	0,009	
Ψυχικής/κοινωνικής ευεξίας	46,7	7,0	42,8	10,6	0,008	

Έχεις πέσει θύμα εκφοβισμού τους τελευταίους 12 μήνες						
Κλίμακα	Όχι		Ναι		P	
	Μέση		Μέση			
	Τιμή	TA	Τιμή	TA		
Μοναξιάς	30,7	7,8	34,8	9,1	0,020	
Αυτοεκτίμησης	16,0	4,2	17,8	5,4	0,051	
Ψυχικής/κοινωνικής ευεξίας	46,6	7,2	44,1	10,2	0,129	

Η διερεύνηση της επίδρασης στις κλίμακες αυτοεκτίμησης, μοναξιάς και ψυχικής/κοινωνικής ευεξίας ελέγχθηκε στις ομάδες θυτών (άσκησαν ή όχι εκφοβισμό). Σε οποιαδήποτε σύγκριση δεν παρουσιάστηκε στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ των δύο ομάδων είτε πρόκειται για ηλεκτρονικό είτε για παραδοσιακό εκφοβισμό (Πίνακας 14).

Πίνακας 14. Επίδραση στις κλίμακες μοναξιάς/διαπροσωπικών σχέσεων, αυτοπεποίθησης και ψυχικής/κοινωνικής ευεξίας από την ύπαρξη ή όχι κάποιου είδους εκφοβισμού (θύτες).

Εσύ έχεις εκφοβίσει μέσω υπολογιστή ή τηλεφώνου κάποιον τους τελευταίους 12 μήνες					
Κλίμακα	Όχι		Ναι		P
	Μέση Τιμή	TA	Μέση Τιμή	TA	
Μοναξιάς	30,9	7,9	31,9	8,0	0,672
Αυτοεκτίμησης	16,0	4,2	17,5	5,6	0,246
Ψυχικής/κοινωνικής ευεξίας	46,6	7,0	41,8	14,6	0,027
Εσύ έχεις εκφοβίσει κάποιον τους τελευταίους 12 μήνες					
	Όχι		Ναι		P
	Μέση Τιμή	TA	Μέση Τιμή	TA	
Μοναξιάς	30,9	7,9	32,9	8,0	0,386
Αυτοεκτίμησης	16,0	4,2	17,5	6,5	0,246
Ψυχικής/κοινωνικής ευεξίας	46,5	7,2	44,4	11,2	0,331

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Συζήτηση

Ο επιπολασμός του παραδοσιακού και ηλεκτρονικού εκφοβισμού

Πραγματοποιήθηκε μελέτη σε 400 φοιτητές του ΤΕΙ Κρήτης με θέμα τον ηλεκτρονικό και τον παραδοσιακό τρόπο εκφοβισμού. Ο σκοπός της μελέτης ήταν ο επιπολασμός του πρόσφατου εκφοβισμού, η μελέτη των χαρακτηριστικών των θυμάτων και θυτών εκφοβισμού και τέλος η σχέση με ψυχολογικά χαρακτηριστικά και αντιλήψεις των ερωτώμενων για την οικογένεια και τον εαυτό τους. Το δείγμα ήταν ομοιόμορφα κατανομημένο και στις 4 σχολές μελέτης, με τις γυναίκες (65,3%) φοιτήτριες να είναι περισσότερες από ότι οι άνδρες (34,8%).

Όπως διαπιστώθηκε από την έρευνα των Θ.Γιοβαζολιά και Μ.Μαλικιώση-Λοΐζου (χρησιμοποιήθηκε το ίδιο ερευνητικό εργαλείο), η οποία μελέτησε τον επιπολασμό του φαινομένου του εκφοβισμού σε 464 μαθητές έξι πανεπιστημίων της χώρας, ο επιπολασμός του φαινομένου στην χώρα μας είναι χαμηλός (με 6,3% σε παραδοσιακό και με 3,2% σε ηλεκτρονικό).⁽¹²⁾ Συγκριτικά, η έρευνα μας επιβεβαίωσε το παραπάνω και ο πρόσφατος επιπολασμός είτε σε ηλεκτρονικό είτε σε παραδοσιακό εκφοβισμό κυμάνθηκε σε μονοψήφια ποσοστά (5-7%) με περίπου τα μισά κατά δήλωση θύματα (12/22 και 12/27) να έχουν υποστεί και τα δύο είδη εκφοβισμού. Τα παραπάνω αποτελέσματα έρχονται όμως σε αντιπαράθεση με άλλες έρευνες όπου χρησιμοποιήθηκε το ίδιο εργαλείο όπως για παράδειγμα την έρευνα των Wensley και Campbell το 2012 όπου ο επιπολασμός του φαινομένου στον φοιτητικό πληθυσμό ήταν αρκετά υψηλότερος (με 20,8% σε παραδοσιακό και 11,6% σε ηλεκτρονικό).⁽¹³³⁾

Ένα 3,0% δηλώνει ότι έχει ασκήσει κάποιο από τα είδη εκφοβισμού ενώ 4 και 3 στους 12 θύτες έχει υπάρξει και θύμα εκφοβισμού. Τα θύματα δεν διαφοροποιήθηκαν ως προς το φύλο αλλά διαφοροποιήθηκαν ως προς την εθνικότητα. Ο ηλεκτρονικός εκφοβισμός δείχνει να επηρεάζεται περισσότερο στα άτομα αλλοδαπής προέλευσης (20.0%) έναντι της ελληνικής προέλευσης (6,1%), κάτι όμως που δεν παρατηρήθηκε στον παραδοσιακό τύπο εκφοβισμού.

Επίσης η έρευνα μας έδειξε πως ο εκφοβιστής είναι κυρίως ένας και άνδρας, πράγμα που επιβεβαιώνει έρευνες του παρελθόντος, ιδιαίτερα σε ότι αφορά τον ηλεκτρονικό εκφοβισμό, όπου ο αντρικός πληθυσμός έδειξε μια τάση προς τέτοιου είδους συμπεριφορές.^(39; 110; 134) Τέλος η ηλικία του θύτη φαίνεται να είναι ίδια ή μεγαλύτερη από του θύματος (σε παραδοσιακό με 44,4% ίδιας ηλικίας και 48,1% μεγαλύτερος/-οι ενώ στον ηλεκτρονικό με 40,9% ίδιας ηλικίας και 36,4 μεγαλύτερος/-οι).

Όσον αφορά τους λόγους εκφοβισμού των θυμάτων, στην έρευνά μας ο κυριότερος καταγραφόμενος λόγος εκφοβισμού ήταν η εμφάνιση του θύματος, ενώ οι βαθμοί/νοημοσύνη ο δεύτερος σε καταγραφή λόγος. Το ίδιο ακριβώς αποφάνθηκε και η έρευνα του Γιοβαζολιά όπου με ποσοστό 27,6% η εμφάνιση ήταν ο λόγος εκφοβισμού και το 17,2 % λόγο της ευφυΐας και των βαθμών τους.⁽¹²⁾

Η αντίδραση των θυμάτων είναι κυρίως η αγνόηση (με 45,0% στον ηλεκτρονικό εκφοβισμό και 41,7% στον παραδοσιακό) και ακολουθείται σε συχνότητα η αναφορά στους γονείς τους (με 30% και 41,7% σε ηλεκτρονικό και παραδοσιακό αντίστοιχα), πράγμα που είναι επόμενο εάν σκεφτούμε τις στενές σχέσεις που χαρακτηρίζουν την Ελληνική οικογένεια.⁽¹³⁵⁾ Βέβαια από τα παραπάνω ευρήματα φαίνεται πως υπάρχει ανάγκη ευαισθητοποίησης όσον αφορά την διαχείριση εκφοβιστικών συμπεριφορών κάθε μορφής στο χώρο του πανεπιστημίου. Στον αντίποδα η αποφυγή περαιτέρω προβλημάτων (δεν ήθελα να μπλέξω) ήταν η συχνότερη επιλογή για τον λόγο μη αντίδρασης στον ηλεκτρονικό εκφοβισμό με 42,9% και με 46,2% στον παραδοσιακό. Έρευνες στις παθητικές στάσεις των θυμάτων έχουν δείξει πως αυτές οι στάσεις οφείλονται στο φόβο αντίποινων από τους θύτες, την ντροπή, την απουσία εξουσίας ή την έλλειψη ασφάλειας.⁽³¹⁾

Υπήρξαν διαφοροποιήσεις στον τρόπο εκφοβισμού ανάμεσα στα είδη εκφοβισμού. Ο προπηλακισμός ήταν πιο συχνός στον ηλεκτρονικό (55,6%), ενώ η προσπάθεια απομόνωσης στον παραδοσιακό (63,5%) ευρήματα που επιβεβαιώνουν και άλλες παρόμοιες έρευνες.^(12; 54)

Σχέσεις με τους γονείς

Η Flouri και η Buchanan το 2002 ισχυρίστηκαν ότι η συμμετοχή του πατέρα στην ανατροφή των παιδιών και στην οικογενειακή ζωή μπορεί να είναι προστατευτικός παράγοντας εναντίον της θυματοποίησης των παιδιών.⁽¹³⁶⁾ Σε ότι αφορά το υπόβαθρο των θυμάτων εκφοβισμού, όλες σχεδόν οι κλίμακες αντίληψης για το ρόλο του γονέα (πατέρα ή μητέρας) στην έρευνα μας έδειξαν υψηλότερες βαθμολογίες στα άτομα που δεν είχαν υποστεί κάποιου είδους εκφοβισμού σε σχέση με αυτά που είχαν. Το παραπάνω δηλώνει ότι τα άτομα που έχουν δεχθεί εκφοβισμό αισθάνονται περισσότερη εχθρότητα ή επιθετικότητα από τους γονείς τους από ότι η άλλη ομάδα, πράγμα που επιβεβαιώνεται και από άλλες έρευνες στον Ελλαδικό χώρο.⁽¹²⁾ Αντίθετα στην έρευνα οι θύτες δεν δείχνουν να έχουν διαφορετική αντίληψη για το γονεϊκό ρόλο σε σχέση με τους μη-θύτες.

Ψυχική υγεία – αίσθημα μοναξιάς και αυτοεκτίμηση

Η επίδραση του φαινομένου μπορεί να είναι καταλυτική για την σωματική και ψυχική υγεία όσο και την αυτοεκτίμηση στους νέους.^(98; 137; 138) Ένα ακόμα ενδιαφέρον εύρημα ήταν ο τρόπος που οι ερωτώμενοι βίωσαν τον εκφοβισμό και το κατά πόσο το φαινόμενο επηρέασε αρνητικά της ζωές των θυμάτων, το αίσθημα μοναξιάς τους καθώς και την αντίληψη της ευεξίας τους.⁽³⁰⁾ Από τα ευρήματα καταγράφηκε ότι ο παραδοσιακός τύπος εκφοβισμού δείχνει να βιώνεται πιο έντονα στα θύματα (36,4%) από ότι ο ηλεκτρονικός εκφοβισμός (25,9%), ενώ αντίστοιχα αποτελέσματα δηλώνονται από τους ερωτώμενους για τις επιδράσεις καθώς τα άτομα που έχουν πέσει θύμα παραδοσιακού εκφοβισμού είχαν χαμηλότερα σκορ όσον αφορά την μοναξιά (34,8%) και αυτοπεποίθηση (17,8%).

Στη έρευνα σε φοιτητικό πληθυσμό οι Γιοβαζολιάς και Μαλικιώση-Λοΐζου κατέγραψαν πως ο παραδοσιακός εκφοβισμός είχε τεράστια επίδραση στις ζωές στο 44,8% των θυμάτων όπως εκείνα δήλωσαν και ο ηλεκτρονικός είχε την ίδια επίδραση στο 40%.⁽¹²⁾ Αντίθετα με τα παραπάνω στην παρούσα έρευνα στον φοιτητικό πληθυσμό του ΑΤΕΙ Ηρακλείου καταγράφηκε πως μόνο στο 3,7% σε ηλεκτρονικό και το 18,2% για τον παραδοσιακό εκφοβισμό δήλωσε πως το φαινόμενο είχε «τεράστια επίδραση» στην ζωή του.

Στην παρούσα μελέτη το αίσθημα μοναξιάς είναι εντονότερο στα θύματα που έχουν υπάρξει θύματα ηλεκτρονικού ή παραδοσιακού εκφοβισμού. Αυτό το εύρημα φαίνεται σύμφωνο με άλλες έρευνες που έχουν συμπεράνει πως οι εκφοβιστικές συμπεριφορές έχουν αντίκτυπο στην ψυχολογία των νέων. Η αυτοεκτίμηση των ατόμων που έχουν υπάρξει θύτες ηλεκτρονικού εκφοβισμού (17,6%) έχει χαμηλότερη βαθμολογία από αυτή των θυμάτων (18,1%), το παραπάνω επιβεβαιώνεται και από την βιβλιογραφία στην οποία ερευνητές έχουν τονίσει πως τα άτομα θύτες τρέφουν αισθήματα ανεπάρκειας και διακατέχονται από χαμηλή αυτοεκτίμηση.^(26; 29; 30)

Η ψυχική και κοινωνική ευεξία είναι υψηλότερη στα άτομα που δεν έχουν υπάρξει θύματα ηλεκτρονικού εκφοβισμού. Στον παραδοσιακό εκφοβισμό η κλίμακα δεν διαφοροποιήθηκε. Σε ότι αφορά τους θύτες μόνο η κλίμακα ψυχικής/κοινωνικής ευεξίας έδειξε διαφοροποίηση με τα θύματα να έχουν χαμηλότερη βαθμολογία.

Συμπεράσματα

Συμπερασματικά, η έρευνά μας επιβεβαιώνει την ύπαρξη του φαινομένου του εκφοβισμού και του ηλεκτρονικού εκφοβισμού στον φοιτητικό πληθυσμό του ΤΕΙ Ηρακλείου. Εάν και ο επιπολασμός του φαινομένου στον πληθυσμό παραμένει μικρός σε θύματα και θύτες αντίστοιχα και στις δύο μορφές, έγινε φανερό πως η ύπαρξη του φαινομένου στην καθημερινή ζωή τους κατά του τελευταίους 12 μήνες επηρεάζεται από την αντίληψη του δείγματος για τις οικογενειακές σχέσεις και, επίσης επηρεάζει την ψυχική υγεία θυτών και θυμάτων ακριβώς όπως και την αυτοπεποίθησή τους. Από όσο γνωρίζουμε η παραπάνω έρευνα αποτελεί την δεύτερη που ασχολείται με το φαινόμενο και στις δύο μορφές του σε μέρος του Ελληνικού φοιτητικού πληθυσμού, αλλά υπάρχει πολύς χώρος για περαιτέρω έρευνες, οι οποίες θα διευρύνουν τις γνώσεις μας πάνω στην ύπαρξη του φαινομένου και τις επιμέρους εκφάνσεις του στον φοιτητικό πληθυσμό.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Olweus D. (1994). Annotation: Bullying at school: Basic facts and effects of a school based intervention program. *Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines*
2. Baldry A.C. (2004). The Impact of Direct and Indirect Bullying on The Mental and Physical Health of Italian Youngsters. *Aggressive Behavior*
3. Kokkinos C. and Panayiotou G. (2007). Parental discipline practices and locus of control: relationship to bullying and victimization experiences of elementary school students. *Social Psychology of Education*
4. Kaltiala-Heino R., Rimpela M., Rantanen P. and Rimpela A. (2000). Bullying at school—an indicator of adolescents at risk for mental disorders. *Journal of Adolescence*
5. Johnston LD, O'Malley PM, Bachman JG, Schulenberg JE. (2011). Monitoring the Future national results on drug use, 1975–2010: Volume I, Secondary school students. Ann Arbor: Institute for Social Research, The University of Michigan.
6. P. Smith, J. Mahdavi, M. Carvalho and N. Tippett. (2006). An Investigation into Cyberbullying, its Forms, Awareness and Impact, and the Relationship Between Age and Gender in Cyberbullying: Research brief
7. Hinduja S. and Patchin J. W. (2010). Cyberbullying and self-esteem. *The Journal of School Health*, 80: 614– 62.
8. Kim Y. S. and Leventhal B. (2008). Bullying and suicide. A review. *International Journal of Adolescent Medicine and Health*, 20(2): 133– 54.
9. Feinberg M. E., Button T. M., Neiderhizer J. M., Reiss D. and Hetherington E. M. (2007). Parenting and adolescent antisocial behavior and depression: evidence of genotype x parenting environment interaction. *Archives of General Psychiatry*, 64(4): 457– 65.
10. Krastins A., Franci A. J. P., Field A. M. and Carr S. N. (2014). Childhood predictors of adulthood antisocial personality disorder symptomatology. *Australian Psychologist*, 49(3): 142– 50.
11. Marini Z. A., Dane A. V., Bosacki S. L. and YLC-CURA (2006). Direct and indirect bully-victims: differential psychosocial risk factors associated with adolescents involved in bullying and victimization. *Aggressive Behavior*, 32(6): 551– 69.
12. Giovazolias T. and Malikiosi-Loizos M. (2016). Bullying at Greek universities: an empirical study. In H. Cowie & C.A. Myers (Eds.), *Bullying among University Students: cross-national perspectives* (pp. 110-126). London: Taylor & Francis.
13. Smith, P. K. (Ed.). (1999). *The nature of school bullying: A cross-national perspective*. Psychology Press.
14. Smith, P. K., & Brain, P. (2000). Bullying in schools: lessons from two decades of research. *Aggressive Behavior*, 26,1-9.
15. World Health Organisation (WHO),(1996). WHO global consultation on violence and health. *Violence: a public health priority*. Geneva, (document WHO/EHA/SPI.POA.2).

16. Olweus, D. (1993). *Understanding children's worlds: Bullying at School. What we know and what we can do.* Oxford: Blackwell Publishing.
17. Χαντζή, Χ., Χουντουμάδη, Α., & Πατεράκη, Α. (2000). Άσκηση βίας από μαθητές προς μαθητές στο χώρο του δημοτικού σχολείου. *Παιδί και Έφηβος. Ψυχική Υγεία και Ψυχοπαθολογία*, 2(1): 97-111.
18. Rigby, K. (επιμ. Α. Γιοβαζολιάς) (2008). *Σχολικός Εκφοβισμός: Σύγχρονες Απόψεις*. Αθήνα: Τόπος.
19. Smith, P. K., & Sharp, S. (1994). *School bullying. Insights and perspectives.* London: Routledge
20. Law, D. M., Shapka, J. D., Hymel, S., Olson, B. F., & Waterhouse, T. (2011). The changing face of bullying: An empirical comparison between traditional and internet bullying and victimization. *Computers in Human Behavior*, 28, 226–232. doi: 10.1016/j.chb.2011.09.004
21. Fitzpatrick, S., & Bussey, K. (2011). The development of the social bullying involvement scales. *Aggressive Behavior*, 37(2), 177–192. doi: 10.1002/ab.20379
22. Γιοβαζολιάς, Θ., Κουρκούτας, Η., & Μητσοπούλου, Ε. (2008). Σχολικός Εκφοβισμός, Θυματοποίηση και Τύποι Διαπαιδαγώγησης του Πατέρα: Ψυχοπαιδαγωγικές και Συμβουλευτικές Παρεμβάσεις. Στο Μ. Μαλικιώση & Α. Παπαστυλιανού (επιμ.), *Η Συμβουλευτική Ψυχολογία στους Άντρες* (σ. 193-235). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
23. Gruber, J. E., & Fineran, S. (2007). The impact of bullying and sexual harassment on middle and high school girls. *Violence against Women*, 13(2), 627-643.
24. Chapell M.S., Hasselman S.L., Kitchin T., Lomon S.N., MacIver K.W. and Sarullo P.L. (2006). *Bullying in elementary school, high school, and college. Adolescence*
25. Espelage, D. L., & Swearer, S. M. (2003). Research on school bullying and victimization : What we learned and where do we go from here? *School Psychology Review*, 32(3), 365-383.
26. Piotrowski, D., & Hoot, J. (2008). Bullying and violence in schools: What teachers should know and do. *Childhood Education*, 84(6), 357-363.
27. Κουρκούτας, Η. Ε. (2011). Προβλήματα συμπεριφοράς στα παιδιά. Παρεμβάσεις στο πλαίσιο της οικογένειας και του σχολείου. Αθήνα: Τόπος.
28. Τσιαΐρα, Ε. (2007) *Ψυχικές Διαταραχές στην Εφηβεία. Θεσσαλονίκη: εισήγηση στα πλαίσια εκπαιδευτικού προγράμματος Ανάπτυξης Δεξιοτήτων σε θέματα Αγωγής Υγείας.*
29. O'Moore, M. (2000). Critical issues for teacher training to counter bullying and victimisation in Ireland. *Aggressive behavior*, 26(1), 99-111.
30. Cowie, H. (2014). Understanding the role of bystanders and peer support in school bullying. *International Journal of Emotional Education*, 6(1), 26.
31. Helen Cowie; Carrie-Anne Myers. (2016) *Bullying Among University Students: Cross-national perspectives* (p. 120). Taylor and Francis. Kindle Edition.
32. Suckling, A., & Temple, C. (2001). *Bullying: A whole-school approach.* London: Jessica Kingsley Publishers.
33. Μακρή-Μπότσαρη, Ε. (2010). *Θυμός–Επιθετικότητα–Εκφοβισμός. Θεωρητικές προσεγγίσεις και Πρακτικές Διαχείρισης.* Αθήνα: Παπαζήση
34. Bowes, L., Arseneault, L., Maughan, B., Taylor, A., Caspi, A., & Moffitt, T. E. (2009). School, neighborhood and family factors are associated with children's bullying involvement: A nationally-representative longitudinal study. *Journal of*

- the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry, 48(5), 545–553. doi: 10.1097/CHI.0b013e31819cb017
35. Bauer, N. S., Herrenkohl, T. I., Lozano, P., Rivara, F. P., Hill, K. G., & Hawkins, J. D. (2006). Childhood bullying involvement and exposure to intimate partner violence. *American Academy of Pediatrics*, 118(2), 235–242. doi: 10.1542/peds.2005-2509
 36. Sourander, A., Jensen, P., Ronning, J. A., Niemela, S., Helenius, H., Sillanmaki, L., Kumpulainen, K., Piha, J., Tamminen, T., Moilanen, I. and Almqvist, F. (2007). What is the early adulthood outcome of boys who bully or are bullied in childhood? The Finnish ‘from a boy to a man’ study. *Pediatrics*, 120(2): 397–404.
 37. Connolly, I. and O’Moore, M. (2003). Personality and family relations of children who bully. *Personality and Individual Differences*, 35(3): 559– 67.
 38. Coolidge, F. L., DenBoer, J. W. and Segal, D. L. (2004). Personality and neuropsychological correlates of bullying behavior. *Personality and Individual Differences*, 36(7): 1559– 69.
 39. Kokkinos, C. M., Antoniadou, N., & Markos, A. (2014). Cyber-bullying: An investigation of the psychological profile of university student participants. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 35(3), 204-214.
 40. Haynie, Denise & Nansel, Tonja & Eitel, Patricia & Crump, Aria & Saylor, Keith & Yu, Kai & Simons-Morton, Bruce. (2001). Bullies, Victims, and Bully/Victims:: Distinct Groups of At-Risk Youth. *The Journal of Early Adolescence*, 21. 29-49. 10.1177/0272431601021001002.
 41. Schwartz, D., Proctor, L. J., & Chien, D. H. (2001). The aggressive victim of bullying. *Peer harassment in school: The plight of the vulnerable and victimized*, 147-174.
 42. Macklem, G. L. (2003). *Bullying and teasing: Social power in children’s groups*. New York: Kluwer Academic/Plenum Publishers.
 43. Veenstra, R., Lindenberg, S., De Winter, A. F., Oldehinkel, A. J., Verhulst, F. C., & Ormel, J. (2005). Bullying and Victimization in Elementary Schools: A Comparison of Bullies, Victims, Bully/Victims, and Uninvolved Preadolescents. *Developmental Psychology*, 41(4), 672– 682. doi: 10.1037/0012-1649.41.4.672
 44. Forero, R., McLellan, L., Rissel, C., & Bauman, A. (1999). Bullying behaviour and psychosocial health among school students in New South Wales, Australia: Cross sectional survey. *British Medical Journal*, 319, 344–348.
 45. Olweus Bullying Prevention Program (2007β). What is the Olweus Bullying Prevention Program? Hazelden Foundation. Ανασύρθηκε από το World Wide Web στις 7 Οκτωβρίου 2008.
http://www.olweus.org/public/bullying_prevention_program.page
 46. Padgett, M. S., & Notar, C. E. (2013). Bystanders are the Key to Stopping Bullying. *Universal Journal of Educational Research*, 1(2), 33-41. doi: 10.13189/ujer.2013.010201
 47. Craig, W. M., Pepler, D., & Atlas, R. (2000). Observations of bullying in the playground and in the classroom. *School Psychology International*, 21(1), 22–36.
 48. Smith, P. K., & Ananiadou, K. (2003). The nature of school bullying and the effectiveness of school based interventions. *Journal of Applied Psychoanalytic Studies*, 5(2), 189 –209.

49. Hunt, C. (2007). The Effect of an Education Program on Attitudes and Beliefs about Bullying and Bullying Behaviour in Junior Secondary School Students. *Child and Adolescent Mental Health*, 12(1), 21-26. doi: 10.1111/j.1475-3588.2006.00417.x
50. Eizenberg, D., Gollust, S. E., Golberstein, E. and Hefner, J. L. (2007). Prevalence and correlates of depression, anxiety, and suicidality among university students. *American Journal of Orthopsychiatry*, 7(4): 534– 42.
51. Bosworth, K., Espelage, D. L., & Simon, T. R. (1999). Factors associated with bullying behavior in middle school students. *Journal of Early Adolescence*, 19(3), 341-362.
52. Kelleher, I., Harley, M., Lynch, F., Arseneault, L., Fitzpatrick, C. and Cannon, M. (2008). Associations between childhood trauma, bullying and psychotic symptoms among a school-based adolescent sample. *The British Journal of Psychiatry*, 193(5): 378– 82.
53. Andreou, E., & Metallidou, P. (2004). The relationship of academic and social cognition to behaviour in bullying situations among Greek primary school children. *Educational Psychology*, 24(1), 27–41. doi: 10.1080/0144341032000146421
54. Arıcak, O. T. (2009). Psychiatric symptomatology as a predictor of cyberbullying among university students. *Eurasian Journal of Educational Research*, 9(34): 167– 84.
55. Perren, S. and Hornung, R. (2005). Bullying and Delinquency in Adolescence: Victims' and Perpetrators' Family and Peer Relations. *Swiss Journal of Psychology*, 64(1): 51– 64.
56. Lodge, J. (2014). *Children Who Bully At School*. Australian Institute of Family Studies. Melbourne: AIFS.
57. Marini, Z. A., Dane, A. V., Bosacki, S. L. and YLC-CURA (2006). Direct and indirect bully-victims: differential psychosocial risk factors associated with adolescents involved in bullying and victimization. *Aggressive Behavior*, 32(6): 551– 69.
58. Williams, K. and Kennedy, J. H. (2012). Bullying behaviors and attachment styles. *North American Journal of Psychology*, 14(2): 321– 38.
59. Ball, H. A., Arseneault, L., Taylor, A., Maughan, B., Caspi, A. and Moffitt, T. E. (2008). Genetic and environmental influences on victims, bullies and bully-victims in childhood. *The Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 49(1): 104– 12
60. Olweus, D. (1997). Bully/ victim problems in school: facts and intervention. *European Journal of Psychology of Education*, 11(4): 495– 510.
61. Crowe, R. R. (1974). An adoption study of antisocial personality. *Archives of General Psychiatry*, 31(6): 785– 91.
62. Rosenthal, D. (1975). Heredity in criminality. *Criminal Justice and Behavior*, 2: 3– 21.
63. Wilson, H. (1975). Juvenile delinquency, parental criminality and social handicap. *British Journal of Criminology*, 15(3): 241– 50.
64. Arseneault, L., Moffitt, T. E., Caspi, A., Taylor, A., Rijdsdijk, F. V., Jaffee, S., Ablow, J. C. and Measelle, J. R. (2003). Strong genetic effects on cross-situational antisocial behavior among 5-year-old children according to mothers,

- teachers, examiner-observers, and twins' self-reports. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 44(6): 832– 48.
65. DiLalla, L. F. and Gottesman, I. I. (1991). Biological and genetic contributors to violence: Widom's untold tale. *Psychological Bulletin*, 109(1): 125– 29.
 66. Schmidt, L. A., Fox, N. A., Rubin, K. H., Hu, S. and Hamer, D. H. (2002). Molecular genetics of shyness and aggression in preschoolers. *Personality and Individual Differences*, 33(2): 227– 38.
 67. DiLalla, L. F. (2002). Behavior genetics of aggression in children: review and future directions. *Developmental Review*, 22(4): 593– 622.
 68. Cadoret, R. J. (1982). Genotype-environment interaction in antisocial behavior. *Psychological Medicine*, 12(2): 235– 39.
 69. Schmidt, L. A., Fox, N. A., Rubin, K. H., Hu, S. and Hamer, D. H. (2002). Molecular genetics of shyness and aggression in preschoolers. *Personality and Individual Differences*, 33(2): 227– 38.
 70. Rujescu, D., Giegling, I., Gietl, A., Hartmann, A. M. and Möller, H. J. (2003). A functional single nucleotide polymorphism (V158M) in the COMT gene is associated with aggressive personality traits. *Biological Psychiatry*, 54(1): 34– 9.
 71. Tuvblad, C. and Beaver, K. M., 2013. Genetic and environmental influences on antisocial behavior. *Journal of Criminal Justice*, 41(5): 273– 76.
 72. Preamble to the Constitution of the World Health Organization as adopted by the International Health Conference, New York, 19-22 June, 1946; signed on 22 July 1946 by the representatives of 61 States (Official Records of the World Health Organization, no. 2, p. 100) and entered into force on 7 April 1948.
 73. Schenk, A. M. and Fremouw, W. J. (2012). Prevalence, psychological impact, and coping of cyberbully victims among college students. *Journal of School Violence*, 11(1): 21– 37.
 74. Dsm5. org, 2013. Highlights of Changes from DSM-IV-TR to DSM-5. Available at [http:// www.dsm5. org/ Documents/ changes% 20from% 20dsm-iv-tr% 20to% 20dsm-5. pdf](http://www.dsm5.org/Documents/changes%20from%20dsm-iv-tr%20to%20dsm-5.pdf), pp. 1– 19. [Accessed on 7 May 2014].
 75. Kokkinos, C. M. and Panayiotou, G. (2004). Predicting bullying and victimization among early adolescents: Associations with disruptive behavior disorders. *Aggressive Behavior*, 30(6): 520– 33.
 76. Coolidge, F. L., DenBoer, J. W. and Segal, D. L. (2004). Personality and neuropsychological correlates of bullying behavior. *Personality and Individual Differences*, 36(7): 1559– 69.
 77. Krastins, A., Francis, A. J. P., Field, A. M. and Carr, S. N. (2014). Childhood predictors of adulthood antisocial personality disorder symptomatology. *Australian Psychologist*, 49(3): 142– 50.
 78. Unnever, J. D. and Cornell, D. G., 2003. Bullying, self-control, and ADHD. *Journal of Interpersonal Violence*, 18(2): 129– 47.
 79. Luukkonen, A. H., Riala, K., Hakko, H. and Rasanen, P. (2011). Bullying behaviour and criminality: a population-based follow-up study of adolescent psychiatric inpatients in Northern Finland. *Forensic Science International*, 207(1– 3): 106– 10.
 80. Renda, J., Vassallo, S. and Edwards, B. (2011). Bullying in early adolescence and its association with anti-social behaviour, criminality and violence 6 and 10 years later. *Criminal Behaviour and Mental Health*, 21(2): 117– 27.

81. McIntosh, C., & Ritson, B. (2001). Treating depression complicated by substance misuse. *Advances in Psychiatric Treatment*, 7(5), 357-364.
82. Rounsaville, B. J., Weissman, M. M., Crits-Cristoph, K. , et al (2001) Diagnosis and symptoms of depression in opiate addicts. *Archives of General Psychiatry* , 39 , 151– 156.
83. Nansel, T. R., Craig, W., Overpeck, M. D., Saluja, G., Ruan, W. J. and the HBSC Bullying Analyses Working Group (2004). Cross-national consistency in the relationship between bullying behaviors and psychosocial adjustment. *Archives of Pediatrics and Adolescent Medicine*, 158(8): 730– 36.
84. Misawa, M. (2010). Racist and homophobic bullying in adulthood: Narratives from gay men of color in higher education. *New Horizons in Adult Education & Human Resource Development*, 24(1), 7-23.
85. Poteat, V. P., Espelage, D. L., & Koenig, B. W. (2009). Willingness to remain friends and attend school with lesbian and gay peers: Relational expressions of prejudice among heterosexual youth. *Journal of Youth and Adolescence*, 38(7), 952-962.
86. Remafedi, G., French, S., Story, M., Resnick, M. D., & Blum, R. (1998). The relationship between suicide risk and sexual orientation: results of a population-based study. *American journal of public health*, 88(1), 57-60.
87. Morita, Y., Soeda, H., Soeda, K., &Taki, m. (1999). Japan. In P.K. Smirh, Y. Morit, J. Junger-Tas, D. Olweus, R.Catalano, & P. T. Slee (Eds.), *The nature of school bullying: A cross-national perspective* (pp. 309-323). London: Routledge.
88. Juvonen J., Graham S. (2001) *Peer harassment in school*. The Guilford Press New York, 310-331.
89. Johnson, A. G. (2000). *The Blackwell dictionary of sociology: A user's guide to sociological language*. New York: John Wiley & Sons
90. Phipps, A. and Young, I. (2013). *That’s what she said: women students’ experiences of ‘lad culture’ in higher education*. London: NUS.
91. National Union of Students (2010). *Hidden marks: a study of women students’ experiences of harassment, stalking, violence and sexual assault*. London: NUS.
92. Γεωργακοπουλος Ι. (2010). *Βία και Αντιβία στον χώρο του σχολείου. Η διαμόρφωση των σχέσεων μαθητών –εκπαιδευτικών στο κατώφλι του 21ου αιώνα*, Αθήνα 2010
93. American Psychological Association & National Association of School Psychologists. (2015). *Resolution on gender and sexual orientation diversity in children and adolescents in schools*. Retrieved from <http://www.apa.org/about/policy/orientation-diversity.aspx>
94. Weinberg, G. H. (1972). *Society and the healthy homosexual*. Macmillan.
95. Claire M. Renzetti, Jeffrey L. Edleson (2008). *Encyclopedia of Interpersonal Violence*. SAGE Publications. p. 338.
96. Rivers, I. (2015). Homophobic and transphobic bullying in universities. *Bullying Among University Students: Cross-national Perspectives*, 48.
97. Μακρή-Μπότσαρη, Ε. & Μαρσαγγούρας, Η. (2003). *Δομή της επαγγελματικής αυτοαντίληψης και της επαγγελματικής ικανοποίησης εκπαιδευτικών Α/θμιας Εκπαίδευσης. Πρακτικά 3ου Πανελλήνιου Συνεδρίου της Παιδαγωγικής Εταιρείας Ελλάδος με θέμα «Ελληνική παιδαγωγική και εκπαιδευτική έρευνα»*.

98. Houbre, B., Tarquinio, C., Thuillier, I. and Hergott, E. (2006). Bullying among students and its consequences on health. *European Journal of Psychology of Education*, 21(2): 183–208
99. UN General Assembly. (1948). "Universal declaration of human rights" (217 [III] A). Paris.
100. Schneider, B. H., Atkinson, L. and Tardif, C. (2001). Child-parent attachment and children's peer relations: a quantitative review. *Developmental Psychology*, 37(1): 86– 100.
101. Nickerson, A. B., Mele, D. and Osborne-Oliver, K. M. (2010). Parent-child relationships and bullying. In S. R. Jimerson S. M. Swearer D. L. Espelage (Eds.) *Handbook of Bullying in Schools: an International Perspective*. New York: Routledge. pp. 187– 97.
102. Maclean, K. (2003). The impact of institutionalization on child development. *Development and Psychopathology*, 15(4): 853– 84.
103. Pörhölä, M., Cvancara, K., Kaal, E., Tampere, K., & Torres, B. (2016). Cross-Cultural Comparisons of Bullying Among University Students: Perspectives from Argentina, Estonia and Finland, United Kingdom and United States. In H. Cowie & C.-A. Myers (Eds.). *Bullying Among University Students* (pp. 127-141). London: Routledge.
104. Twenge JM, Campbell WK. Age and birth cohort differences in self-esteem: a cross-temporal meta-analysis. *Pers Soc Psychol Rev*. 2001;5(4):321-344.
105. Belsey, B. (2007). Cyberbullying: An emerging threat to the “always on” generation (retrieved, January, 6, 2012, from http://www.cyberbullying.ca/pdf/Cyberbullying_Article_by_Bill_Belsey.pdf).
106. Riebel, J., Reinhold, J. S., & Fischer, U. C. (2009). Cyberbullying in Germany – an exploration of prevalence, overlapping with real life bullying and coping strategies . *Psychology Science Quarterly*, 51, 298-314.
107. Smith, P. K., Mahdavi, J., Carvalho, M., & Tippett, N. (2006). An investigation into cyberbullying, its forms, awareness and impact, and the relationship between age and gender in cyberbullying. *Research Brief No. RBX03-06*. London: DfES.
108. Cowie, H., & Jennifer, D. (2008). *New Perspectives on Bullying*. Maidenhead, UK: Open University Press.
109. Willard, N. E. (2007). *Cyberbullying and cyberthreats: Responding to the challenge of online social aggression, threats, and distress*. Research Press.
110. Barlett, C., & Coyne, S. M. (2014). A meta- analysis of sex differences in cyber- bullying behavior: The moderating role of age. *Aggressive Behavior*, 40(5), 474-488.
111. MacDonald, C. D., & Roberts-Pittman, B. (2010). Cyberbullying among college students: Prevalence and demographic differences. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 9, 2003-2009.
112. Li, Q. (2007). Bullying in the new playground: Research into cyberbullying and cyber victimisation. *Australasian Journal of Educational Technology*, 23, 435-454.
113. Li, Q. (2006). Cyberbullying in schools: A research of gender differences. *School psychology international*, 27(2), 157-170.
114. Gasior, R.M. (2009). Parental awareness of cyberbullying. M.A. Thesis, California State University.

115. Taiariol, J. (2010). Cyberbullying. The Role of family and school. Wayne State University Dissertations, Paper 118, January 2010, Detroit, Michigan (retrieved February, 14, 2012 from http://digitalcommons.wayne.edu/oa_dissertations/118).
116. Makri-Botsari, E., & Karagianni, G. (2014). Cyberbullying in Greek adolescents: The role of parents. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 116, 3241-3253.
117. Campbell, A.M. (2005). Cyber Bullying: An old problem in a new guise? *Australian Journal of Guidance and Counseling*, 15, 68-76.
118. Strom, P.S., & Strom, R.D. (2005). Cyberbullying by Adolescents: A Preliminary Assessment. *The Educational Forum*, 70, 21-36.
119. Accordino, D.B., & Accordino, M. Ph. (2011). Bullying: Focusing on several environments. Paper presented at the 8th EPNAP Conference (pp.167-168), Milano.
120. Kowalski, R.M., Limber, S.P., & Agatson, P.W. (2008). *Cyberbullying: Bullying in the digital world*. Malden, MA: Blackwell Publishing.
121. Pew Internet & American Life Project (2005). Who's online: Demographics of Internet users (February-March 2005 tracking survey) (retrieved July 29, 2005, from http://www.pewinternet.org/trends/User_Demo_05.18.05.htm) in press.
122. Rosen, L.D., Cheever, N.A., & Carrier, L.M. (2008). The association of parenting style and child age with parental limit setting and adolescent MySpace behavior. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 29, 459-471.
123. Leung, L., & Lee, P.S. N. (2012). The influences of information literacy, internet addiction and parenting styles on internet risks. *New Media & Society*, 14, 1117-1136.
124. Ybarra, M.L., & Mitchell, K.J. (2004a). Youth engaging in online harassment: Associations with caregiver-child relationships, Internet use and personal characteristics. *Journal of Adolescence*, 27, 319-336.
125. Subrahmanyam, K., & Smahel, D. (2011). *Digital youth: The role of media in development*. New York: Springer.
126. Tokunaga RS. Following you home from school: a critical review and synthesis of research on cyberbullying victimization. *Comput Human Behav*. 2010;26(3):277–87.
127. Lee MS, Zi-Pei W, Svanström L, Dalal K. Cyber bullying prevention: intervention in Taiwan. *PLoS One*. 2013;8(5):e64031
128. Brolin Låftman S, Modin B, Östberg V. Cyberbullying and subjective health: a large-scale study of students in Stockholm, Sweden. *Child Youth Serv Rev*. 2013;35(1):112–9.
129. Rohner R. P., Khaleque A. and Cournoyer D. E. (2012). Introduction to Parental Acceptance-Rejection Theory, Methods, Evidence, and Implications.
130. Rosenberg M. (1965). *Society and the Adolescent Self-image*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
131. Russell D., Peplau L. A. and Cutrona C. E. (1980). The revised UCLA Loneliness Scale: Concurrent and discriminant validity evidence. *Journal of Personality and Social Psychology*, 39: 472– 80.
132. Diener E. and Biswas-Diener R. (2008). *Happiness: Unlocking the Mysteries of Psychological Wealth*. Malden: Blackwell Publishing.
133. Wensley, K., & Campbell, M. (2012). Heterosexual and nonheterosexual young university students' involvement in traditional and cyber forms of bullying. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 15(12), 649-654.

134. Hong, Y., Li, X., Mao, R. and Stanton, B. (2007). Internet use among Chinese college students: implications for sex education and HIV prevention. *CyberPsychology and Behavior*, 10: 161– 69.
135. Kalogeraki, S. (2009). The divergent hypothesis in modernization theory across three European countries: the UK, Sweden and Greece. *Culture Unbound*, 1: 161– 78.
136. Flouri, E. and Buchanan, A. (2002). Life satisfaction in teenage boys: The moderating role of father involvement and bullying. *Aggressive Behavior*, 28: 126– 33.
137. Nansel, T. R., Overpeck, M., Pilla, R. S., Ruan, W. J., Simons-Morton, B. and Scheidt, P. (2001). Bullying behaviours among US youth: prevalence and association with psychosocial adjustment. *Journal of the American Medical Association*, 285: 2094– 100.
138. Chapell, M., Casey, D., De la Cruz, C., Ferrell, J., Forman, J., Lipkin, R., Newsham, M., Sterling, M. and Whittaker, S. (2004). Bullying in college by students and teachers. *Adolescence*, 39: 53– 64.
139. Rohner R. P., Khaleque A. and Cournoyer D. E. (2012). Introduction to Parental Acceptance-Rejection Theory, Methods, Evidence, and Implications.
140. Rosenberg M. (1965). *Society and the Adolescent Self-image*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
141. Russell D., Peplau L. A. and Cutrona C. E. (1980). The revised UCLA Loneliness Scale: Concurrent and discriminant validity evidence. *Journal of Personality and Social Psychology*, 39: 472– 80.
142. Diener E. and Biswas-Diener R. (2008). *Happiness: Unlocking the Mysteries of Psychological Wealth*. Malden: Blackwell Publishing.
143. Bennett, D. C., & Guran, E. L. (2011). College students' electronic victimization in friendships and dating relationships: Anticipated distress and associations with risky behaviors. *Violence and victims*, 26(4), 410.
144. Georgiou, S. N. (2008). Bullying and victimization at school: The role of mothers. *British Journal of Educational Psychology*, 78: 109– 25.
145. Harper, S. E., and Fine, M. A. (2006) The effects of involved nonresidential father's distress, parenting behaviors, inter-parental conflict, and the quality of father-child relationships on children's well-being. *Fathering: A Journal of Theory, Research, and Practice about Men as Fathers*, 4(3): 285– 311.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ

Αγαπητέ φοιτητή/ φοιτήτρια,

Η παρούσα έρευνα αποσκοπεί στην διερεύνηση εμπειριών θυματοποίησης και εκφοβισμού στον πανεπιστημιακό χώρο και των επιπτώσεων που επιφέρουν στην ψυχολογική ευημερία του φοιτητικού πληθυσμού. Το ερωτηματολόγιο χρησιμοποιείται ως μέσο συγκέντρωσης πληροφοριών για το σκοπό αυτό. Δεν υπάρχουν σωστές και λάθος απαντήσεις. Οι απαντήσεις σας είναι εμπιστευτικές και δεν υπάρχει πιθανότητα αναγνώρισης της ταυτότητας σας.

Παρακαλούμε απαντήστε με όσο το δυνατό μεγαλύτερη ειλικρίνεια.

Βάλτε ένα Χ στο κουτάκι με την απάντηση που σας αντιπροσωπεύει ή συμπληρώστε τα στοιχεία που σας ζητούνται όπου υπάρχει κενό. Ευχαριστούμε πολύ για τη συνεργασία.

Φύλο

Ανδρας ☐ Γυναίκα ☐

Ηλικία (σε έτη):

Εθνικότητα:

4. Τόπος Ανατροφής:

Μεγάλη Πόλη ☐ Κωμόπολη ☐ Χωριό ☐

Σχολή Φοίτησης:

Επίπεδο Σπουδών

Προπτυχιακό ☐ Μεταπτυχιακό ☐

Άλλο.....

Αντικείμενο Σπουδών:

Έτος Φοίτησης:

Μένεις:

Μόνος/η ☐ Με την πατρική οικογένεια ☐ Με συγγενείς ☐ Με
συγκάτοικο ☐ Άλλο:

10. Οικογενειακή Κατάσταση Γονέων

Παντρεμένοι, μένουν μαζί ☐ Σε διάσταση ☐ Διαζευγμένοι ☐

Ο ένας γονιός είναι χήρος ☐ Ανύπαντροι ☐

Μορφωτικό επίπεδο πατέρα:

Μορφωτικό επίπεδο μητέρας:

Δεν τελείωσε σχολείο ☐

Δεν τελείωσε σχολείο ☐

Απόφοιτος δημοτικού ☐

Απόφοιτος δημοτικού ☐

Απόφοιτος γυμνασίου ☐

Απόφοιτος γυμνασίου ☐

Απόφοιτος λυκείου ☐

Απόφοιτος λυκείου ☐

Απόφοιτος Ανώτερης/ Ανώτατης Σχολής ☐

Απόφοιτος Ανώτερης/Ανώτατης

Σχολής ☐

Κάτοχος μεταπτυχιακού διπλώματος ☐

Κάτοχος μεταπτυχιακού διπλώματος ☐

Ως **ηλεκτρονικός εκφοβισμός** ορίζεται εκφοβιστική συμπεριφορά με τη χρήση της τεχνολογίας. Αναφέρεται στην κατάσταση κατά την οποία ένα άτομο ή μια ομάδα ατόμων κατ'επανάληψη προσπαθούν να πληγώσουν ή να ντροπιάσουν ένα άλλο άτομο, χρησιμοποιώντας τον υπολογιστή ή το κινητό τους τηλέφωνο

Στον ηλεκτρονικό εκφοβισμό, ο θύτης βρίσκεται σε πλεονεκτική θέση έναντι του θύματος και το κάνει επίτηδες και όχι κατά λάθος ή στα πλαίσια του φυσιολογικού πειράγματος μεταξύ φίλων

Έχεις πέσει θύμα ηλεκτρονικού εκφοβισμού τους τελευταίους 12 μήνες?

Όχι → Πήγαινε στην ερώτηση 10 στη σελίδα 4

Ναι → Πήγαινε στην ερώτηση 2 παρακάτω

	Λιγότερο από μια φορά την εβδομάδα	Μια φορά την εβδομάδα	Μια-δυο φορές την εβδομάδα	Τις περισσότερες μέρες της εβδομάδας	Κάθε μέρα
2. Πόσο συχνά έχεις πέσει θύμα ηλεκτρονικού εκφοβισμού κατά τους τελευταίους 12 μήνες (συμπλήρωσε <u>μια μόνο</u> απάντηση)	①	②	③	④	⑤

	1 άτομ ο	1 ομάδ α	2 διαφορετικ ά άτομα	2 διαφορετι κές ομάδες	3 ή παραπάνω διαφορετικά άτομα	3 ή παραπάνω διαφορετικέ ς ομάδες
3. Πόσες διαφορετικές ομάδες ατόμων ή μεμονωμένα άτομα σε έχουν εκφοβίσει (ηλεκτρονικά) τους τελευταίους 12 μήνες; (συμπλήρωσε <u>μια μόνο</u> απάντηση)	①	②	③	④	⑤	⑥

4. Για ποιους λόγους νομίζεις πως έχεις πέσει θύμα ηλεκτρονικού εκφοβισμού (συμπλήρωσε όσα ταιριάζουν)

Για την εμφάνισή μου (π.χ. μαλλιά, σωματικό βάρος, χρώμα δέρματος, κλπ)

Για τους βαθμούς μου ή για την νοημοσύνη μου (π.χ. φυτό, σπασίκλας, κλπ)

Για την σεξουαλικότητά μου (π.χ. αδερφή, λεσβία, κλπ)

Άλλο: _____

Για τις επόμενες ερωτήσεις σκέψου την τελευταία φορά που έπεσες θύμα ηλεκτρονικού εκφοβισμού

5. Ποιος σε εκφόβισε; (Συμπλήρωσε μια απάντηση μόνο)

α. Ήταν..	άντρας; γυναίκα; μια ομάδα ανδρών; μια ομάδα γυναικών; μια ομάδα ανδρών και γυναικών;	β. Ήταν...	Ίδιας ηλικίας με σένα; Μεγαλύτερος/η/οι από σένα; Μικρότερος/η/οι από σένα; συνδυασμός των παραπάνω;
-----------	--	------------	---

ή...

6α. Για ποιο λόγο δεν έκανες κάτι; (συμπλήρωσε όσα ταιριάζουν)

Δεν ήθελα να μπλέξω
Φοβήθηκα
Δεν ήξερα τι έπρεπε να κάνω ή σε ποιον να μιλήσω
Κανείς δεν θα έκανε τίποτα γι' αυτό
Μου άξιζε να το πάθω
Δεν ήταν και τίποτα σημαντικό
Δεν θα έκανε καμία διαφορά
Δεν ήθελα να χάσω τους φίλους μου
Ντρεπόμενι πάρα πολύ
Άλλο (παρακαλούμε
προσδιόρισε):

απειλήσαν να σε βλάψουν σωματικά σε έβρισαν σε συκοφάντησαν και είπαν ψέματα για σένα κοροΐδεψαν την εμφάνισή σου (π.χ. το σώμα σου, τα ρούχα σου) απείλησαν να βλάψουν σωματικά την οικογένειά σου ή τους φίλους σου	προσπάθησαν να στρέψουν τους φίλους σου εναντίον σου προσπάθησαν να βλάψουν τη φήμη σου προσπάθησαν να σε κάνουν να νιώσεις άσχημα για τον εαυτό σου προσπάθησαν να σε απομονώσουν σε εκβίασαν Άλλο (παρακαλούμε προσδιόρισε): _____
---	---

	Καθόλου σκληρό				Πραγματικά πολύ σκληρό
8. Όταν έπεςες θύμα ηλεκτρονικού εκφοβισμού, πόσο σκληρό ή οδυνηρό ένοιωσες αυτό που έγινε; (συμπλήρωσε <u>μια μόνο</u> απάντηση)	①	①	②	③	④

Καμμία επίδραση, η ζωή μου δεν επηρεάστηκε καθόλου	Τεράστια επίδραση, άλλαξε εντελώς τη ζωή μου
--	--

9. Τι επίδραση είχε η εμπειρία του ηλεκτρονικού εκφοβισμού στη ζωή σου; (συμπλήρωσε <u>μια μόνο</u> απάντηση)	①	①	②	③	④
---	---	---	---	---	---

10. Εσύ έχεις εκφοβίσει μέσω υπολογιστή ή τηλεφώνου κάποιον τους τελευταίους 12 μήνες;

Όχι → Πήγαινε στην ερώτηση 13 στην σελίδα 5

Ναι → Πήγαινε στην ερώτηση 11 παρακάτω

	Λιγότερο από μια φορά την εβδομάδα	Μια φορά την εβδομάδα	Μια-δυο φορές την εβδομάδα	Τις περισσότερες μέρες της εβδομάδας	Κάθε μέρα
11. Πόσο συχνά έχεις εκφοβίσει ηλεκτρονικά κάποιον κατά τους τελευταίους 12 μήνες (συμπλήρωσε <u>μια μόνο</u> απάντηση)	①	②	③	④	⑤

12. Για ποιους λόγους έχεις εκφοβίσει ηλεκτρονικά άλλα άτομα (συμπλήρωσε όσα ταιριάζουν)

Για την εμφάνισή τους (π.χ. μαλλιά, σωματικό βάρος, χρώμα δέρματος, κλπ)

Για τους βαθμούς τους ή για την νοημοσύνη τους (π.χ. φυτό, σπασίκλας, κλπ)

Για την σεξουαλικότητά τους (π.χ. αδερφή, λεσβία, κλπ)

Άλλο: _____

Οπαραδοσιακός εκφοβισμός είναι όταν εάν άτομο επιθυμεί να πληγώσει κάποιο άλλο επίτηδες (δεν συμβαίνει κατά λάθος), και το κάνει κατ'επανάληψη και άδικα (ο θύτης βρίσκεται σε πλεονεκτική θέση σε σχέση με το θύμα).

Ο εκφοβισμός μπορεί να γίνει από ένα ή περισσότερα άτομα αρκετές φορές.

Ο παραδοσιακός εκφοβισμός μπορεί να είναι:

Σωματικός (π.χ. χτύπημα, σπρώξιμο, φτύσιμο)

Λεκτικός (π.χ. κορόιδεμα ή βρίσιμο)

Κοινωνικός (π.χ. κοινωνικός αποκλεισμός ή διάδοση φημών)

13. Έχεις πέσει θύμα εκφοβισμού τους τελευταίους 12 μήνες; (Συμπλήρωσε μια απάντηση μόνο)

Όχι → Πήγαινε στην ερώτηση 23 στη σελίδα 7

Ναι → Πήγαινε στην ερώτηση 14 παρακάτω

	Λιγότερο από μια φορά την εβδομάδα	Μια φορά την εβδομάδα	Μια-δυο φορές την εβδομάδα	Τις περισσότερες μέρες της εβδομάδας	Κάθε μέρα
14. Πόσο συχνά έχεις πέσει θύμα εκφοβισμού κατά τους τελευταίους 12 μήνες (συμπλήρωσε <u>μια μόνο</u> απάντηση)	①	②	③	④	⑤

1 άτομο	1 ομάδα	2 διαφορετικά άτομα	2 διαφορετικές ομάδες	3 ή παραπάνω διαφορετικά άτομα	3 ή παραπάνω διαφορετικές ομάδες
---------	---------	---------------------	-----------------------	--------------------------------	----------------------------------

15. Πόσες διαφορετικές ομάδες ατόμων ή μεμονωμένα άτομα σε έχουν εκφοβίσει τους τελευταίους 12 μήνες; (συμπλήρωσε <u>μια μόνο</u> απάντηση)	①	②	③	④	⑤	⑥
---	---	---	---	---	---	---

16. Για ποιους λόγους έχεις πέσει θύμα εκφοβισμού (συμπλήρωσε όσα ταιριάζουν)

Για την εμφάνισή μου (π.χ. μαλλιά, σωματικό βάρος, χρώμα δέρματος, κλπ)

Για τους βαθμούς μου ή για την νοημοσύνη μου (π.χ. φυτό, σπασίκλας, κλπ)

Για την σεξουαλικότητά μου (π.χ. αδερφή, λεσβία, κλπ)

Άλλο: _____

Για τις επόμενες ερωτήσεις σκέψου την τελευταία φορά που έπεσες θύμα παραδοσιακού εκφοβισμού...

17. Ποιος σε εκφόβισε; (Συμπλήρωσε μια απάντηση μόνο)

α. Ήταν.. άντρας;
γυναίκα;
μια ομάδα ανδρών;
μια ομάδα γυναικών;
μια ομάδα ανδρών και γυναικών;

β. Ήταν... Ίδιας ηλικίας με σένα;
Μεγαλύτερος/η/οι από σένα;
Μικρότερος/η/οι από σένα;
συνδυασμός των παραπάνω;

18. Με ποιο τρόπο εκφοβίστηκες; Ήταν... (συμπλήρωσε όσα ταιριάζουν)

Σωματικός (π.χ. χτύπημα, σπρώξιμο, φτύσιμο);

Λεκτικός (π.χ. κοροϊδεμα ή βρίσιμο);

Κοινωνικός (π.χ. κοινωνικός αποκλεισμός και διάδοση φημών);

19. Τι έκανες όταν έπεσες θύμα εκφοβισμού; (συμπλήρωσε όσα ταιριάζουν)

Δεν έκανα τίποτα (πήγαινε στην 19^α)

ή....

Το αγνόησα
Το είπα στους γονείς μου
Το είπα σε κάποιο ενήλικο άτομο που εμπιστευόμουν (διαφορετικό από τους γονείς)
Το είπα στους φίλους μου
Διακωμώδησα την κατάσταση
Εκδικήθηκα τον θύτη λίγο μετά
Άλλο (παρακαλούμε προσδιόρισε): _____

19α. Για ποιο λόγο δεν έκανες κάτι; (συμπλήρωσε όσα ταιριάζουν)

Δεν ήθελα να μπλέξω
Φοβήθηκα
Δεν ήξερα τι έπρεπε να κάνω ή σε ποιον να μιλήσω
Κανείς δεν θα έκανε τίποτα γι' αυτό
Μου άξιζε να το πάθω
Δεν ήταν και τίποτα σημαντικό
Δεν θα έκανε καμιά διαφορά
Δεν ήθελα να χάσω τους φίλους μου
Ντρεπόμουν πάρα πολύ
Άλλο (παρακαλούμε προσδιόρισε): _____

20. Όταν έπεσες θύμα εκφοβισμού, ο θύτης / οι θύτες... (συμπλήρωσε όσα ταιριάζουν)

απειλήσαν να σε βλάψουν σωματικά σε έβρισαν σε συκοφάντησαν και είπαν ψέματα για σένα κορόϊδεψαν την εμφάνισή σου (π.χ. το σώμα σου, τα ρούχα σου) απειλήσαν να βλάψουν σωματικά την οικογένειά σου ή τους φίλους σου σε έβλαψαν σωματικά	προσπάθησαν να στρέψουν τους φίλους σου εναντίον σου προσπάθησαν να βλάψουν τη φήμη σου προσπάθησαν να σε κάνουν να νιώσεις άσχημα για τον εαυτό σου προσπάθησαν να σε απομονώσουν σε εκβίασαν Άλλο (παρακαλούμε προσδιόρισε) _____
---	---

	Καθόλου σκληρό				Πραγματικά πολύ σκληρό
	←				→
21. Όταν έπεσες θύμα εκφοβισμού, πόσο σκληρό ή οδυνηρό ένιωσες αυτό που έγινε; (συμπλήρωσε <u>μια μόνο</u> απάντηση)	①	①	②	③	④

	Καμία επίδραση, η ζωή μου δεν επηρεάστηκε καθόλου				Τεράστια επίδραση, άλλαξε εντελώς τη ζωή μου
	←				→
22. Τι επίδραση είχε η εμπειρία του εκφοβισμού στη ζωή σου; (συμπλήρωσε <u>μια μόνο</u> απάντηση)	①	①	②	③	④

23. Εσύ έχεις εκφοβίσει κάποιον τους τελευταίους 12 μήνες;

Όχι → Πήγαινε στην ερώτηση 26 στη σελίδα 8

Ναι → Πήγαινε στην ερώτηση 24 παρακάτω

	Λιγότερο από μια φορά την εβδομάδα	Μια φορά την εβδομάδα	Μια-δυο φορές την εβδομάδα	Τις περισσότερες μέρες της εβδομάδας	Κάθε μέρα
24. Πόσο συχνά έχεις εκφοβίσει κάποιον κατά τους τελευταίους 12 μήνες (συμπλήρωσε <u>μια μόνο</u> απάντηση)	①	②	③	④	⑤

25. Για ποιους λόγους έχεις εκφοβίσει άλλα άτομα (συμπλήρωσε όσα ταιριάζουν)

Για την εμφάνισή τους (π.χ. μαλλιά, σωματικό βάρος, χρώμα δέρματος, κλπ)

Για τους βαθμούς τους ή για την νοημοσύνη τους (π.χ. φυτό, σπασίκλας, κλπ)

Για την σεξουαλικότητά τους (π.χ. αδερφή, λεσβία, κλπ)

Άλλο: _____

26. Οι παρακάτω σελίδες περιλαμβάνουν μια σειρά από δηλώσεις που περιγράφουν τον τρόπο με τον οποίο οι γονείς μερικές φορές φέρονται προς τα παιδιά τους. Διάβασε κάθε δήλωση προσεκτικά και σκέψου πόσο καλά περιγράφει τον τρόπο με τον οποίο οι γονείς σου, σου

φέρονταν όταν ήσουν **παιδί (π.χ. περ. 6-18 χρ.)**. Δώσε την πρώτη σου εντύπωση και προχώρα στην επόμενη ερώτηση χωρίς να επιμείνεις περισσότερο σε κάποια από αυτές.

Απάντησε σε κάθε δήλωση με βάση την **πραγματική συμπεριφορά των γονιών σου** και όχι την συμπεριφορά που θα ήθελες να έχουν. Δώσε μία απάντηση κάθε φορά χρησιμοποιώντας την παρακάτω κλίμακα. Απάντησε πρώτα για τον πατέρα σου και έπειτα για την μητέρα σου.

①	②	③	④
Πάντα	Μερικές Φορές	Σπάνια	Ποτέ

Ο Πατέρας μου.....

1	Έλεγε καλά λόγια για μένα.	①	②	③	④
2	Δε μου έδινε καθόλου σημασία.	①	②	③	④
3	Με διευκόλυνε με τον τρόπο του να του μιλώ για πράγματα που ήταν σημαντικά για μένα.	①	②	③	④
4	Με χτυπούσε ακόμη κι αν μερικές φορές δεν το άξιζα.	①	②	③	④
5	Με έβλεπε ως μεγάλο μπελά.	①	②	③	④
6	Με τιμωρούσε πολύ αυστηρά όταν θύμωνε.	①	②	③	④
7	Ήταν πάντοτε πολύ απασχολημένος για να απαντήσει στις ερωτήσεις μου.	①	②	③	④
8	Φαινόταν να με αντιπαθεί.	①	②	③	④
9	Έδειχνε πραγματικά ενδιαφέρον για τις δραστηριότητές μου.	①	②	③	④
10	Μου έλεγε πολλά σκληρά λόγια.	①	②	③	④
11	Με αγνοούσε όταν του ζητούσα βοήθεια.	①	②	③	④
12	Με έκανε να νιώθω ότι με θέλει και με χρειάζεται.	①	②	③	④
13	Μου έδινε πολλή σημασία.	①	②	③	④
14	Έκανε τα πάντα για να με στεναχωρεί.	①	②	③	④
15	Ξεχνούσε σημαντικά πράγματα που νομίζω θα έπρεπε να θυμάται.	①	②	③	④
16	Με έκανε να νιώθω ότι δε μ' αγαπά, αν έκανα κάποια αταξία.	①	②	③	④
17	Με έκανε να αισθάνομαι ότι ασχολούμαι με σημαντικά πράγματα	①	②	③	④
18	Με φοβέριζε ή με απειλούσε όταν έκανα κάποιο λάθος.	①	②	③	④
19	Ενδιαφερόταν για το τι σκέφτομαι και ήθελε να το συζητώ μαζί του.	①	②	③	④
20	Ό,τι και αν έκανα, νόμιζε ότι τα άλλα παιδιά συμπεριφέρονταν καλύτερα από μένα.	①	②	③	④
21	Μου έδειχνε ότι δεν με θέλει.	①	②	③	④
22	Μου έδειχνε την αγάπη του.	①	②	③	④
23	Με αγνοούσε όσο δεν έκανα κάτι που τον ενοχλεί.	①	②	③	④
24	Μου συμπεριφερόταν με στοργή και καλοσύνη.	①	②	③	④

①	②	③	④
Πάντα	Μερικές Φορές	Σπάνια	Ποτέ

Η Μητέρα μου.....

1	Έλεγε καλά λόγια για μένα.	①	②	③	④
2	Δε μου έδινε καθόλου σημασία.	①	②	③	④
3	Με διευκόλυνε με τον τρόπο του να της μιλώ για πράγματα που ήταν σημαντικά για μένα.	①	②	③	④
4	Με χτυπούσε ακόμη κι αν μερικές φορές δεν το άξιζα.	①	②	③	④
5	Με έβλεπε ως μεγάλο μπελά.	①	②	③	④
6	Με τιμωρούσε πολύ αυστηρά όταν θύμωνε.	①	②	③	④

7	Ήταν πάντοτε πολύ απασχολημένη για να απαντήσει στις ερωτήσεις μου.	①	②	③	④
8	Φαινόταν να με αντιπαθεί.	①	②	③	④
9	Έδειχνε πραγματικά ενδιαφέρον για τις δραστηριότητές μου.	①	②	③	④
10	Μου έλεγε πολλά σκληρά λόγια.	①	②	③	④
11	Με αγνοούσε όταν της ζητούσα βοήθεια.	①	②	③	④
12	Με έκανε να νιώθω ότι με θέλει και με χρειάζεται.	①	②	③	④
13	Μου έδινε πολλή σημασία.	①	②	③	④
14	Έκανε τα πάντα για να με στεναχωρεί.	①	②	③	④
15	Ξεχνούσε σημαντικά πράγματα που νομίζω θα έπρεπε να θυμάται.	①	②	③	④
16	Με έκανε να νιώθω ότι δε μ' αγαπά, αν έκανα κάποια αταξία.	①	②	③	④
17	Με έκανε να αισθάνομαι ότι ασχολούμαι με σημαντικά πράγματα	①	②	③	④
18	Με φοβέριζε ή με απειλούσε όταν έκανα κάποιο λάθος.	①	②	③	④
19	Ενδιαφερόταν για το τι σκέφτομαι και ήθελε να το συζητώ μαζί της.	①	②	③	④
20	Ό,τι και αν έκανα, νόμιζε ότι τα άλλα παιδιά συμπεριφέρονταν καλύτερα από μένα.	①	②	③	④
21	Μου έδειχνε ότι δεν με θέλει.	①	②	③	④
22	Μου έδειχνε την αγάπη της.	①	②	③	④
23	Με αγνοούσε όσο δεν έκανα κάτι που την ενοχλεί.	①	②	③	④
24	Μου συμπεριφερόταν με στοργή και καλοσύνη.	①	②	③	④

27. Σημείωσε πόσο συχνά νοιώθεις έτσι όπως περιγράφουν οι παρακάτω προτάσεις. Σημείωσε στα αριστερά __ της κάθε πρότασης τον αριθμό που αντιστοιχεί στο πόσο συχνά αισθάνεσαι έτσι.

1	2	3	4
Ποτέ	Σπάνια	Μερικές	Συχνά
Φορές			

- ___ Νοιώθω 'ένα' με τους ανθρώπους γύρω μου.
- ___ Μου λείπουν οι παρέες.
- ___ Δεν υπάρχει κανένας στον οποίο μπορώ να στραφώ για βοήθεια.
- ___ Δεν νοιώθω μόνος/η.
- ___ Νοιώθω μέρος της παρέας των φίλων μου.
- ___ Έχω πολλά κοινά στοιχεία με τους φίλους στην παρέα μου.
- ___ Δεν είμαι κοντά με κανέναν πια.
- ___ Οι φίλοι μου δεν μοιράζονται τα ενδιαφέροντα και τις ιδέες μου.
- ___ Είμαι ένα εξωστρεφές άτομο.
- ___ Υπάρχουν άτομα που τα νοιώθω κοντά μου.
- ___ Νοιώθω απομονωμένος/η.
- ___ Οι κοινωνικές μου σχέσεις είναι επιπόλαιες.
- ___ Κανένας δεν με ξέρει πραγματικά καλά.
- ___ Νοιώθω απομονωμένος/η από τους άλλους γύρω μου.
- ___ Μπορώ να βρω παρέα όταν το θελήσω.
- ___ Υπάρχουν άτομα που με καταλαβαίνουν πραγματικά.
- ___ Είμαι δυστυχισμένος/η που είμαι τόσο αποτραβηγμένος/η.

- ___ Υπάρχουν άνθρωποι γύρω μου αλλά όχι κοντά μου.
- ___ Υπάρχουν άτομα με τα οποία μπορώ να μιλήσω.
- ___ Υπάρχουν άτομα στα οποία μπορώ να στραφώ.

28. Οι παρακάτω δηλώσεις αφορούν τα γενικότερα συναισθήματά που έχεις για τον εαυτό σου . Επίλεξε την απάντηση που σε αντιπροσωπεύει περισσότερο.

συμφωνώ απόλυτα	Συμφωνώ	διαφωνώ	διαφωνώ απόλυτα
1	2	3	4

1.	Νιώθω ότι αξίζω τουλάχιστον όσο αξίζουν και οι άλλοι.	1	2	3	4
2.	Νιώθω ότι έχω αρκετές αρετές.	1	2	3	4
3.	Σε γενικές γραμμές, αισθάνομαι αποτυχημένος/η.	1	2	3	4
4.	Είμαι ικανός/η να κάνω πράγματα εξίσου καλά με τους περισσότερους ανθρώπους.	1	2	3	4
5.	Νιώθω ότι δεν έχω πολλά για τα οποία να είμαι περήφανος/ η.	1	2	3	4
6.	Διατηρώ μια θετική στάση απέναντι στον εαυτό μου.	1	2	3	4
7.	Συνολικά, είμαι ικανοποιημένος/η με τον εαυτό μου.	1	2	3	4
8.	Μακάρι να μπορούσα να σέβομαι περισσότερο τον εαυτό μου.	1	2	3	4
9.	Σίγουρα νιώθω άχρηστος/η κατά καιρούς.	1	2	3	4
10.	Κατά καιρούς αισθάνομαι εντελώς άχρηστος/η.	1	2	3	4

29. Παρακάτω ακολουθούν μια σειρά από προτάσεις που έχουν στόχο να αξιολογήσουν συνολικά το πόσο ικανοποιημένος/η είσαι από τη ζωή σου μέχρι σήμερα. Σε αυτή την κλίμακα δεν υπάρχουν σωστές και λάθος απαντήσεις. Κάθε άνθρωπος είναι διαφορετικός και γι' αυτό οι απαντήσεις που δίνεις είναι μοναδικές. Η πρώτη απάντηση που σου έρχεται στο μυαλό είναι συνήθως και η πιο αντιπροσωπευτική, γι' αυτό μην αφιερώνεις πολύ χρόνο σε καθεμία από αυτές. Σημείωσε την επιλογή που σου φαίνεται ότι σε αντιπροσωπεύει πιο πολύ, μαυρίζοντας μια από τις επτά επιλογές που παρουσιάζονται παρακάτω. Απάντησε σε κάθε πρόταση.

Σε παρακαλούμε σημείωσε το βαθμό συμφωνίας ή διαφωνίας σου με τις παρακάτω προτάσεις.

1= Διαφωνώ απολύτως, 2 = Διαφωνώ, 3 = Διαφωνώ μερικώς, 4 = ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ, 5 = Συμφωνώ μερικώς, 6 = Συμφωνώ, 7 = Συμφωνώ απολύτως

Η ζωή μου είναι γεμάτη σκοπούς και νόημα	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
Οι φίλοι και γνωστοί μου με υποστηρίζουν και με ανταμείβουν γι' αυτό που είμαι	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
Ενδιαφέρομαι παρά πολύ για τις καθημερινές μου δραστηριότητες	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
Συμμετέχω ενεργά στην ευτυχία και την ευζωία των γύρω μου	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
Είμαι ικανός/ή και άξιος/α για τις δραστηριότητες που είναι σημαντικές για μένα	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
Είμαι καλό άτομο και ζω μια καλή ζωή	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
Είμαι αισιόδοξος/η για το μέλλον μου	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
Οι άνθρωποι με σέβονται	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦

Πίνακας Α1.Σύνοψη αποτελεσμάτων ερωτηματολογίου ψυχικής και κοινωνικής ευεξίας (flourishing scale)

		Διαφωνώ απόλυτα	Διαφωνώ	Διαφωνώ μερικώς	Ούτε συμφωνώ/ ούτε διαφωνώ	Συμφωνώ μερικώς	Συμφωνώ	Συμφωνώ απόλυτα
Η ζωή μου είναι γεμάτη σκοπούς και νόημα	N	8	6	13	38	50	115	170
	%	2,0	1,5	3,3	9,5	12,5	28,8	42,5
Οι φίλοι και γνωστοί μου με υποστηρίζουν και με ανταμείβουν γι' αυτό που είμαι	N	2	5	11	42	65	145	130
	%	0,5	1,3	2,8	10,5	16,3	36,3	32,5
Ενδιαφέρομαι παρά πολύ για τις καθημερινές μου δραστηριότητες	N	5	8	15	33	60	140	139
	%	1,3	2,0	3,8	8,3	15,0	35,0	34,8
Συμμετέχω ενεργά στην ευτυχία και την ευζωία των γύρω μου	N	4	7	10	44	95	142	98
	%	1,0	1,8	2,5	11,0	23,8	35,5	24,5
Είμαι ικανός/ή και άξιος/α για τις δραστηριότητες που είναι σημαντικές για μένα	N	0	6	7	23	34	140	190
	%	0,0	1,5	1,8	5,8	8,5	35,0	47,5
Είμαι καλό άτομο και ζω μια καλή ζωή	N	3	3	11	34	69	145	135
	%	0,8	0,8	2,8	8,5	17,3	36,3	33,8
Είμαι αισιόδοξος/η για το μέλλον μου	N	6	12	17	37	60	135	133
	%	1,5	3,0	4,3	9,3	15,0	33,8	33,3
Οι άνθρωποι με σέβονται	N	4	9	9	43	65	133	137
	%	1,0	2,3	2,3	10,8	16,3	33,3	34,3

Παράρτημα Α2.Σύνοψη αποτελεσμάτων κλίμακας αυτοεκτίμησης του Rosenberg

	Συμφωνώ απόλυτα		Συμφωνώ		Διαφωνώ		Διαφωνώ απόλυτα	
	n	%	n	%	N	%	N	%
Συνολικά, είμαι ικανοποιημένος/η με τον	144	36,0	200	50,0	52	13,0	4	1,0

εαυτό μου.

Σε γενικές γραμμές, αισθάνομαι αποτυχημένος/η.	7	1,8	36	9,0	146	36,5	211	52,8
Νιώθω ότι έχω αρκετές αρετές.	178	44,5	197	49,3	23	5,8	2	,5
Είμαι ικανός/η να κάνω πράγματα εξίσου καλά με τους περισσότερους ανθρώπους.	213	53,3	162	40,5	16	4,0	9	2,3
Νιώθω ότι δεν έχω πολλά για τα οποία να είμαι περήφανος/ η.	10	2,5	71	17,8	133	33,3	186	46,5
Κατά καιρούς αισθάνομαι εντελώς άχρηστος/η.	11	2,8	40	10,0	124	31,0	225	56,3
Νιώθω ότι αξίζω τουλάχιστον όσο αξίζουν και οι άλλοι.	220	55,0	109	27,3	29	7,3	42	10,5
Μακάρι να μπορούσα να σέβομαι περισσότερο τον εαυτό μου.	93	23,3	136	34,0	80	20,0	91	22,8
Σίγουρα νιώθω άχρηστος/η κατά καιρούς.	16	4,0	80	20,0	136	34,0	168	42,0
Διατηρώ μια θετική στάση απέναντι στον εαυτό μου.	164	41,0	185	46,3	45	11,3	6	1,5

Παράρτημα Α3. Σύνοψη αποτελεσμάτων κλίμακας μοναξιάς (UCLA Loneliness Scale version 3)

		Ποτέ	Σπάνια	Μερικές φορές	Συχνά
Δεν υπάρχει κανένας στον οποίο μπορώ να στραφώ για βοήθεια.	n %	256 64,0	88 22,0	42 10,5	14 3,5
Δεν νοιώθω μόνος/η.	n %	127 31,8	85 21,3	77 19,3	111 27,8
Νοιώθω μέρος της παρέας των φίλων μου.	n %	11 2,8	14 3,5	83 20,8	292 73,0
Έχω πολλά κοινά στοιχεία με τους φίλους στην παρέα μου.	n %	12 3,0	21 5,3	133 33,3	234 58,5
Δεν είμαι κοντά με κανέναν πια.	n %	266 66,5	89 22,3	32 8,0	13 3,3
Οι φίλοι μου δεν μοιράζονται τα ενδιαφέροντα και τις ιδέες μου.	n %	172 43,0	137 34,3	70 17,5	21 5,3
Είμαι ένα εξωστρεφές άτομο.	n %	49 12,3	45 11,3	129 32,3	177 44,3
Υπάρχουν άτομα που τα νοιώθω κοντά	n	5	18	91	286

μου.	%	1,3	4,5	22,8	71,5
Νοιώθω απομονωμένος/η.	n	228	97	51	24
	%	57,0	24,3	12,8	6,0
Οι κοινωνικές μου σχέσεις είναι επιπόλαιες.	n	168	144	63	25
	%	42,0	36,0	15,8	6,3
Κανένας δεν με ξέρει πραγματικά καλά.	n	114	129	100	57
	%	28,5	32,3	25,0	14,3
Νοιώθω απομονωμένος/η από τους άλλους γύρω μου.	n	208	112	64	16
	%	52,0	28,0	16,0	4,0
Μπορώ να βρω παρέα όταν το θελήσω.	n	15	39	133	213
	%	3,8	9,8	33,3	53,3
Υπάρχουν άτομα που με καταλαβαίνουν πραγματικά.	n	8	45	121	226
	%	2,0	11,3	30,3	56,5
Είμαι δυστυχισμένος/η που είμαι τόσο αποτραβηγμένος/η.	n	257	86	42	15
	%	64,3	21,5	10,5	3,8
Υπάρχουν άνθρωποι γύρω μου αλλά όχι κοντά μου.	n	93	124	128	55
	%	23,3	31,0	32,0	13,8
Υπάρχουν άτομα με τα οποία μπορώ να μιλήσω.	n	6	35	94	265
	%	1,5	8,8	23,5	66,3
Υπάρχουν άτομα στα οποία μπορώ να στραφώ.	n	4	38	78	280
	%	1,0	9,5	19,5	70,0

Πίνακας Α4. Σύνοψη αποτελεσμάτων κλίμακας αντίληψης για το ρόλο της μητέρας PARQ-m

PARQ-m		Πάντα	Μερικές φορές	Σπάνια	Ποτέ
Έλεγε καλά λόγια για μένα.	n	312	74	9	5
	%	78,0	18,5	2,3	1,3
Δε μου έδινε καθόλου σημασία.	n	14	14	42	330
	%	3,5	3,5	10,5	82,5
Με διευκόλυνε με τον τρόπο του να της μιλώ για πράγματα που ήταν σημαντικά για μένα.	n	253	82	47	18
	%	63,3	20,5	11,8	4,5
Με χτυπούσε ακόμη κι αν μερικές φορές δεν το άξιζα.	n	6	20	49	325
	%	1,5	5,0	12,3	81,3
Με έβλεπε ως μεγάλο μπελά.	n	8	23	31	338

	%	2,0	5,8	7,8	84,5
Με τιμωρούσε πολύ αυστηρά όταν θύμωνε.	n	7	26	64	303
	%	1,8	6,5	16,0	75,8
Ήταν πάντοτε πολύ απασχολημένη για να απαντήσει στις ερωτήσεις μου.	n	10	38	70	282
	%	2,5	9,5	17,5	70,5
Φαινόταν να με αντιπαθεί.	n	7	7	22	364
	%	1,8	1,8	5,5	91,0
Έδειχνε πραγματικά ενδιαφέρον για τις δραστηριότητές μου.	n	308	54	27	11
	%	77,0	13,5	6,8	2,8
Μου έλεγε πολλά σκληρά λόγια.	n	9	24	59	308
	%	2,3	6,0	14,8	77,0
Με αγνοούσε όταν της ζητούσα βοήθεια.	n	11	14	37	338
	%	2,8	3,5	9,3	84,5
Με έκανε να νιώθω ότι με θέλει και με χρειάζεται.	n	298	66	21	15
	%	74,5	16,5	5,3	3,8
Μου έδινε πολλή σημασία.	n	285	78	17	20
	%	71,3	19,5	4,3	5,0
Έκανε τα πάντα για να με στεναχωρεί.	n	7	15	21	357
	%	1,8	3,8	5,3	89,3
Ξεχνούσε σημαντικά πράγματα που νομίζω θα έπρεπε να θυμάται.	n	16	42	84	258
	%	4,0	10,5	21,0	64,5
Με έκανε να νιώθω ότι δε μ' αγαπά, αν έκανα κάποια αταξία.	n	15	19	50	316
	%	3,8	4,8	12,5	79,0
Με έκανε να αισθάνομαι ότι ασχολούμαι με σημαντικά πράγματα	n	243	107	27	23
	%	60,8	26,8	6,8	5,8
Με φοβέριζε ή με απειλούσε όταν έκανα κάποιο λάθος.	n	12	35	80	273
	%	3,0	8,8	20,0	68,3
Ενδιαφερόταν για το τι σκέφτομαι και ήθελε να το συζητώ μαζί της.	n	275	73	31	21
	%	68,8	18,3	7,8	5,3
Ό,τι και αν έκανα, νόμιζε ότι τα άλλα παιδιά συμπεριφέρονταν καλύτερα από μένα.	n	23	52	73	252
	%	5,8	13,0	18,3	63,0
Μου έδειχνε ότι δεν με θέλει.	n	15	9	24	352
	%	3,8	2,3	6,0	88,0
Μου έδειχνε την αγάπη της.	n	329	54	6	11
	%	82,3	13,5	1,5	2,8
Με αγνοούσε όσο δεν έκανα κάτι που την ενοχλεί.	n	5	22	61	312
	%	1,3	5,5	15,3	78,0
Μου συμπεριφερόταν με στοργή και καλοσύνη.	n	339	39	12	10
	%	84,8	9,8	3,0	2,5

Πίνακας Α5. Σύνοψη αποτελεσμάτων κλίμακας αντίληψης για το ρόλο του πατέρα PARQ-f

PARQ-f		Πάντα	Μερικές Φορές	Σπάνια	Ποτέ
Έλεγε καλά λόγια για μένα.	n	285	85	24	6
	%	71,3	21,3	6,0	1,5
Δε μου έδινε καθόλου σημασία.	n	20	28	91	261
	%	5,0	7,0	22,8	65,3
Με διευκόλυνε με τον τρόπο του να του μιλώ για πράγματα που ήταν σημαντικά για μένα.	n	170	140	56	34
	%	42,5	35,0	14,0	8,5
Με χτυπούσε ακόμη κι αν μερικές φορές δεν το άξιζα.	n	6	21	48	325
	%	1,5	5,3	12,0	81,3
Με έβλεπε ως μεγάλο μπελά.	n	12	22	50	316
	%	3,0	5,5	12,5	79,0
Με τιμωρούσε πολύ αυστηρά όταν θύμωνε.	n	5	30	107	258
	%	1,3	7,5	26,8	64,5
Ήταν πάντοτε πολύ απασχολημένος για να απαντήσει στις ερωτήσεις μου.	n	16	70	130	184
	%	4,0	17,5	32,5	46,0
Φαινόταν να με αντιπαθεί.	n	6	17	15	362
	%	1,5	4,3	3,8	90,5
Έδειχνε πραγματικά ενδιαφέρον για τις δραστηριότητές μου.	n	255	88	39	18
	%	63,8	22,0	9,8	4,5
Μου έλεγε πολλά σκληρά λόγια.	n	7	35	115	243
	%	1,8	8,8	28,8	60,3
Με αγνοούσε όταν του ζητούσα βοήθεια.	n	14	22	54	310
	%	3,5	5,5	13,5	77,5
Με έκανε να νιώθω ότι με θέλει και με χρειάζεται.	n	212	125	28	35
	%	53,0	31,3	7,0	8,8
Μου έδινε πολλή σημασία.	n	221	117	38	24
	%	55,3	29,3	9,5	6,0
Έκανε τα πάντα για να με στεναχωρεί.	n	8	23	24	345
	%	2,0	5,8	6,0	86,3
Ξεχνούσε σημαντικά πράγματα που νομίζω θα έπρεπε να θυμάται.	n	18	85	134	163
	%	4,5	21,3	33,5	40,8
Με έκανε να νιώθω ότι δε μ' αγαπά, αν έκανα κάποια αταξία.	n	16	22	55	307
	%	4,0	5,5	13,8	76,8
Με έκανε να αισθάνομαι ότι ασχολούμαι με σημαντικά πράγματα	n	199	136	36	29
	%	49,8	34,0	9,0	7,3

Με φοβέριζε ή με απειλούσε όταν έκανα κάποιο λάθος.	n	14	38	110	238
	%	3,5	9,5	27,5	59,5
Ενδιαφερόταν για το τι σκέφτομαι και ήθελε να το συζητώ μαζί του.	n	207	115	48	30
	%	51,8	28,8	12,0	7,5
Ό,τι και αν έκανα, νόμιζε ότι τα άλλα παιδιά συμπεριφέρονταν καλύτερα από μένα.	n	22	51	78	249
	%	5,5	12,8	19,5	62,3
Μου έδειχνε ότι δεν με θέλει.	n	15	15	22	348
	%	3,8	3,8	5,5	87,0
Μου έδειχνε την αγάπη του.	n	259	97	28	16
	%	64,8	24,3	7,0	4,0
Με αγνοούσε όσο δεν έκανα κάτι που τον ενοχλεί.	n	12	29	83	276
	%	3,0	7,3	20,8	69,0
Μου συμπεριφερόταν με στοργή και καλοσύνη.	n	268	95	20	17
	%	67,0	23,8	5,0	4,3